

Bitlis Eren Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ISSN: 2547-9725

Yıl/Year: 2017

Cilt/Volume: 2

Sayı/Number: 3

AKADEMİK İZDÜŞÜM DERGİSİ

BEÜ AKADEMİK İZDÜŞÜM DERGİSİ

BİTLİS EREN UNIVERSITY JOURNAL OF ACADEMIC PROJECTION

Cilt / Volume: 2 Sayı / Number: 3 Yıl / Year: Eylül /September 2017

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Erdal Necip YARDIM, *Rektör/Rektor*

Yazı İşleri Müdürü / Editor in Chief

Yrd. Doç. Dr. Vecihi Sefa Fuat HEKİMOĞLU

Editörler / Editors

Yrd. Doç. Dr. Vecihi Sefa Fuat HEKİMOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Veysel ERAT

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Asem Nauşabayeva HEKİMOĞLU	Yrd. Doç. Dr. Vecihi Sefa Fuat HEKİMOĞLU	Arş. Gör. Çağrı SÜREK
Yrd. Doç. Dr. Ayşe Nur BUYRUK AKBABA	Yrd. Doç. Dr. Veysel ERAT	Arş. Gör. Dilek ALMA
Yrd. Doç. Dr. Cemal ÖZTÜRK	Yrd. Doç. Dr. Yahya DEMİRKANOĞLU	Arş. Gör. Durmuş Çağlar ÇAKIR
Yrd. Doç. Dr. Gökhan DÖNMEZ	Yrd. Doç. Dr. Yasemin HAYTA	Arş. Gör. Mehmet NALBANT
Yrd. Doç. Dr. Metin İŞİK	Yrd. Doç. Dr. Yusuf ÇINAR	Arş. Gör. Mustafa Salim EREK
Yrd. Doç. Dr. Serap TOPRAK	Yrd. Doç. Dr. Zeki UÇAR	Arş. Gör. Yunus SAVAŞ

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Asem Nauşabayeva HEKİMOĞLU-Bitlis Eren Üniv.	Doç. Dr. Yakup ALTAN-Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram ÇOŞKUN-Muş Alparslan Üniversitesi	Doç. Dr. Yunus Emre ÖZER- Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Cenap ÇAKMAK- Osmangazi Üniversitesi	Doç. Dr. Zafer KANBEROĞLU- Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Cüneyt Yenal KESBİÇ-Batman Üniversitesi	Yrd. Doç. Dr. Ahmet Arif EREN-Niğde Üniversitesi
Prof. Dr. Harun ARIKAN - Çukurova Üniversitesi	Yrd. Doç. Dr. Ayşe Nur Buyruk AKBABA-Bitlis Eren Üniversitesi
Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK- Gazi Üniversitesi	Yrd. Doç. Dr. Berna GÜLER MÜFTÜOĞLU-Marmara Üniv.
Prof. Dr. Murat OKÇU-Süleyman Demirel Üniversitesi	Yrd. Doç. Dr. Cemal ÖZTÜRK-Bitlis Eren Üniversitesi
Prof. Dr. Müslüme NARİN-Gazi Üniversitesi	Yrd. Doç. Dr. Dilek MEMİŞOĞLU-İzmir Katip Çelebi Üniv.
Prof. Dr. Neşe ÖZDEN- Ankara Üniversitesi	Yrd. Doç. Dr. Ebru TOLAY- Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Pınar SÜRAL ÖZER- Dokuz Eylül Üniversitesi	Yrd. Doç. Dr. Ece DEMİRAY EROL Celal Bayar Üniv.
Prof. Dr. Ümit ÖZDAĞ	Yrd. Doç. Dr. Gökhan DÖNMEZ-Bitlis Eren Üniversitesi
Prof. Dr. Zerrin TOPRAK KARAMAN-Dokuz Eylül Üniv.	Yrd. Doç. Dr. Gül GÜN-Bitlis Eren Üniversitesi
Doç. Dr. Ali ASKER- Karabük Üniversitesi	Yrd. Doç. Dr. Hakan ÖZDEMİR-İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Derya GÜLTEKİN KARAKAŞ-İstanbul Teknik Üniv.	Yrd. Doç. Dr. İbrahim ARAP- Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Erkin EKREM- Hacettepe Üniversitesi	Yrd. Doç. Dr. İsmail ŞAHİN- Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Ester RUBEN-Yıldız Teknik Üniversitesi	Yrd. Doç. Dr. Kurtar TANYILMAZ-Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Ethem DUYGULU- Dokuz Eylül Üniversitesi	Yrd. Doç. Dr. Nurcan H. ÇIRAKLAR- Dokuz Eylül Üniv.
Doç. Dr. İbrahim Güray YONTAR- Dokuz Eylül	Yrd. Doç. Dr. Raşid TACİBAYEV- Hoca Ahmet Yesevi-
Doç. Dr. Kutluk Kağan SÜMER- İstanbul Üniversitesi	Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammed Şükrü MOLLAVELİOĞLU- YYÜ	Yrd. Doç. Dr. Serap TOPRAK-Bitlis Eren Üniversitesi
Doç. Dr. Sabahattin NAL İstanbul Üniversitesi	Yrd. Doç. Dr. Vecihi Sefa Fuat HEKİMOĞLU-Bitlis Eren Üniversitesi
Doç. Dr. Sultan KAVİLLİ ARAP- Dokuz Eylül Üniversitesi	Yrd. Doç. Dr. Veysel ERAT
Doç. Dr. Tümen SOMUCUOĞLU- Gazi Üniversitesi	Yrd. Doç. Dr. Yahya DEMİRKANOĞLU-Bitlis Eren Üniversitesi

Yazı İşleri Sorumlusu/Editorial Office

Yrd. Doç. Dr. Veysel ERAT

BEÜ AKADEMİK İZDÜŞÜM DERGİSİ

BİTLİS EREN UNIVERSITY JOURNAL OF ACADEMIC PROJECTION

Cilt / Volume: 2 Sayı / Number: 3 Yıl / Year: Eylül /September 2017

BU SAYIDAKİ HAKEM KURULU / REVIEWERS OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Asem Nauşabayeva HEKİMOĞLU-Bitlis Eren Ün.
Yrd. Doç. Dr. Ayşe Nur Buyruk AKBABA-Bitlis Eren Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Gökhan DÖNMEZ-Bitlis Eren Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Metin IŞIK- Bitlis Eren Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Vecihi Sefa Fuat HEKİMOĞLU-Bitlis Eren Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Yahya DEMİRKANOĞLU-Bitlis Eren Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Veysel ERAT-Bitlis Eren Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Zeki UÇAR-Bitlis Eren Üniversitesi

BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ AKADEMİK İZDÜŞÜM DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi. Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından "**Hakemli Dergi**" statüsüne uveun vılda üç savı olmak üzere vavımlanır. Dergi içeriği, tüm kullanıcılara açık, ücretsiz "açık erişimli" bir dergidir. Kullanıcılar vavımcıdan ve vazar/vazarlardan izin almaksızın, dergideki makaleleri tam metin olarak okuvabilir, indirebilir, dağıtabilir, makalelerin çıktısını alabilir ve kavnak göstererek makalelere bağlantı verebilir. Bu dergide vavımlanan makalelerin ilim ve dil vönünden sorumluluğu vazarlarına aittir. Fikirlerden Fakültemiz ve Üniversitemiz sorumlu tutulamaz. Makalelerde belirtilen görüşler, Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisinin görüşünü vansıtmaz. Dergide vavımlanan makalelerin tüm vavın hakları Akademik İzdüşüm Dergisine aittir. Makalesi dergimizde vavımlanmış olan vazarlar makalenin Özet kısmının veva tamamının PDF olarak diiital ortamda vavımlanmasını kabul etmiş savılırlar. Dergi vavım kurallarına uvmayan makaleler değerlendirilme alınmaz. Basılmama kararı verilen vazılar varsa hakem raporuvla birlikte vazarına iade edilir. Vavın için kabul edilen vazıların vavın hakkı, yayımlanan yazılarında her türlü telif hakları dergiye aittir. Yazara herhangi bir telif hakkı ödenmez.

BEÜ Akademik İzdüşüm Dergisi Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi 13000, Merkez, Bitlis/ TÜRKİYE
Tel: 0 (434) 222 0040 Fax: 0 (434) 222 9144

Tarama Dizini

MAKALELER/ARTICLES

TÜRKİYE’DE ENFLASYON VE DÖVİZ KURU İLİŞKİSİ: 1994-2014 YILLARI ARASI BİR İNCELEME / THE RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION AND EXCHANGE RATE IN TURKEY: AN ANALYSIS OF THE YEARS FROM 1994-2014

E.Yasemin Bozdağhoğlu& Müge Yılmaz.....1-20

TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE ERKEN DÖNEM TARİH YAZIMI/ EARLY PERIOD HISTOGRAPHY IN THE REPUBLIC OF TURKEY

Ahmet Ateş.....21-34

ÖRGÜTSEL BAĞLILIK - İŞ TATMİNİ İLİŞKİSİ/ ORGANIZATIONAL COMMITMENT - THE RELATIONSHIP BETWEEN JOB SATISFACTION

Hasan Fikri Bilgiç.....35-49

KAPİTALİST İKTİSADİ DÜŞÜNCENİN GEÇİRDİĞİ DÖNÜŞÜMLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME/ AN EVALUATION ON THE TRANSFORMATIONS IN THE CAPITALIST ECONOMIC THOUGHT

Muhammed Çelik & Mehmet Dağ.....50-70

TÜRKİYE’DE ENFLASYON VE DÖVİZ KURU İLİŞKİSİ: 1994-2014 YILLARI ARASI BİR İNCELEME

E.Yasemin Bozdağlıoğlu*

Müge Yılmaz**

ÖZET

Döviz kurlarında meydana gelecek değişim, ülkeler arasında mal, hizmet ve sermaye akımları yanında, büyüme ve enflasyon gibi değişkenler üzerinde de etkiler yaratmaktadır. Günümüzde dış ticaret üzerindeki kısıtlamaların giderek ortadan kalkması, izlenecek döviz kuru sistem ve politikalarını iç ve dış dengenin sağlanması yanında, dış rekabet gücünün korunması açısından stratejik bir ekonomi politikası aracı haline getirmektedir.

Bu çalışmada, döviz kuru ile enflasyon arasındaki ilişki, 1994–2014 yılları arası dönem için VAR (Vektör Otoregresif) yöntemi ile test edilmiştir. Sonuç olarak, nominal döviz kurundaki artışlardan enflasyonun etkilendiği belirlenmiştir. Ayrıca enflasyon değişkenindeki şokların nominal kura olan etkisinin neredeyse bulunmadığı çalışmadan çıkan bir diğer önemli sonuçtur. Buna göre, Türkiye’de enflasyonun önlenmesinde, döviz arzını arttırıcı politikaların desteklenmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Döviz kuru, VAR Yöntemi

THE RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION AND EXCHANGE RATE IN TURKEY: AN ANALYSIS OF THE YEARS FROM 1994-2014

ABSTRACT

Possible changes will occur in goods between countries in exchange rates, as well as services and capital flows, also on variables such as growth and inflation have serious effects. Today on foreign trade tariffs, quotas and so on. increasing disappearance of restrictions, monitoring system and to exchange rate policy of ensuring internal and external balances, as well as the protection of the external competitiveness of the economy has become a strategic policy tool.

In this study, the relationship between exchange rate and inflation was tested by VAR (Vector Autoregressive) method for the period 1994-2014. As a result, it was determined that inflation was affected by the increases in the nominal exchange rate. It is also another important result that comes out of the fact that shocks in the inflation variable have almost no effect on nominal currencies. Accordingly, policies to increase the supply of foreign exchange should be supported in the prevention of inflation in Turkey.

Keywords: Inflation, Exchange rate, VAR Method.

* Yrd. Doç. Dr. Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, İktisat Bölümü, yuyar@adu.edu.tr.

** Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens.

GİRİŞ

Dış ekonomik göstergelerden biri olan döviz kurundaki değişimler, iç ekonomik göstergelerden biri olan fiyatlardaki değişmeyi etkileyebilmektedir. Döviz kurundaki değişimler yoluyla, ithal girdiye bağımlı olan ülkelerde fiyat istikrarsızlıkları görülebilmektedir. Teorik olarak değerlendirildiğinde, bir ekonomide para arzının artması, fiyatları genel düzeyini yükselterek, döviz kurunu artırmaktadır.

Klasikler iktisatçılara göre, tam istihdam varsayımı ve miktar teorisi geçerli olduğu için, bir ekonomide para arzındaki artış, fiyatlar genel düzeyini artırmaktadır. Kısaca, bir ülkede fiyat artışı olması ihracatı azaltıcı yönde etki doğurmaktadır (Alacahan, 2011: 142). Bir ülkede ihracatın azalması ise döviz talebini artırmaktadır. Klasiklere göre; enflasyonu durdurmak için para arzının azaltılması gerekmektedir. Para arzının azaltılması için para politikası araçları kullanılmalı ve ekonomiye doğrudan bir müdahale olmamalıdır (Parasız, 2001: 42).

Keynes'e göre ise, bir ekonomide üretim ve istihdam düzeyini toplam talep düzeyi belirlemektedir. Klasik görüşün tersine, toplam talep toplam arzı belirlemektedir. Keynesyen yaklaşımda ekonomi eksik istihdamda da dengeye gelebilmektedir. Eksik istihdamda döviz kurlarının artması ve ulusal paranın değer kaybetmesi sonucu ihracatın artıp, ithalatın azalması ülkenin ithal ikame üretim alanlarında toplam talebin yükselmesine neden olmaktadır. Bu durum çoğaltan mekanizmasıyla ekonomiye yansımaktadır (Alacahan, 2011: 144). Paracı yaklaşıma göre ise; parasal genişleme oranı ile enflasyon oranı arasındaki ilişkiyi etkileyen faktörlerin en başında beklentiler gelmektedir. Politika belirleyiciler enflasyonu düşürmek için ekonomideki para miktarını daraltma yoluna gitmektedirler. Daralma başladığında piyasa aktörleri geçmiş deneyimleri sayesinde fiyatlara yönelik beklenti ve davranışlar oluşturmaktadır.

Enflasyon birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi Türkiye'de de her dönemde önemli ekonomik sorunların başında gelmektedir. Yüksek ve kalıcı enflasyonun ekonomik ve sosyal açıdan birçok olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Ermişoğlu, 2011: 4). Türkiye'de özellikle 1940–1943 yılları arasındaki dönemde tüketici fiyat endekslerinde oldukça yüksek bir artış gözlemlenmiştir. Bu yükseliş Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nın etkisini en çok hissettiği döneme rastlamaktadır. Türkiye'de "Planlı Dönem" başlangıcı olarak bilinen 1960'lı yıllar ise, düşük enflasyonlu bir ekonomi politikasının oldukça başarılı uygulandığı yıllar olarak tanımlanabilmektedir.

Cumhuriyet tarihinin en kapsamlı istikrar politika paketi olan "24 Ocak Kararları" ile fiyat artışlarındaki genişleme ile sağlanan talep fazlalığından kaynaklanan enflasyonu durdurmak için iç talebi kısma eğilimine gidilmiştir (TCMB, 2001). Türkiye'de 1990'lı yıllar boyunca enflasyon oranının da sürekli artış görülmüştür. Bunun nedenleri arasında, bütçe açığının büyümesi, büyümeye paralel olarak kamunun iç borç stokunun sürekli artış göstermesi

sayılabılır. Türkiye 2000’li yılların başlarında “Enflasyonu Düşürme Programı” uygulamaya koymuştur. Bu program ile ülkede uzun süre yüksek enflasyonun yaşanması nedeniyle, enflasyonla mücadele programı uygulanması sözü verilmiş ancak bu programlar ya yarıda kalmış ya da başarısız olmuştur. Sonuç olarak, ekonomik birimler enflasyonist bir ortam içinde faaliyet sürdürme yönünde mekanizmalar geliştirmeye başlamışlardır(TCMB, 2002). 2001 yılında Merkez Bankası Kanunu değiştirilerek para politikasında “Örtük Enflasyon Hedeflemesi” benimsenmiş ve şartlar oluşturulduğunda “Açık Enflasyon Hedeflemesi”ne geçileceği belirtilmiştir. Sıkı maliye politikalarının uygulanan para politikalarını desteklemesi sonucunda gelecek dönem enflasyon beklentileri hızla gerilemiş, aynı zamanda beklentiler hedeflere daha çok yaklaşmıştır (Ermişoğlu, 2011: 9).

2002–2005 yılları arası dönemde enflasyonla mücadele konusunda elde edilen başarının ardından, 2006 yılında açık enflasyon hedeflemesi rejimine geçilmiştir. Bu süreç bir yansıması olarak Türkiye ekonomisinde şokları beraberinde getirmiştir. Türkiye’de enflasyon hedeflemesi rejiminde meydana gelen en ciddi ilk şok, 2006 yılı Mayıs ayından itibaren uluslararası sermaye koşullarının gelişmekte olan ülkeler aleyhine değişmesi ve bunun sonucunda Türkiye’nin de dâhil olduğu birçok ülkeden sermaye çıkışlarının yaşanması olmuştur. Bu sorunlar birleşerek enflasyonu yükseltmiş ve enflasyon beklentileri hedeflerin çok üstüne çıkmıştır (TCMB, 2008). Yüksek enflasyon ekonomik istikrarı bozmuş, uzun bir dönem yüzde 50 üzerinde seyretmiştir. Bugün gelinen noktada ise özellikle 2008 yılı sonrası için yüzde 10’ların altında seyretmiştir. Bu durum ülkenin ekonomik istikrarı açısından oldukça önemli bir olgudur (Acar, 2013: 19).

24 Ocak Kararları ile Türkiye’nin içine düşmüş bulunduğu ekonomik durumu düzenlemek yanında, 1980’li yıllardan beri ekonomide gerçekleştirilemeyen piyasa mekanizmasının rolünü artırmak hedeflenmiştir(Ay, 2007: 117). 1 Mayıs 1981 yılından sonra itibaren tek kur uygulamasına geçilmiş, döviz kurları TCMB tarafından günlük olarak ilan edilmeye başlanmıştır. Uluslararası piyasalar ve para piyasasındaki gelişmelere göre 1981’de 164 kez, 1982’de 245 kez, 1983’te 246 kez kurlar değiştirilmiştir. Yani kurlar her iş günü yeniden tespit edilmiştir (Arat, 2003: 39). 1984’te Türk Parasının Kıymetini Koruma hakkında çıkartılan 28 ve 30 sayılı kararlar ile de Türkiye’de uygulanan kambiyo rejimi serbestleştirilmiştir (İnandım, 2005: 54). 1988 yılından sonra döviz kurlarının piyasa koşulları altında tespit edilmesi sistemine geçilmiştir. 1991 yılında Türk Lirası reel olarak yüzde 5–7 oranında değer kaybetmiştir. 1992 yılında kur politikası Türk lirasının 1989–1990 yıllarındaki gibi değer kazanmasına izin vermemiştir. Açıklanan döviz kuru sepeti reel olarak yüzde 2 oranında değerlendirilmiştir. 1993’ün son aylarından itibaren piyasadaki fazla TL likiditesi ve açık pozisyon kapamaya yönelik döviz talebi, döviz kurları üzerinde baskı oluşturmuştur (Uğurlu, 2006: 25).

1994 yılında istikrar programı uygulanmaya başlanmış ve enflasyonun düşürülmesi amacıyla nominal kur çapa olarak kullanılmıştır (Arat, 2003: 42). Nisan 1994 tarihinden itibaren uygulamaya konulan ekonomik program çerçevesinde, kurların Merkez Bankası tarafından her ay içerisinde belirlenecek bir bant içerisinde serbest olarak dalgalanmasına izin verilmiştir. Reel döviz kurları söz konusu bu dönemde görece bir istikrara sahip olmuş görünse de kriz dönemlerinde önemli oranlarda dalgalanma göstermiştir. ABD doları Türk lirası karşısında yüzde 40 oranında değer kazanmıştır. Dalgalı kur rejimine geçişle birlikte nominal döviz kuru Kasım 2001 tarihine kadar yükselmiş ve Türk lirası 2001’de reel olarak yüzde 15–25 oranında değer kaybetmiştir (Yılmaz, 2010: 241). Dalgalı döviz kuru uygulamasında döviz kurları bir politika aracı ya da hedef değildir ve piyasada arz ve talep koşulları tarafından belirlenmektedir. Döviz piyasasında sağlıklı fiyat oluşmasının gözlenmesi üzerine, döviz likiditesini desteklemiş döviz piyasasının sağlıklı çalışması sağlanmıştır. Bu amaçla 10 Mart 2009 tarihinden itibaren günlük 50 milyon dolarlık döviz satım ihalelerine yeniden başlanmıştır. Bu ihaleler 2 Nisan 2009 tarihine kadar devam etmiştir. 18 ihale gerçekleşmiş ve toplam 900 milyon dolar satılmıştır. Merkez Bankası, küresel ekonomideki belirsizliklerin yüksek seviyelerde olduğu 2009 yılında döviz rezervlerini öncelikli olarak bankacılık sisteminde döviz likiditesini desteklemek amacıyla kullanmıştır (Yılancı, 2010: 25). TCMB küresel krizin reel sektör üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla da 5 Aralık 2008 tarihinden itibaren yeni düzenlemeler yapmıştır. Bu amaçla kredi limitlerini yükseltmiş ve kullanım kolaylığı getirmiştir. 20 Mart 2009 ve 17 Nisan 2009 tarihlerinde kredi kullanımı yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. 20 Şubat 2009 tarihinde döviz piyasasında döviz likiditesi akışkanlığının artırılması sağlanarak finansal sistemdeki akışkanlığı ve kredi piyasalarının etkin çalışmasını desteklemek için bankacılık sistemine sağlanan döviz likidite imkan koşulları yeniden düzenlenmiştir (Uzun, 2010: 38).

1. LİTERATÜR TARAMASI

Konuya ilişkin literatür taraması aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Literatür Taraması

Çalışmanın Yazarı	Çalışmanın Adı	Çalışmanın Yöntemi	Çalışmanın Sonuçları
Rana, P.B ve Dowling, J.Jr. (1985)	Inflationary Effect of Small Continuous Changes in Effective Exchange Rate:Nine Asian LDCs	En küçük kareler yöntemi	9 Asya ülkesini kapsayan çalışmalarında serbest kur politikasının enflasyon üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığını belirlediler.

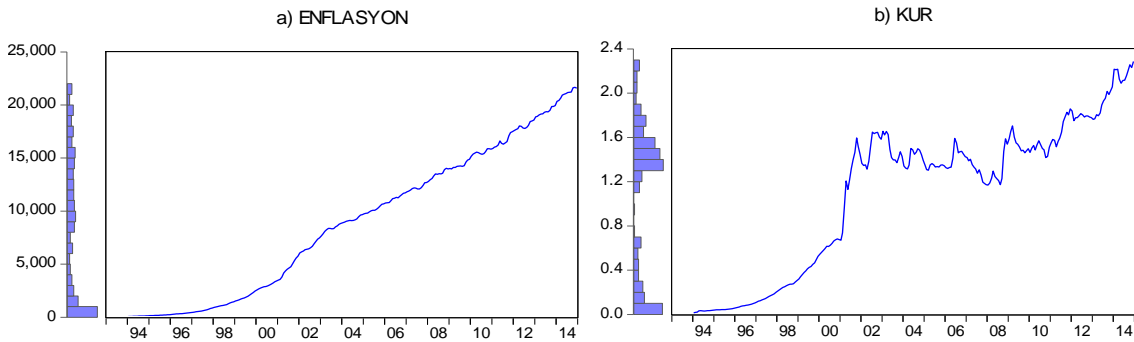
Khody, S. ve Sohrabian, A. (1990)	Exchange Rates and Prices: Evidence from Granger Causality Test	Granger Nedensellik Analizi	ABD’nin dış ticaretinde önemli yer tutan Almanya, Kanada ve Japonya’yı kapsayan çalışmalarında Kanada hariç diğer ülkeler için fiyatlar genel seviyesi ile döviz kuru arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi belirlemişlerdir.
Rittenberg, L. (1993)	Exchange Rate Policy and Price Level Changes: Causality Test for Turkey in the Post Liberalization Period	Granger Nedensellik Analizi	1980 sonrası liberalizasyon döneminde esnek kur politikasıyla uygulanan devalüasyonun enflasyonun artmasında bir neden olmadığını ileri sürmüştür.
Terzi, H. ve Zengin, H. (1996)	Türkiye’de Kur ve Enflasyon Arasında Nedensellik İlişkisi Üzerine Bir İnceleme	Granger Nedensellik ve Eşbütünleşme Analizi	TL’nin dolar karşısındaki değerini etkileyen faktörün yurtiçi fiyatlar genel düzeyi olduğunu; enflasyon ve kur arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu belirlemişlerdir.
Mc Carthy, J. (1999)	Pass-Through of Exchange Rates and Import Prices to Domestic Inflation in Some Industrialized Economics	Granger Nedensellik Analizi	Döviz kurlarının fiyatlar üzerindeki etkisinin bir yıldan fazla sürede hissedildiği fakat en çok ilk dört ayda etkilendiğini tespit etmiştir. TEFE’ye olan yansıma, TÜFE’ye olan yansıma ile karşılaştırıldığında TEFE’nin yansımalarının daha çok olduğunu belirtmektedir.
Mihaljek D. ve Klau M. (2001)	A Note on the Pass-Through from Exchange Rate and Foreign Price Changes to Inflation in Selected Emerging Market Economies.	Granger Nedensellik Analizi	Nominal döviz kurundaki değişimin enflasyonla olan ilişkisinin ithalat fiyatlarındaki değişim ile enflasyon arasındaki ilişkiden daha güçlü bir ilişki içinde olduğunu bulmuşlardır.
Leigh D.ve Rossi M. (2002)	Exchange Rate Pass-Through in Turkey	VAR Modeli	Bulgularına göre, Döviz kurunun TEFE üzerindeki etkisi, TÜFE’ye göre daha güçlüdür. 1994–2002 yılları arasındaki dönemde döviz kurlarındaki bir puanlık değişim toptan eşya fiyatları endeksinde 0.60, tüketici fiyatlarına ise 0.45 puan şeklinde yansımaktadır. Her iki endekste geçişkenliğin etkisi on bir ay sürmekte, Türkiye’de kurdan enflasyona geçiş, diğer gelişmekte olan ülkelere göre daha hızlı ve daha güçlü gerçekleşmektedir.
Telatar F. ve Telatar E. (2003)	The Relationship Between Inflation and Different Sources of Inflation Uncertainty in Turkey	Granger Nedensellik Analizi	Döviz kuru değişkenliğinden enflasyona doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını bulmuşlardır. Çok güçlü olmasa da döviz kuru değişkenliğinin artan enflasyon değişkenliğini beraberinde getirdiği tezi istatistiksel nedensellik anlamında ampirik bir bulgu olarak ortaya konmuştur.
Gül, E. ve Ekinci, A. (2006)	Türkiye’de Enflasyon ve Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1984 – 2003	Granger Nedensellik Analizi ve Eşbütünleşme Analizi	Nominal döviz kurları ile enflasyon arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu; döviz kuru ile enflasyon arasında bulunan nedensellik ilişkisinin döviz kurundan enflasyona doğru tek yönlü işlediğini tespit etmişlerdir.

Yanar, R. (2008)	Gelişmekte Olan Ülkelerde Döviz Kuru Rejim Tercihinin Makro Ekonomik Performans Üzerine Etkileri	Granger Nedensellik Analizi	Dalgalı döviz kurunun enflasyonu körüklediğini, yüksek enflasyon oranının döviz kuru rejimlerinin esnekliklerinin artması ile birlikte arttığı, döviz kuru rejimlerinin enflasyon üzerindeki etkisine ilişkin kesin bir genelleme yapmanın mümkün olmasa bile, gene olarak döviz kurundaki esneklik derecesi arttıkça enflasyon oranlarının arttığını tespit etmişlerdir.
Alacahan, N.D. (2011)	Enflasyon, Döviz Kuru İlişkisi ve Yansıma: Türkiye	Literatür tarama	Enflasyon döviz kuru arasındaki ilişkide, döviz kurunda meydana gelen bir değişimin yurtiçi fiyatlar üzerinde etkili olduğunu ifade etmektedir.
Bal, O. (2012)	Döviz Kuru, Mevduat, Faiz Oranı, Enflasyon ve Devlet İç Borçlanma Senetleri İlişkisi (1994–2008)	Granger İki Aşamalı Yöntemi Johansen Eşbütünlüme Sınaması Granger Nedensellik Sınaması	Döviz kuru-mevduat faiz oranları, döviz kuru TEFE ve döviz kuru-dibs arasında uzun dönem denge ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.
Ayvaz Güven, E. ve Uysal, D. (2013)	Türkiye’de Döviz Kurlarındaki Değişme İle Enflasyon Arasındaki İlişki (1983-2012)	Granger Nedensellik Analizi ve Eşbütünlüme Analizi	TÜFE ile reel efektif döviz kuru arasında çift yönlü bir ilişki bulunmuştur

2. VERİ SETİ VE EKONOMETRİK YÖNTEM

Çalışmada 1994:1 – 2014:12 yılları arasında kapsayan aylık veriler ile çalışılmıştır. Bu veriler nominal döviz kuru ve enflasyon değişkenleridir. Enflasyon değişkeni Türkiye İstatistik kurumundan (TÜİK, 2015), nominal döviz kuru değişkeni Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)’den elde edilmiştir (TCMB, 2015). Türkiye’de enflasyon verisi için bu veriyi yansıtan tüketici fiyat endeksi kullanılmıştır. Çalışmadaki verilerin analizinde Eviews 7 ekonometri programından yararlanılmıştır. Çalışmada kullanılan verilerin zaman yolu grafiği Şekil 1’de sunulmuştur.

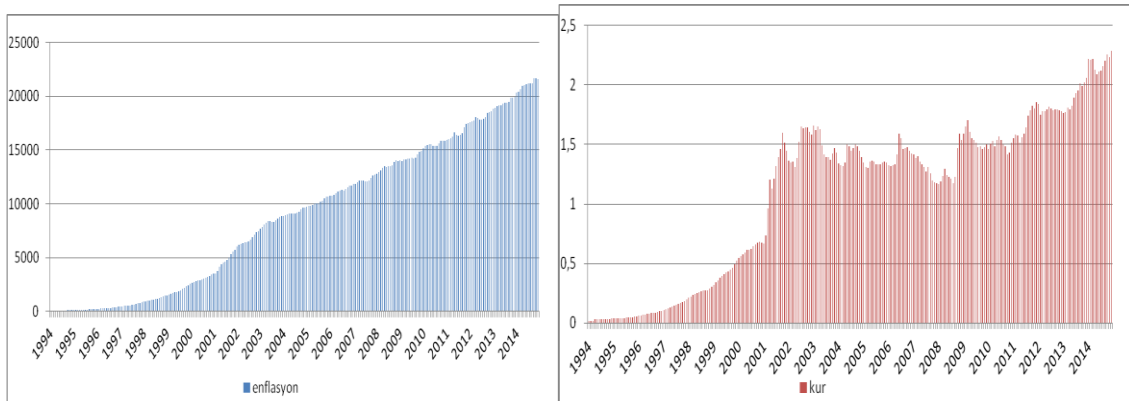
Şekil 1. Enflasyon ve kur verilerine ait zaman serisi

Verilerin mevsimsellik araştırmasını takiben mevsimsel etkinin altında olan seriler ilgili düzeltmeler yapıldıktan sonra durağanlık şartını sağlayıp sağlamadıkları hipotez testleri ve bazı diagnostik testler yardımıyla değerlendirilerek seriler durağan hale getirilmiştir. Modelde yer alan değişkenlerin aynı derecen eşbütünleşme olup olmaları araştırılmıştır. Bu çalışmada verilerin aynı düzeyde durağan olmadıkları ortaya çıkmıştır. Durağan olmayan ve eşbütünleşme ilişkisinin de olmadığı tespit edilen değişkenler arasındaki nedenselliğin tespiti için vektör otoregresif model VAR, durağan olmayan ancak eşbütünleşme olan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi için ise, vektör hata düzeltme modelinin (VECM) kullanılması daha uygundur (Çınar ve diğerleri, 2015: 88). Dolayısıyla çalışmada hata düzeltme modeli kullanılmadan, etki tepki ve varyans ayrıştırması yapılarak, değişkenlerin zamana ve birbirine bağlı olarak ne şekilde değiştiği yorumlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmada kullanılmaya uygun olan VAR modeline ilişkin optimal gecikme uzunluğu 6 olarak belirlenmiş veriler için 6 gecikmeli VAR modeli tahmin edilmiştir. Tahmin edilen 6 gecikmeli VAR modelinin yapısal olarak sınanmıştır. Bu aşamadan sonra kısa dönemde değişkenler arası ilişkileri yorumlamaya imkan veren Granger Nedensellik testi yapılmış ve kısa dönemde yüzde 5 önem seviyesinde değişkenler arasında bir ilişki tespiti edilememiştir. Veriler arası kointegre ilişkisi olmaması uzun dönemli denge ilişkilerini sınanmasına engel oluşturulmuştur. Çalışmada kullanılan testler matematiksel denklemleri ve test sonuçları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Şekil 2. 1994-2014 yılları arası enflasyon ve döviz kurunun seyri.

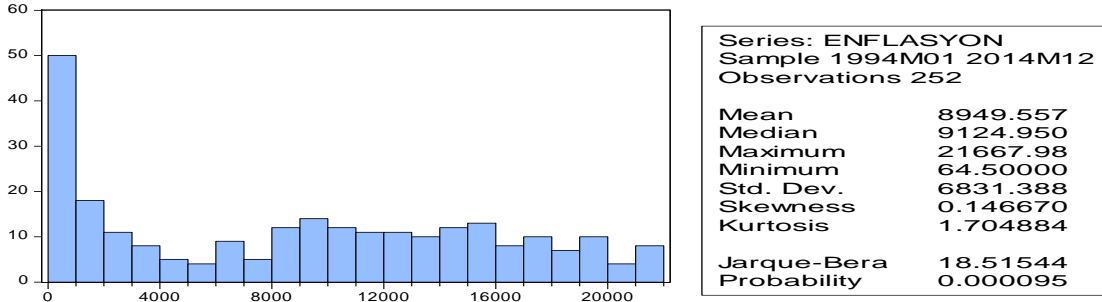

3. EKONOMETRİK BULGULAR

Enflasyon serisine ilişkin verinin açıklayıcı istatistiki arka planını vermek yerinde olacaktır. Şekil 3’de sağ taraftaki kutucukta enflasyon değişkenine ait istatistiki bilgilendirmeye yer verilmiştir. Burada değişkene ait; ortalama, medyan, değişkenin söz konusu dönem için

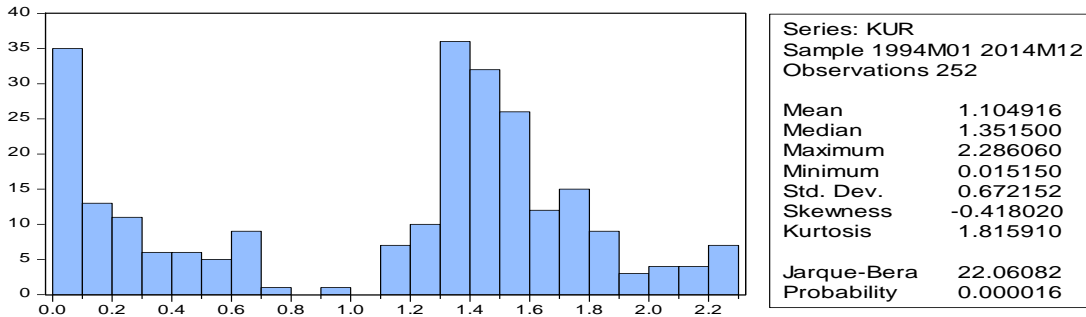
aldığı maksimum ve minimum değerler, standart sapması, basıklık ve çarpıklık değerleri yer almaktadır. Enflasyon değişkeninin zaman yolunu analiz etmek modelde hangi formunun kullanılması gereği açısından oldukça önem taşımaktadır. Zaman yolu grafiği trendli denklemin kullanılabileceği şeklinde yorumlanabilir.

Şekil 3. Enflasyon Serisine Ait Temel İstatistikler

Kur serisine ilişkin verinin açıklayıcı istatistiki arka planını vermek yerinde olacaktır. Şekilde sağ taraftaki kutucukta döviz kuru değişkenine ait istatistiki bilgilendirmeye yer verilmiştir (Şekil 4). Burada değişkene ait; ortalama, medyan, değişkenin söz konusu dönem için aldığı maksimum ve minimum değerler, standart sapması, basıklık ve çarpıklık değerleri yer almaktadır. Enflasyon değişkeninin zaman yolunu analiz etmek modelde hangi formunun kullanılması gereği açısından oldukça önem taşımaktadır. Zaman yolu grafiği trendli denklemin kullanılabileceği şeklinde yorumlanabilir.

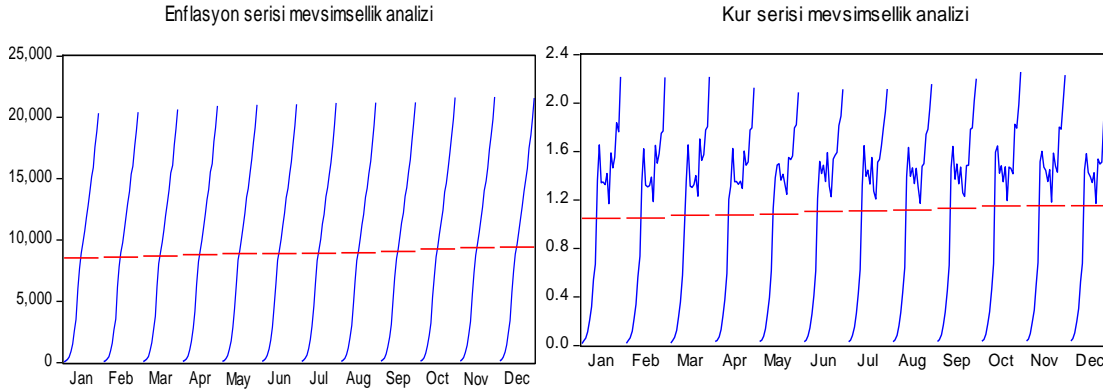
Şekil 4. Kur Serisine Ait Temel İstatistikler

Özellikle aylık verilerle çalışıldığından mevsimsel etkinin varlığı ihtimali üzerine bir sınama yapılması model açısından ciddi önem arz etmektedir; yapılacak olan mevsimsel sınımayı iki farklı yöntemle yapmak mümkündür. Bunlardan ilki grafiksel yöntem ikincisi ise istatistiki yöntemdir. Bu çalışmada iki yöntemle incelenmiştir. Buna göre nominal döviz kuru için (F:0.955) test istatistik değerlerine göre boş hipotezin reddedilmemiştir. Buna göre nominal kur değişkenlerinde ciddi bir şekilde mevsimsel etkinin altında olduğunu söylemek mümkün değildir. Buna göre enflasyon için (F:30.324**) test istatistik değerlerine göre boş hipotezin reddedilmiştir. Buna göre enflasyon değişkeninde yüzde 5 anlamlılık düzeyinde mevsimsel

etkinin söylemek mümkün değildir. Şekilsel yöntemle göre benzer durumları gözlemlemek mümkündür. Bu şekiller değişkenlerle ilgili olmak üzere mevsimselliğin türünü belirleyebilmek, etkinin hangi yöntemle kaldırılacağına ve modele hangi haliyle konulacağına kararını açısından önem taşımaktadır. Elde edilen bulgular ışığında modelde mevsimselliğin giderilmesi için kukla değişken oluşturulmasına karar verilerek istatistiklere devam edilmiştir. Şekil 5’de değişkenlere ait mevsimsellik verileri sunulmuştur.

Şekil 5. Enflasyon ve Kur serisi Mevsimsellik analizi

Çalışmada birim kök testinin sunumu aşamasındaki açıklamalar ışığında verilere durağanlık belirlenmesi için Genişletilmiş Dickey-Fuller test istatistiği uygulanmıştır. Veriler düzeyde durağanlıkla derece durağanlıkları arasında değerlendirilmiştir. Serilerin grafikleri incelendiğinde, önemli bir trend etkisinin varlığı dikkat çekmektedir. Buna bağlı olarak ADF analizlerinde verilerin modellenmesinde trendli formun kullanılması uygun olmaktadır. Elde edilen bulgular enflasyon serisinin ikinci derecen durağan nominal döviz kuru serisinin ise birinci, dereceden durağan olduğunu göstermiştir (Tablo 2). Buna bağlı olarak nominal dolar kuru serisinin birinci farkı, enflasyon serisinin ise ikinci farkı alınarak analizler sürdürülmüştür.

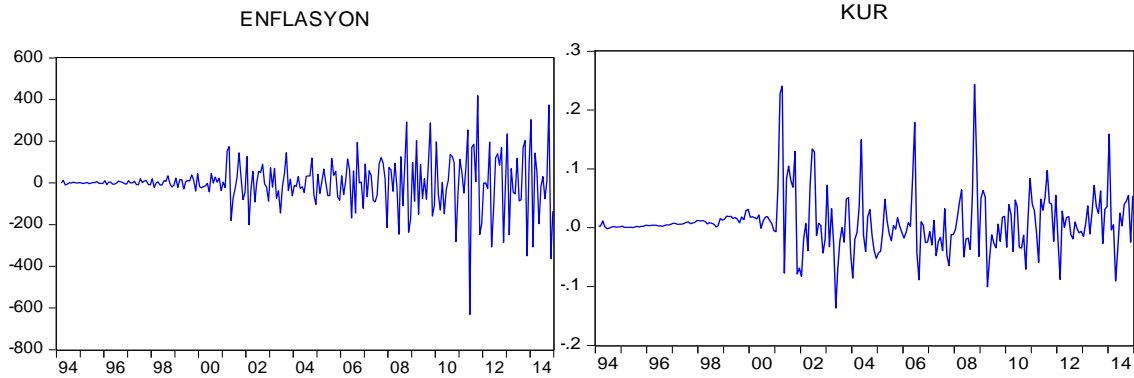
Tablo 2. Serilere İlişkin ADF Test İstatistiği Sonuçları

Enflasyon				
Enflasyon serisi	D(Enflasyon,1)		D(Enflasyon,2)	
	t-İstatistik	Önem*	t-İstatistik	Önem*
Genişletilmiş Dickey-Fuller test istatistiği	0.616700	0.9900	-2.388022	-11.1576 0,1462 0.0000
Kritik değerler:				
1% level	-3.457.630		-3.457630	-3.457630
5% level	-2.873.440		-2.873440	-2.873440
10% level	-2.573.187		-2.573187	-2.573187
Döviz Kuru Serisi				

Nominal Döviz Kuru Serisi		D(Döviz kuru serisi,1)		D(Döviz kuru serisi,2)	
		t-İstatistik	Önem*	t-İstatistik	Önem*
Genişletilmiş Dickey-Fuller test istatistiği		-0.648626	0.8559	-11.24623	0.0000
Kritik değerler	1% level	-3.457.630		-3.457630	-
	5% level	-2.873.440		-2.873440	-
	10% level	-2.573.187		-2.573187	-

ADF test istatistikleri doğrultusunda farkları alınmış serilerin kendiyle bağlaşım sorunun önemli ölçüde giderildiği belirlenmiştir. Seride kalan bağlaşım sorunu VAR modeli aşamasında alınacak model gecikmesi sayesinde giderilecektir. Şekilde görülebileceği üzere nominal dolar kuru serisinin birinci farkı, enflasyon serisinin ise ikinci farkı alınmış ve serilerin sıfır ortalama etrafında dalgalanması sağlanmıştır. Şekil 6'da farkları alınmış serilere ilişkin zaman yolu verisi sunulmuştur. Verilerin istikrar koşulunun sağlanması doğrultusunda modelleme çalışması oluşturulmuştur.

Şekil 6. Farkları Alınmış Enflasyon e Nominal Kur Serilerine İlişkin Zaman Yolu

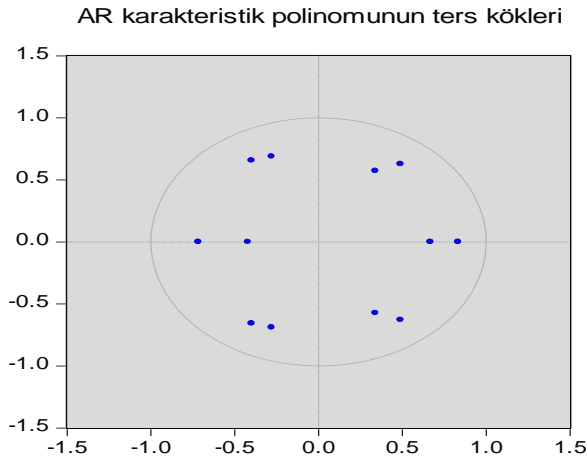
VAR modeli için ilk yapılması gereken gecikme uzunluklarının belirlenmesidir. Tablodan de açıkça görülebildiği üzere; FPE (Final Prediction Error), AIC (Akaike), SC (Schwarz) ve HQ (Hannan Quinn) bilgi kriterleri 2 ve 6 gecikmeyi işaret etmektedir. 2. gecikme ile elde edilen serilerde otokorolasyon sorunu ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu yüzden SC (Schwarz) ve HQ (Hannan Quinn) işaret etmiş olduğu 2 gecikme modelde kullanılmamıştır. FPE (Final Prediction Error), AIC (Akaike) işaret ettiği 6. gecikmede ise herhangi bir istatistiksel sorun ile karşı karşıya kalınmamıştır. Dolayısıyla çalışmaya 6. dereceden model gecikmesi ile devam edilmiştir. Yani VAR model gecikme uzunluğu (6) olarak belirlenmiştir. Tablo 3'de VAR gecikme uzunluğunun belirlenmesinde kullanılan bilgi kriterleri ve test istatistik verileri sunulmuştur.

Tablo 3. VAR gecikme uzunluğunun belirlenmesinde kullanılan bilgi kriterleri ve test istatistikleri

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-1028.934	NA	20.22740	8.682588	9.056331	8.833128
1	-999.0547	56.07049	16.34867	8.469586	8.900828*	8.643286*
2	-995.4570	6.692010	16.40524	8.472897	8.961638	8.669758
3	-989.2429	11.45645	16.11193	8.454674	9.000914	8.674694
4	-985.9234	6.065219	16.20606	8.460275	9.064014	8.703455
5	-980.5054	9.810419	16.02239	8.448604	9.109842	8.714945
6	-972.8401	13.75341*	15.55130*	8.418437*	9.137174	8.707937
7	-971.2172	2.885217	15.86459	8.438001	9.214237	8.750662
8	-969.4181	3.168810	16.16175	8.456116	9.289850	8.791936

Şekilde AR karakteristik polinomunun ters kökleri birim çember analizinde değerlendirilmiştir. Buna göre hiçbir modülüs değeri referans aralığının dışında değildir. Hiçbir AR kökünün birim çemberin dışında yer almaması kurulan VAR modelinin durağan olduğunu en açık şekilde desteklemektedir. Buna bağlı olarak 6 gecikmeli VAR modelinin istikrar koşulunu sağladığı ifade edilebilir (Şekil 7).

Şekil 7. AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri

Kurulan VAR modelinin istikrarı LM testi ile sınımaya devam edilmiştir. 12 gecikmeye kadar LM testindeki olasılık değerleri incelendiğinde; seride serisel ilgisimin olmadığı yönündeki boş hipotez reddedilememektedir. VAR modelinin yapısal olarak tutarlı olduğu yönündeki hipotez kabul edilmiştir (Tablo 4).

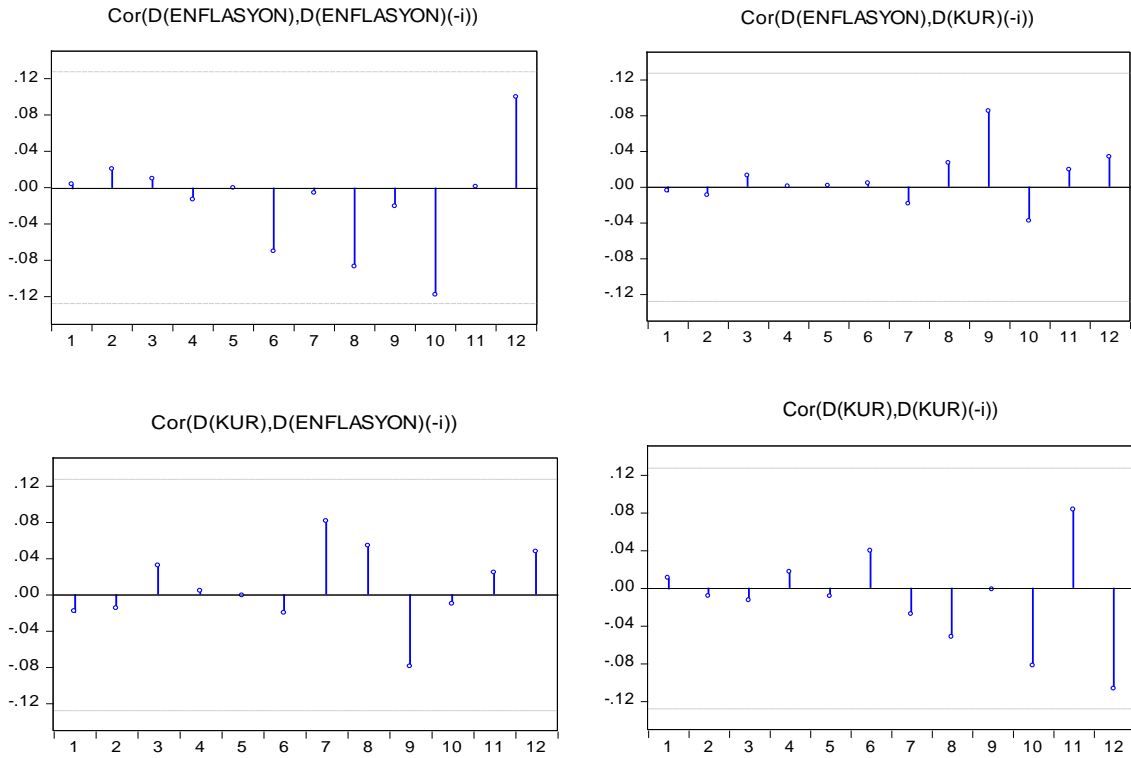
Tablo 4. LM İstatistiği Test Sonuçları

Gecikme	LM-İstatistiği	Önem
1	2.838745	0.5852
2	3.639034	0.4571
3	4.811042	0.3072
4	1.847103	0.7639
5	0.342032	0.9869
6	7.661064	0.1048
7	2.587701	0.6290

8	5.220591	0.2654
9	3.663874	0.4534
10	5.227073	0.2648
11	1.688783	0.7928
12	6.605849	0.1582

Farkları alınmış ve gecikme uzunluğu 6 olarak belirlenmiş serilerin VAR modeline ilişkin tüm asimptotik değerleri için durağanlık şartını sağladığı görülmektedir. ± 2 standart sapmalık band içerisinde hareket eden seriler için modelsel otokorelasyon sorunu olmadığı ifade edilebilir.

Şekil 7. Şekil Modele Ait İlgileşim Çizitleri

Tüm istikrar koşulunu sağlayan modele bağlı olarak tahminleme işlemi yapılmıştır. Modele ait VAR model tahmin sonuçları Tablo 5’de verilmiştir. Farkları alınmış serilere model içerisinde mevsimsellikten arınmak için 12 aylık veri kullanılması dolayısıyla 11 adet kukla değişken ilave edilmiştir. Önceki verilere bağlı olarak trend değişkeni modele dahil edilmiştir. Buna göre model genel anlamlılığının yüzde 5 düzeyinde istatistiksel olarak önemli olduğu ifade edilebilir. Model genel açıklayıcılık düzeyi ise yaklaşık yüzde 48 olarak gözlenmiştir. Veriler ışığında model sonuçlarının kullanılabilir olduğu belirtilebilir.

Tablo 5. VAR Model Tahmin Sonuçları

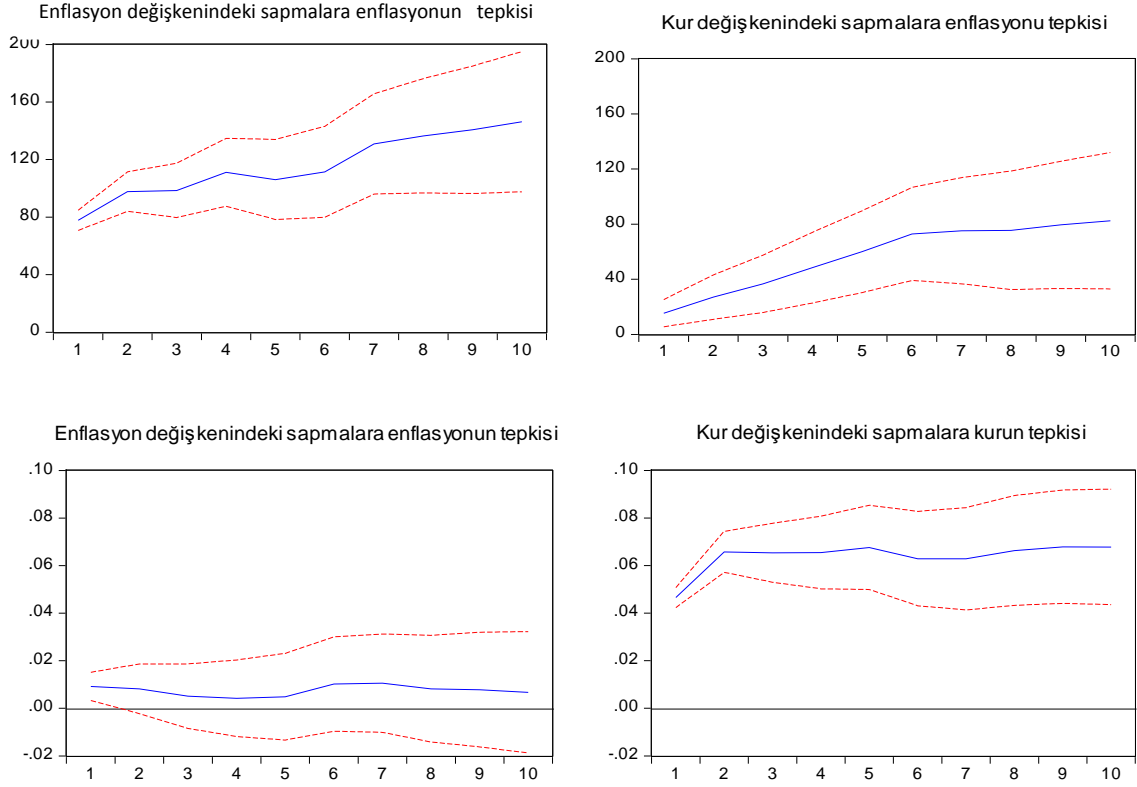
	D(ENFLASYON)	D(KUR)
D(ENFLASYON(-1))	0.235590 (0.06794) [3.46737]	-6.45E-05 (4.1E-05) [-1.58737]
D(ENFLASYON(-2))	-0.059293 (0.07007)	3.03E-06 (4.2E-05)

	[-0.84615]	[0.07217]
D(ENFLASYON(-3))	0.167487 (0.07025) [2.38430]	-7.36E-06 (4.2E-05) [-0.17521]
D(ENFLASYON(-4))	-0.155371 (0.07044) [-2.20570]	1.77E-05 (4.2E-05) [0.41948]
D(ENFLASYON(-5))	0.123309 (0.07129) [1.72966]	7.42E-05 (4.3E-05) [1.73989]
D(ENFLASYON(-6))	0.186142 (0.06854) [2.71569]	-5.12E-05 (4.1E-05) [-1.24785]
D(KUR(-1))	171.9034 (114.041) [1.50738]	0.433455 (0.06824) [6.35220]
D(KUR(-2))	97.09825 (122.865) [0.79029]	-0.172193 (0.07352) [-2.34224]
D(KUR(-3))	126.5659 (125.017) [1.01239]	0.091844 (0.07480) [1.22779]
D(KUR(-4))	158.4920 (125.310) [1.26480]	0.018265 (0.07498) [0.24360]
D(KUR(-5))	122.7266 (123.770) [0.99157]	-0.139885 (0.07406) [-1.88886]
D(KUR(-6))	-139.9057 (115.716) [-1.20905]	0.121515 (0.06924) [1.75500]
C	-6.275955 (22.6756) [-0.27677]	0.002939 (0.01357) [0.21660]
@TREND	0.158901 (0.08312) [1.91177]	1.50E-05 (5.0E-05) [0.30180]
@SEAS(1)	75.24799 (26.6163) [2.82714]	-0.001880 (0.01593) [-0.11806]
@SEAS(2)	14.82537 (28.9920) [0.51136]	-0.004992 (0.01735) [-0.28779]
@SEAS(3)	29.61802 (28.4176) [1.04224]	0.014554 (0.01700) [0.85594]
@SEAS(4)	21.98867 (28.9767) [0.75884]	-0.008277 (0.01734) [-0.47738]
@SEAS(5)	20.99701 (27.2978) [0.76918]	0.012194 (0.01633) [0.74658]
@SEAS(6)	-63.44363 (26.3590) [-2.40690]	0.011958 (0.01577) [0.75819]
@SEAS(7)	-34.50361 (28.0328) [-1.23083]	-0.008776 (0.01677) [-0.52318]
@SEAS(8)	-6.109282 (29.1109)	0.001319 (0.01742)

	[-0.20986]	[0.07574]
@SEAS(9)	66.00367 (28.9290) [2.28157]	0.000166 (0.01731) [0.00959]
@SEAS(10)	129.2750 (28.3031) [4.56751]	0.015087 (0.01694) [0.89086]
@SEAS(11)	23.93391 (26.9498) [0.88809]	0.010488 (0.01613) [0.65042]
R-squared	0.481506	0.211105
Adj. R-squared	0.424943	0.125043
Sum sq. resids	1331012.	0.476537
S.E. equation	77.78210	0.046541
F-statistic	8.512750	2.452956
Log likelihood	-1401.163	417.0623
Akaike AIC	11.64215	-3.200509
Schwarz SC	11.99942	-2.843238
Mean dependent	87.63302	0.009205
S.D. dependent	102.5709	0.049756
Determinant resid covariance (dof adj.)		12.59313
Determinant resid covariance		10.15423
Log likelihood		-979.2214
Akaike information criterion		8.401808
Schwarz criterion		9.116350

Şekil 8’de her değişkenin birbirine ve diğer tüm değişkenlere uygulanan bir birim şok karşısındaki tepkileri ölçülmeye çalışılmıştır. Buna göre; şeklin en başındaki enflasyonda ortaya çıkan bir birimlik şokun enflasyon üzerindeki etkisi temelde enflasyonun modelde olmayan değişkenler tarafından etkilenen kısmını göstermektedir. Bununla birlikte modelde olmayan bu değişkenlerden enflasyona doğru gelen etkilerin istatistiksel olarak anlamlı ve enflasyonu artırır düzeyde olduğu ifade edilebilir. Bu etkiler uzun periyotta devam etmektedir. Enflasyon bağımlı değişken olarak düşünüldüğünde en yüksek etki de bu kanaldan sağlanmaktadır. Şekil 8’e göre nominal döviz kurundan enflasyona doğru uygulanan bir birimlik şok özellikle ilk altı aylık dönemde kendisini göstermektedir. Ayrıca ortaya çıkan etkinin bu aya kadar çok istikrarlı olduğu söylenebilir. Etki yaklaşık olarak 6 ay sürmekte ve sürekli artış yönlü oluşmaktadır. 6 aydan sonra etkiler stabil kalmakta ve enflasyonun artış trendi azalmaktadır. Enflasyon değişkenindeki şokların nominal kura olan etkisi neredeyse yok bulunmamaktadır. Ortaya çıkan etki ilk 1 ay içinde geçerli olup bu etkinin yönü belirsizdir. Daha sonraki dönemde ise istatistiksel olarak anlamlı bir etki saptanamamıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde enflasyon hacmindeki gelişmelerle nominal döviz kurunu açıklayabilmek imkansız denecek kadar güç olmaktadır. Bununla birlikte modelde olmayan değişkenlerden nominal döviz kuruna doğru gelen etkilerin istatistiksel olarak anlamlı ve kuru artırır düzeyde bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bu etkiler kısa dönemde devam etmektedir. Etkile ilk 2 aylık dönemde artış yönlüdür. Sonraki etkiler istatistiksel olarak anlamlı olmakla birlikte etki denge yönlüdür. Şekil 8’de değişkenlere ilişkin Etki-tepki analizi sonuçları verilmiştir.

Şekil 8. Değişkenlere ait etki-tepki analizi sonuçları

Varyans ayrıştırması, bir değişkende ortaya çıkan gelişmeleri modelde kullanılan hangi değişkenin daha çok açıkladığını ifade etmesi bakımından oldukça dikkate değer bir analiz olarak değerlendirilmektedir. Sonuçlarını şu şekilde yorumlamak mümkündür; enflasyon serisinde meydana gelen gelişmeler en çok modelde yer almayan değişkenler tarafından açıklanmaktadır. Öte yandan nominal kuru enflasyon şoklarını açıklama etkisi yaklaşık yüzde 1 ile yüzde 7.42 arasında değişmektedir. Bunun yanı sıra enflasyon serisini nominal kuru ilk aydaki açıklayıcılık düzeyi oldukça düşüktür. Çalışmada kullanılan verilere ilişkin varyans ayrıştırma sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Enflasyon Dönem	S.H.	D(ENFLASYON)	D(KUR)
1	77.78210	100.0000	0.000000
2	80.67096	99.05483	0.945168
3	81.25318	97.64988	2.350119
4	82.77169	96.40540	3.594599
5	83.90079	94.17761	5.822390
6	84.92061	92.32140	7.678596
7	87.12821	92.67333	7.326672
8	87.30981	92.69544	7.304558
9	87.47106	92.59035	7.409651

Nominal kur Dönem	S.H.	D(ENFLASYON)	D(KUR)
10	87.67413	92.57412	7.425883
1	0.046541	3.905137	96.09486
2	0.050579	3.348245	96.65175
3	0.050673	3.705432	96.29457
4	0.050681	3.734125	96.26587
5	0.050728	3.743293	96.25671
6	0.051344	4.727236	95.27276
7	0.051345	4.732408	95.26759
8	0.051557	4.899753	95.10025
9	0.051586	4.899481	95.10052
10	0.051598	4.945752	95.05425

Çalışmada uygulanan testler ışığında iki veri arasındaki kısa dönemli ilişkinin yönünü belirleyebilmek için Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Granger nedensellik testine ilişkin test sonuçları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken: D(ENFLASYON)			
Bağımsız değişken	Chi-sq	df	Önem
D(KUR)	13.38273	6	0.0373
Tümü	13.38273	6	0.0373
Bağımlı Değişken: D(KUR)			
Bağımsız değişken	Chi-sq	df	Önem
D(ENFLASYON)	8.114032	6	0.2299
Tümü	8.114032	6	0.2299

Değişkenler arasında yüzde 1 anlam seviyesinde tutarlı bir kısa dönemli nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır. Bununla birlikte yüzde 5 anlam düzeyinde nominal döviz kurundan enflasyona doğru kısa dönemli bir nedensellik ilişkisinden bahsetmek mümkündür. Öte yandan enflasyondan nominal döviz kuruna doğru kısa dönemli bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır. Elde edilen bulgular önceki çalışmaları desteklemektedir (Bakınız: Gül ve Ekinci, 2006).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Ekonomik istikrarsızlık klasiklerden bu yana gündemde olan bir konudur. Ülkeleri krize götüren nedenler farklı olsa da, krizlerle kendini gösteren bu olgu küresel bir sorun haline

gelmiştir. Özellikle, krizlerle birlikte döviz kurundaki artış (ulusal parada gözlenen önemli değer kaybı), kriz sonrası karşılaşılan yüksek enflasyon oranlarına ve daralmalara neden olabilmektedir. Türkiye’de dalgalı kur rejimine geçiş sonrası, kur-enflasyon ilişkisinde bir kırılma olduğu söylene de, bu durum ilişkinin belirgin ve kalıcı bir şekilde zayıfladığı anlamına gelmemektedir. Bu nedenle uygulanacak makro ekonomik politikalarda, döviz kuru-enflasyon ilişkilerinin göz önünde tutulması son derece önemlidir. Çünkü düşük bir fiyat düzeyinin sağlanmasına en önemli katkıyı yapan ve beklentilerin yönünü çok kısa sürede değiştiren döviz kurunun düzeyi, Türkiye’deki enflasyon olgusu ile yakın ilişki içindedir. Bu noktada, enflasyonun istikrarı için risk oluşturan en önemli etken olan döviz kuru düzeyinin mevcut seviyelerinde sürdürülüp sürdürülemeyeceği konusu gündeme gelmektedir. Öte yandan, döviz kuru düzeyinin etkin ve önemli olduğu Türkiye ekonomisinde, Merkez Bankasının döviz kurlarına müdahalesi de kaçınılmaz olmaktadır.

Döviz kurlarında meydana gelecek değişmeler, ülkeler arasında mal, hizmet ve sermaye akımları yanında, büyüme ve enflasyon gibi makroekonomik değişkenler üzerinde de önemli etkiler ortaya koymaktadır. Bu değişkenlere ilişkin ekonomi politikası amaçlarının gerçekleştirilebilmesi öncelikle uygun döviz kuru sisteminin seçimini gerektirmektedir. Günümüzde dış ticaret üzerindeki engellerin giderek ortadan kalkması, izlenecek döviz kuru sistemi ve politikalarını, iç ve dış dengenin sağlanmasının yanında, uluslararası rekabet gücünün korunması açısından da stratejik bir ekonomi politikası aracı haline dönüştürmektedir. Çünkü döviz kurları; ithalata ve ihracata konu olan girdi, ara mal ve nihai mal fiyatlarını ve ulusal fiyatları etkilemektedir. Üretimin herhangi bir aşamasını etkileyen bir döviz kuru şoku, tüketici fiyatlarına da yansımaktadır.

Bu çalışmanın bulgularına göre; enflasyonda ortaya çıkan bir birimlik şokun enflasyon üzerindeki etkisi, temelde enflasyonun modelde olmayan değişkenler tarafından etkilenen kısmını göstermektedir. Bununla birlikte modelde olmayan bu değişkenlerden enflasyona doğru gelen etkilerin istatistiksel olarak anlamlı ve enflasyonu artırır düzeyde olduğu ifade edilebilir. Bu etkiler uzun dönemde devam etmektedir. Enflasyon bağımlı değişken olarak düşünüldüğünde, en yüksek etki de bu kanaldan sağlanmaktadır. Çalışmaya göre, nominal döviz kurundan enflasyona doğru uygulanan bir birimlik şok özellikle ilk altı aylık dönemde kendisini gösterdiği ve ortaya çıkan etkinin bu aya kadar çok istikrarlı olduğu söylenebilir. Bu etki yaklaşık olarak 6 ay sürmekte ve sürekli artış yönlü oluşmaktadır. 6 aydan sonra etkiler durağan kalmakta ve enflasyonun artış trendi azalmaktadır. Enflasyon değişkenindeki şokların nominal kura olan etkisi neredeyse bulunmamaktadır. Ortaya çıkan etki ilk 1 ay içinde geçerli olup bu etkinin yönü belirsizdir. Daha sonraki dönemde ise istatistiksel olarak anlamlı bir etki

saplanamamıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, enflasyon hacmindeki gelişmelerle nominal döviz kurunu açıklayabilmek imkansız denecek kadar güç olmaktadır. Bununla birlikte, modelde olmayan değişkenlerden nominal döviz kuruna doğru gelen etkilerin istatistiksel olarak anlamlı ve kuru arttırır düzeyde bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bu etkiler kısa dönemde devam etmektedir. Etkiler ilk 2 aylık dönemde artış yönlüdür. Diğer yandan nominal kurun enflasyon şoklarını açıklama etkisi yaklaşık yüzde 1 ile yüzde 7.42 arasında değişmektedir. Ayrıca değişkenler arasında yüzde 1 anlam seviyesinde tutarlı bir kısa dönemli nedensellik ilişkisine rastlanılamamıştır. Bununla birlikte yüzde 5 anlam düzeyinde nominal döviz kurundan enflasyona doğru kısa dönemli bir nedensellik ilişkisinden bahsetmek mümkündür. Ayrıca, enflasyondan nominal döviz kuruna doğru kısa dönemli bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır. Sonuç olarak, yapılan çalışma ile “nominal döviz kurundaki artışlardan enflasyonun etkilendiği” belirlenmiştir. Buna göre, Türkiye’de enflasyonla mücadelede döviz arzını arttırıcı politikaların uygulanması yerinde olacaktır. Bu noktada, kısa vadede döviz hareketlerinin Merkez Bankası tarafından kontrol altında tutulmaya çalışılması, enflasyon için önemli bir politika aracı olarak kullanılabilir.

KAYNAKÇA

Acar, F. (2013). “Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001 - 2013)”. *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(2): 15-32.

Alacahan, N. D. (2011). *Enflasyon hedeflemesi uygulayan ülkelerde enflasyon döviz kuru ilişkisi ve Türkiye uygulaması*. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Arat, K (2003). *Türkiye’de Optimum Döviz Kuru Rejimi Seçimi ve Döviz Kurlarından Fiyatlara Geçiş Etkisinin İncelenmesi*, Uzmanlık Yeterlik Tezi, TCMB Yayınları: Ankara.

Ay, A. (2007). *Türkiye’de Dış Ticaret ve Kur Politikaları Uygulamaları* (1. Baskı), Çizgi Kitabevi: Konya.

Ayvaz, Güven, H.T. ve Uysal, D. (2013). “Türkiye’de Döviz Kurlarındaki Değişme İle Enflasyon Arasındaki İlişki (1983-2012)”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Yıl: 5 - Sayı 9.

Bal, O. (2012). “Döviz Kuru, Mevduat Faiz Oranı, Enflasyon ve Devlet İç Borçlanma Senetleri İlişkisi (1994–2008)”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 31.

Çınar, G., Hushmat, A. ve Uzmay, A. (2015). “Does speculation matters for wheat price shocks?”. *Theoretical Economics Letters*. 5 (04), 522.

Ermışoğlu, E. (2011). *Enflasyon hedeflemesi rejiminin Türkiye’deki başarısının değerlendirilmesi*, Uzmanlık yeterlilik tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü: Ankara.

Gül E. ve Ekinci, A. (2006). “Türkiye’de Döviz Kuru ve Enflasyon Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1984-2003”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16.

İnandım, Ş. (2005). *Kısa vadeli sermaye hareketleriyle reel döviz kuru etkileşimi: Türkiye örneği*. Uzmanlık Tezi, TCMB: Ankara.

Kholdy, S. ve Sohrabian, A. (1990). “Exchange Rates and Prices: Evidence from Granger Causality Test”, *Journal of Post Keynesian Economics*, 13: 71–78.

Leigh, D. ve Rossi, M. (2002). Exchange rate pass-through in Turkey, IMF working paper, Temmuz 2016, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2002/wp02204.pdf>. (Erişim Tarihi: 02.07.2016).

Mc Carthy, J. (1999). Pass-Through of Exchange Rates and Import Prices to Domestic Inflation in Some Industrialized Economics, BIS Working Papers, No: 79.

Mihaljek D. ve Klau M. (2001). A Note on the Pass-Through from Exchange Rate and Foreign Price Changes to Inflation in Selected Emerging Market Economies, No. 8, In: BIS Papers.

Parasız, İ. (2001). *Enflasyon Kriz ve Ayarlamalar*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Rana, P. B ve Dowling, J. Jr. (1985). “Inflationary Effect of Small Continuous Changes in Effective Exchange Rate:Nine Asian LDCs”, *Review of Economics and Statistics*, 67: 496-500.

Rittenberg, L. (1993). “Exchange Rate Policy and Price Level Changes: Causality Test for Turkey in the Post Liberalization Period”, *The Journal of Development Studies*, 29: 245–259.

TCMB, (2001). www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/8297d79e-819f-450e.../YR2001.pdf?, (Erişim Tarihi: 15.09.2016).

TCMB, (2002), www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/8f77ec1b-a2a1-4bc4.../YR2002.pdf?, (Erişim Tarihi: 15.09.2016).

TCMB, (2008). www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/edd4b6f8-14e2.../enf-ocak2008.pdf?, (Erişim Tarihi: 15.09.2016).

TCMB, (2015). Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS).

TÜİK, (2015). www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1014, (Erişim tarihi: 19.07.2016).

Telatar, F. ve Telatar, E. (2003). “The Relationship Between Inflation and Different Sources of Inflation Uncertainty in Turkey”, *Applied Economic Letters*, 10(7).

Terzi, H. ve Zengin, H. (1996). “Türkiye’de Kur Ve Enflasyon Arasında Nedensellik İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”, *MÜ İstatistik ve Ekonometri Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 1: 3–25.

Uğurlu, E. (2006). *Reel döviz kuru ve ekonomik büyüme: Türkiye*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Uzun, S. (2010). *Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicileri: AB’ye üyelik sürecinin etkisi*. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Yanar, R. (2008). “Gelişmekte Olan Ülkelerde Döviz Kuru Rejim Tercihinin Makro Ekonomik Performans Üzerine Etkileri”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2), 255– 270.

Yıllancı, V. ve Özcan, B. (2010). “Yapısal Kırımlar Altında Türkiye İçin Savunma Harcamaları ile GSMH Arasındaki İlişkinin Analizi”. *C.Ü. İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 11 (1), 21-33.

Yılmazer, M. (2010). “Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 8 (1), 241–260.

TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE ERKEN DÖNEM TARİH YAZIMI

Ahmet ATEŞ*

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile birlikte ekonomiden siyasete pek çok alanda inkılap olarak tanımlanan bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerden en önemlilerinden birinin tarih yazımı alanında yaşandığı savunulabilir. Yeni kurulan Cumhuriyetin hem ulusal hem de uluslararası meşruiyetini sağlamak amacıyla başlatılan tarih yazımı çalışmaları, Batı bilim anlayışına uygun bir metodoloji arayışı içinde kendisine bir istikamet belirlemiştir. Bu bağlamda Pozitivizm, Romantik Tarih Yazımı ve Annales Okulunun tarih metodolojileri ulusal tarih yazımında kullanılmıştır. Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti erken dönem tarih yazımı çalışmaları üzerinde yukarıda değinilen metodolojilerden hangilerinin etkili olduğu ve çalışmaların bazılarının başarısız olmasının nedenleri tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tarih Yazımı, Pozitivist Tarih Anlayışı, Romantik Tarih Yazımı, Annales Okulu, Türk Tarih Tezi

EARLY PERIOD HISTORIOGRAPHY IN THE REPUBLIC OF TURKEY

ABSTRACT

With the emerge of the Republic of Turkey as a new state, there have been some developments from economy to politics, which are called as revolution. It can be argued that one of the most important of these developments was done in the field of historiography. The historiography studies initiated with the aim of ensuring both the national and international legitimacy of the newly established Republic, have set a direction for itself in search of a methodology appropriate to Western science understanding. In this context, Positivism, Romantic History Writing and the history methodologies of the Annales School have been used in national history writing. In this study, it is discussed which of the above mentioned methodologies are effective on the early historiography studies of Republic of Turkey and why some of the studies are unsuccessful.

Key Words: Historiography, Positivist History Understanding, Romantic History Writing, Annales School, Turkish History Thesis

* Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş döneminde tarih, iktidar-meşruiyet ilişkisini hem ulusal hem de uluslararası ölçekte kurmada etkili bir araç olarak görülmüştür. Çünkü geçmişin bilgisi olarak tanımlanan tarih, iktidar sahiplerinin kendilerini ve oluşturdukları kurumları meşrulaştırmak için ilgilendikleri bir alan da olmuştur. İktidarın kökleri ne kadar eskiye dayanırsa, yaptığı icraatlar ve oluşturduğu kurumlar toplumun zihninde daha kolay meşruiyet kazanabilmektedir. Bu fikir insanlığın her döneminde ortaya çıkmıştır. Örneğin Hitit kralları yaptıkları işlerin hesabını tanrıya vermek maksadıyla *anallar* yazdırmışlardır. Bunlar iktidar ile tarih arasındaki ilişkinin ilk örnekleridir. Bu sayede krallar kendilerinin ne kadar dürüst olduğunu topluma anlatma fırsatı yakalarken, kendi iktidar alanlarını kolayca pekiştirmişlerdir. Ortaçağ dünyasında ortaya çıkan *kronikçilik* benzer bir işlev üstlenmiştir. Kronikler hükümdar iktidarda kaldığı sürece onun attığı tüm siyasi eylemleri ve olayları yıl yıl kaleme almışlardır. Ancak kroniklerde kralı eleştiren ya da yönetimin eksikliklerini ele alan yazım sayısı oldukça sınırlı olmuştur. Bu açıdan kronikçiliğin aynen anallarda olduğu gibi hükümdarın menfaatine hizmet ettiği görülmektedir.¹

Erken dönem tarih çalışmalarının uluslararası hedefi yeni kurulan Cumhuriyet'in uluslararası meşruiyetini sağlamaktır. Çünkü Batı merkezli tarih çalışmalarında Türkler Avrupa uygarlığını tehdit eden işgalci bir öteki olarak tahayyül edilmekteydi. Bu önyargıların giderilmesi maksadıyla tarih alanında yapılan çalışmalar hızlandırılmıştır. Orta Asya geçmişine vurgu yapılarak hazırlanan Türk Tarih Tezi ile Türk ulusunun dünya tarihinin gelişiminde kilit rol oynadığı ispat edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Kadim Mezopotamya, Anadolu ve Ege kültürlerini yaratanların Türkler olduğu ileri sürülerek Cumhuriyet coğrafyasındaki Türk varlığı meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Kısaca erken dönem tarih çalışmaları ile tüm dünyaya ve özellikle Batıya bugünkü dünya uygarlığını yaratanlar arasında Türkler de vardı ve Anadolu Türklerin ana yurdudur denilmeye çalışılmıştır.²

Tarih çalışmaları uluslararası olduğu kadar ulusal meşruiyetin sağlanması içinde yapılmıştır. Cumhuriyetin erken dönemlerinde tarih üzerinden ulus bilinci oluşturma

¹ Ahmet Şimşek, "Türkiye'de Tarih Eğitiminin Ulusallığı ve Avrupa Merkezizetçiliği", *TSA*, Sayı: 1, 2007, s. 11.

² Foti Benlisoy ve Stefo Benlisoy, "Milliyetçi Tarihyazımı ve 'Azgelişmişlik Bilinci': Yunan Tarihyazımında Geçmiş Algıları", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 91, 2001, s. 248.

çabaları bu şekilde açıklanabilir. Bu bağlamda tarih çalışmaları ulusalcı bir bakış açısı üzerine şekillenmiştir. Anderson'a göre "ulus hayal edilmiş bir siyasi topluluktur ve kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir". Kısaca ulus bilincinin gelişmesinde ortak bir takım şeylere sahip olmak ve diğer pek çok farklılığı unutmak yatmaktadır.³ Hobsbawm bu ortak noktaların bina edilmesi için tarihi gerekli görmüştür. Ona göre bina edilecek gelenek "alenen ya da zımnen kurallarca yönlendirilen ve bir ritüel yada sembolik bir özellik sergileyen, geçmişle doğal bir süreklilik anıttırır şekilde tekrarlara dayanarak belli değerler ve davranış normlarını aşlamaya çalışan bir pratikler kümesi" şeklinde düşünülmelidir. Ona göre gelenek icat etmenin en önemli unsurlarından bir tanesi geçmişe referans göstermektir. Bu sayede formelleşme ve rutinleşme başarıya ulaşabilir.⁴

Sonuç olarak Türkiye Cumhuriyeti ulusal ve uluslararası hedefleri bağlamında tarih yazımını önemli görmüştür. Fakat bu maksatla yapılan tarih çalışmaları gelişigüzel yapılmamıştır. Dönemin tarihçileri bir takım metodolojiler izleyerek tarih çalışmalarına bilimsellik katmaya çalışmışlardır. Bu bağlamda Pozitivist tarih anlayışı, Romantik tarih anlayışı, Alman Tarih Okulu ve Annales okulunun metodolojilerinin tarih yazımı çalışmalarında etkili olduğu savunulabilir. Bu çalışmada bu metodolojilerin neyi ifade ettiği ve hangi yönleriyle erken dönem tarih yazımı üzerinde etkili olduğu tartışılmaktadır.

TARİH YAZIMI METODOLOJİLERİNİN GELİŞİMİ VE TÜRKİYE'DE Kİ ETKİLERİ

19. yüzyılda Batının askeri ve siyasal olarak dünya üzerinde etkili olması tarih çalışmalarına olan ilgiyi de arttırmıştır.⁵ Tarihi bir bilimsel disiplin haline getirmek için yapılan çalışmalar⁶ bu dönemin tarih yüzyılı olarak anılmasına neden olmuştur.⁷ Özlem'e göre 19. yüzyılda Batı'da tarih yazımına yönelik çalışmaların artması sonucunda başta Hegel olmak üzere Herder, Ranke, Michelet ve Croce gibi düşünürler yaptıkları çalışmalar ile modern tarih yazımının ilk örneklerini sunmuştur. Gene aynı

³ Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler: Miliyetçiliğin Kökekenleri ve Yayılması**, Metis, İstanbul, 2009, s. 20.

⁴ Eric Hobsbaw ve Terence Ranger, **Geleneğin İcadı**, Agorakitaplığı, İstanbul, 2006, s. 2-5

⁵ Patric O'Brien, "Historiographical Traditions And Modern Imperatives For The Restoration Of Global History", **Journal of Global History**, 2006, s. 11

⁶ Edvard Hallet Carr, **Tarih Nedir**, İletişim, İstanbul, 2008, s. 11

⁷ Doğan Özlem, **Tarih Felsefesi**, İnkılap, İstanbul, 2001, s. 114.

dönemde Engels ve Marx, Hegelci sistematüğün çizgilerini taşıyan bir tarih yazımı ortaya koymuştur.⁸ Modern anlamda başlayan bu tarih yazıcılığı *historiografi* adı altında kavramsallaşmıştır. Aynı dönemde tarihsel olaylar arasındaki ilişkilerin tespit edilmesi, toplumların üretim biçimlerine göre tanımlanması ve toplumların gelişim çizgilerinin belirlenmesine dönük çalışmaların yapılması, tarih çalışmalarına verilen önemi daha da arttırmıştır.⁹

Bu yüzyılda bir disiplin olarak beliren tarih yazıcılığı, başta Osmanlı coğrafyasında bağımsızlığını kazanan balkan devletleri ve Hindistan gibi sömürge sonrası devletler tarafından siyasi ve ideolojik içeriğine sahip modernleşme projelerine bir tür meşrulaştırıcı destek alanı olarak görülmüştür.¹⁰ Örneğin Arnavutluk ve Yunanistan homojen bir toplum oluşturmak için tarih yazıcılığına önem vermişlerdir.¹¹ Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş döneminde benzer tarih yazımı çalışmaları yapılmıştır. Davutoğlu Cumhuriyetin kuruluşu ile başlayan tarih çalışmalarını “Selçuklu ve Osmanlı döneminin atlanarak yeni bir tarihin İslam-öncesi Türk ve Anadolu kültürlerine dayalı olarak kurulma çabası” şeklinde tanımlamaktadır.¹² Bu çalışmalar incelendiğinde metodolojik bir çeşitliliğin varlığı görülmektedir.

POZİTİVİST TARİH ANLAYIŞI

17. yüzyılda Newton ve Hume gibi düşünürlerin çalışmaları ile ortaya çıkan pozitivist metodoloji, matematik gibi disiplinlerde kullanılan deney ve gözlem metodunu akli çıkarımların önüne geçirmiştir. Buna göre elde edilen bilginin sonuçlarının kontrol edilebilir ve tekrarlanabilir olması *nesnel bilgiyi* doğurmaktadır. Bilimsel çalışmalarda nesnel bilginin insanın elde edebileceği en kusursuz hakikat olarak kabul görmesi, fizik ve matematik dışındaki disiplinlerde pozitivist metodolojinin taklit edilmesine neden olmuştur.¹³ 19. yüzyıl pozitivist bilim anlayışı

⁸ Doğan Özlem, *a.g.e.*, s. 154

⁹ Ahmet Şimşek, *a.g.e.*, s. 11

¹⁰ Ahmet Davutoğlu, “Tarih İdraki Oluşumunda Metodolojinin Rolü: Medeniyetlerarası Etkileşim Açısından Dünya Tarihi ve Osmanlı”, **Divan**, Cilt: 4, Sayı: 7, 1999, s. 5.

¹¹ Piro Misha, “Invention of a Nationalism: Myth and Amnesia”, **Albanian Identities: Myth and History**, (Ed. Stephanie Schwandner-Sievers ve Bernd Jürgen Fischer), Indiana University Press, Indiana, 2002, s. 34.; Margarita Miliore, “Europe the Clasic Polis and the Greek Nation: Philhellenism and Hellenism in Nineteenth –Century Britain”, **The Making of Modern Greece: Nationalism, Romanticism, and the Uses of the Past (1797-1896)**, (Ed. David Ricks), Roulledge, New York, 2016, s. 65-70.

¹² Ahmet Davutoğlu, *a.g.e.*, s. 5.

¹³ Ahmet Şimşek ve Ali Satan, **Milli Tarihin İnşası**, Tarihçi Kitapevi, İstanbul, 2011, s. 12-13.

felsefe ve tarih gibi çalışma alanlarının bilimsellik konusunu tartışmaya açmıştır. Bu nedenle akademisyenler tarih çalışmalarını pozitivist bilim anlayışına uygun şekilde yürüterek tarihin bir bilim olması için çaba harcamışlardır. Böylece tarihin bilinmesini olanaklı kılan yasalar ortaya konulmuştur.¹⁴

Pozitivist tarih anlayışı sosyal bilimlerin doğa bilimlerinde izlenen metodolojiye göre yapılması maksadıyla ortaya çıkmıştır.¹⁵ Sosyal bilim çalışmalarında katı bir olgu değer ayrışmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. Tek tipçi bir anlayışa sahip olan pozitivism, sosyal bilimlerde de doğa bilimi yöntemlerinin kullanılması gerekliliğini vurgularken, bilimsel bilginin duyu verilerine yönelik varsayımlardan oluştuğunu kabul etmektedir. Bu yaklaşım Doğuştan bilginin var olmadığını kabul ederken bilimsel bilgiye yalnızca deney, gözlem ve tecrübelerle ulaşılabilineceğini savunmaktadır.¹⁶ Kendisine bilgi anlayışında ampirist, ahlak öğretisinde yararçı, politika öğretisinde liberal bir yöntem belirleyen pozitivism tarih çalışmalarını doğa bilimlerine benzetmeye çalışmıştır. Fransa ve İngiltere’de ağırlık kazanan bu çalışmalarla tarihin de bir bilim olduğunu ortaya koymak adına doğa biliminde olduğu gibi yasalar oluşturulmaya çalışılmıştır.¹⁷ Ranke bu bağlamda ortaya çıkan düşünürlerden biri olmuştur. Ranke birincil belgesel kaynakları kullanıp yorumlama tekniğini geliştirmiştir. Bu açıdan o, modern bir disiplin olarak akademik tarihi kuran kişi olmuştur.¹⁸

Ancak pozitivist tarih anlayışının, tarihi bulguları bir laboratuvar aracı haline getirerek kanunlaştırma amacı, basit bir olguculuk düzeyinde kalmıştır. Çünkü pozitivist anlayış, ortaya koyduğu yasallık iddiasına rağmen ampirizm ve nesnellik saplantısı nedeniyle maddi içeriğe sahip olmayan sosyal ve kültürel olayların tarihselliğine dikkat etmemiştir. Örneğin metafizik etkenlerinin olaylar üzerindeki etkisini reddedilmiştir. Ayrıca şahsiyetleri öne çıkaran tarih çalışmalarını bilimsel kabul edilmemiştir. Sonuç

¹⁴ Kubilay Aysever, “Tarihte Yöntem Sorunu ve Fenomenolojisi”, **Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi**, Cilt: 15, 1994, s. 26.

¹⁵ Steve Smith, “Positivism and Beyond”, **International theory: Positivism & Beyond** (ed. Steve Smith, Ken Booth, Marysia Zalewski), Cambridge University Press, New York, 1996, s. 11.

¹⁶ Bilgehan Emekler, “Uluslararası ilişkiler Disiplininde Epistemolojik Paradigma Tartışmaları: Postpozitivist Kuramlar”, **Bilge Strateji**, Cilt: 3, Sayı: 4, 2011, s. 143.

¹⁷ Doğan Özlem, *a.g.e.*, s. 150.

¹⁸ John Tosh, **Tarihin Peşinde**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, s. 15

olarak pozitivism Tarihi olayların çıkış sebepleri ve etkenleri araştırmak amacıyla yapılan bilimsel bir faaliyet olarak değerlendirmiştir.¹⁹

Türkiye’de erken dönem tarih yazımı çalışmalarında pozitivist metodolojinin etkili olduğu görülmektedir. Çünkü kuruluş aşamasında ortaya atılan iddiaların uluslararası meşruiyet kazanması için bilimsel bir temeli olması gerekmektedir. Bu nedenle Türk tarih çalışmaları kapsamında arkeoloji başta olmak üzere antropoloji ve dil bilimi gibi disiplinlerden faydalanılarak olgular üzerinden tarih çalışmaları yürütülmüştür.²⁰ Atatürk’ün izni ile kurulan Türk Tarihi Tetkiki Cemiyeti, bu çalışmaların en büyük destekçisi olmuştur. Çalışmaların büyük bir çoğunluğu Orta Asya Türk tarihi üzerine yoğunlaşmıştır.²¹ Arkeoloji, antropoloji ve dil bilimi gibi disiplinlerin yardımı ile ulaşılan eserler ulusal tarih yazımında kullanılmıştır. Örneğin Necip Asım Yazıksız 1924 yılında yazdığı *Orhun Abideleri* başlıklı çalışma pozitivist tarih yazımının olguculuk anlayışını yansıtmaktadır.²² Bununla birlikte 1928 yılında Wells’in “Cihan Tarihinin Ana Hatları” eseri tercüme edilmiş ve Tarih Tetkiki Cemiyetince dört ciltlik bir kitap basılmıştır.²³

ROMANTİK TARİH ANLAYIŞI

19. yüzyıl pozitivist bilim anlayışının üzerinde etkili olduğu tarih çalışmalarına ilk ciddi meydan okuma Herder tarafından getirilmiştir. Aysevener’e göre Herder bu dünyada doğa bilimsel bir genellik aramanın boş olduğunu savunmaktadır. Çünkü tarihte doğa bilimlerinde olduğu gibi bir yinleme yoktur ve tarihsel olaylar kendilerine özgüdür. Bu yüzden tarihte nesnel bilgiye ulaşmak mümkün değildir.²⁴ Tarih yazımı bağlamında ortaya çıkan ve gelişen *romantik tarih anlayışı* 19. yüzyıl milliyetçiliğini destekleyen en önemli çalışma alanlarından biri olmuştur. Ulusal birliğin sağlanması için ulusların tarihi daha eskiye götürülerek, zafer ve başarılar ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca ulusal tarih, kahramanların olduğu şanlı bir geçmiş olarak yeniden yaratılmaya

¹⁹Nevzat Köken, **Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları Ve Tarih Eğitimi (1923 -1960)**, (yayınlanmış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2002, s. 36.

²⁰ *a.g.e.*, s. 149-150.

²¹ Ahmet Şimşek, *a.g.e.*, s. 12-13.

²² Tuncay Böler, “Necip Asım Yazıksız ve Türk Diline Katkıları”, Cilt: 1, Sayı: 25, 2009, s. 200.

²³ Yenal Ünal, “Türkiye’de Tarihçilik, Tarihçiliğin Gelişimi(15-20.YY) ve Türk-Batı Tarihçiliğine Örnek iki Kitabın karşılaştırmalı Analizi”, **Kelam Araştırmaları**, Cilt.8, Sy.2, 2010, s. 194-195; Şefik Taylan Akaman, “Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmi Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri”, **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 2011, s. 82.

²⁴ Kubilay Aysevener, “Tarihte Yöntem Sorunu ve Fenomenolojisi”, **Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi**, Cilt: 15, 1994, s. 26.

çalışılmıştır.²⁵ Mitler ve semboller yaratılması bu tarihçilik anlayışında desteklenmiştir.²⁶

Romantizmi özellikle Alman İdealizminden, Fichte ve Schellingden etkilenmiş ve Alman idealizmi ile birlikte gelişmiştir. Romantizm, tarih yazımını Aydınlanmanın ve Alman idealizmi etkisi altında bir ilerleme süreci olarak görürken, insanlığın tam bir yetkinliğe doğru ilerlemesi olarak görmüştür. Geçmişin olgusal olarak tam olarak asla ortaya çıkarılamayacağına inanmış ve bu yönüyle pozitivist tarih anlayışını eleştirmiştir. Romantik tarih anlayışı, sistematik temellere dayanmaktan çok, tarihe yöneltilmiş estetik coşkunun ifadesi olarak şekillenirken kendisini “tarihin üzerine coşkulu bir şiir” olarak tanıtmıştır.²⁷ Smith’de benzer bir durumu işaret etmektedir. Ona göre “eski bir etnik çekirdek etrafında inşa edilecek uluslar için hem “tarih” hem de “toprak” ulus inşasında gerekli araçları ve kalıpları sağlar. Farklı kimlikleri içinde barındıran rengarenk bir halkı kurumsallaşmış bir ulusa dönüştürmek, onlara kimlik ve aidiyet duygusu vermek, onları birleştirmek ve bütünleştirmek için sembolik bir çerçeveye ihtiyaç duyulur. Bu nedenle topluluğu canlandırma adına mitler ve sembollere ihtiyaç duyulur ki bunlar sayesinde topluluk harekete geçirilebilir ve istikrar yakalanabilir. Bu da ancak, geçmişin mitolojisi ve doğanın şiirselliği ile sağlanabilir”.²⁸

Bu yönüyle romantik tarih anlayışı, aydınlanmacıların tarihe yönelik evrensellik ve rasyonellik iddialarına, özgünlük iddiası ile karşılık vermiştir. Köken’e göre bu akımın öncülerinden olan Alman felsefeci Gottfried von Herder ve onun takipçileri milliyet teorisini her halkın kendine has bir halk ruhunun olduğunu iddia etmişlerdir. Bu kültürel bütünlüğün ise milletin tüm üyelerince paylaşılan ve tarihi tecrübelerinden oluşan bir tarih akışında oluştuğunu iddia etmektedir. Romantik tarihçiler millete ait otantik kimliğin ortaya çıkmasının en önemli şartlarından bazılarının ise arkeoloji, tarih ve filoloji gibi bilimlerin kullanılması olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu nedenle Avrupa’da mimari ve folklor alanındaki örf ve adetler incelenerek kayıp milli kültür ortaya çıkarılmıştır.²⁹ Ayrıca romantik tarih çalışmaları mitoslar, fabllar ve destanlar ile ilgilenmişlerdir.

²⁵ Ahmet Şimşek ve Ali Satan, **Milli Tarihin İnşası**, Tarihçi Kitapevi, İstanbul, 2011, s. 18.

²⁶ Nevzat Köken, *a.g.e.*, s. 33.

²⁷ Doğan Özlem, *a.g.e.*, s. 131-134

²⁸ Anthony D. Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, Dost Kitapevi, Ankara, 2002, s. 255-265

²⁹ Nevzat Köken, *a.g.e.*, s. 33-35

Erken dönem tarih çalışmalarında romantik tarih yaklaşımı etkili olmuştur. Çünkü Osmanlı'da millet, bugün kullanıldığından daha farklı bir anlamı taşımaktaydı. O dönemde millet "community-communitias" kavramı dini topluluğu karşılayan bir anlamda kullanılmıştı. Osmanlı milletleri her biri kapalı bir kompartıman oluşturan farklı gruplardan oluşurken bu gruplar arasında aynı dili konuşanlar olsa bile mezhep ayrılığına dayalı kapalılık çerçevesinde değerlendiriliyorlardı. Gene aynı mezhepten olup farklı dilleri konuşanlar için aynı kompartıman söz konusuydu. Bu durum maddi kültür ve hayat tarzında, folklorda karşılıklı etkileşimlere açıklık sağlamış, bir Osmanlı tarzı yaşam biçiminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak gene aynı durum, yazılı kültür, bilim ve düşüncede ortak bir Osmanlı kültürünün doğuş ve gelişimini etkilemişti. Sonuç olarak Osmanlı milletleri tarihi ulusçuluktan önceki dönemi kapsayan ve ifade eden bir tarihi dönemi çağrıştırır. Yani ulus, dil ve ırk aidiyetine dayanan bir kavramken Osmanlı'daki millet kavramı mezhep ve din aidiyetine dayanmaktaydı.³⁰ Erken dönem Tarih yazımı çalışmalarına yansıyan seçici ve dönüştürücü tarih anlayışı Osmanlı'da ki millet anlayışını ulus kavramıyla değiştirirken tarihe yönelik ciddi bir seçicilik hareketi başlatıldı.³¹ Bu bağlamda Türklerin Anadolu da ki varlığını ve dünya medeniyetindeki yerini daha eskiye dayandırmak maksadıyla tarih çalışmaları yapıldı. Kara'ya göre Fuat Köprülü'nün eleştirilerine rağmen bu dönemde romantik tarih anlayışını bir yöntem olarak kabul eden Yusuf Ziya, Reşit Galip, Şevket Aziz, Hüseyin Cahid ve Afet İnan gibi isimler ulusal tarih yazımı için çalışmalar yürütmüştür. Ortaya çıkan tarih çalışmalarında eski uygarlıkların büyük çoğunluğunun Türk olduğu iddia edilmiştir. Bu bağlamda antik Mısır, Yunan, Sümer, Eti, Çin ve Hint medeniyetlerinin Türkler tarafından kurulduğu iddia edilmiştir.³² Türk Tarih Tezi ortaya atılmıştır. Bu teze göre Hititler, Sümerler ve Etrüsklerin Türk kökenli oldukları iddia edilmiştir. Daha da ileriye gidilerek dünyadaki tüm ulusların etnik kökenlerinin Türklerden geldiği savunulmuştur. Bu iddialar Güneş Dil Teorisi olarak bilinen çalışmayı doğurmuştur.³³

³⁰ İlber Ortaylı, **Osmanlı Düşünce Dünyası ve Tarih Yazımı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 147-149.

³¹ Hasan Aksakal, "Türk Modernleşmesinin Ambivalent Doğası: Modernleşme, Milliyetçilik, Medeniyet İlişkisi Üzerinden Türkiye'yi Okumak", **ZFWT**, Cilt: 2, Sayı:1, 2010, s. 258.

³² Seyfullah Kara, "Milli Tarih Anlayışının Romantik Devri: Cumhuriyetin İlk Yılları", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 13, 2004. 326-327.

³³ Ömer Demircan, "Güneş-Dil Teorisi", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi**, Sayı. 8, 2012, s. 120; Emine Erden Kaya, "Erken Cumhuriyet Dönemi Ulus İnşa Sürecinde Irk ve Irkçılık (1923-1938)", **Akademik Hassasiyetler**, Cilt: 2, Sayı: 3, 2015, s. 32-33.

ANNALES OKULU

19. yüzyılda üniversite ve araştırma merkezlerinde profesyonel bir şekilde tarih çalışmalarının yapılması bu alanın bir disiplin olmasında önemli bir rol oynamıştır.³⁴ Ancak tarihe bilimsel olarak yaklaşılabilceği, fakat bunun bir sınırının olduğunu savunan düşünürler, klasik tarih anlayışının dışına çıkmayı başarmışlardır.³⁵ 1929 yılında kurulan ve yaygın olarak Annales adıyla bilinen grubun çalışmaları bu kapsamda değerlendirilebilir. Grubun merkezinde Lucien Febre, March Bloch, Fernard Braudel, Georges Duby, Jacques Lee Goff ve Emmanuel Le Roy Ladure gibi isimler yer almıştır.³⁶ Annales okulunun en önemli eleştirisi geleneksel tarih anlayışının dışında zamanın geleceğe doğru ilerleyen tek boyutlu bir zaman olmadığıdır. Onlara göre zaman görecelidir ve çok katmanlıdır. Annales tarihçilerinin yapıtığı bu yeni tarih tanımına Febre'nin II. Philippe ve France-Comte ile 16. Yüzyılda inançsızlık sorunu adlı eserlerinde, Block'un Feodal Toplum esesinde ve Braudel'ın Akdeniz Kitabı adlı çalışmalarında rastlanabilmektedir. Bu çalışmalarda Annales tarihçileri çağlar boyu bir değişimi sürecini aktarmak yerine farklı uygarlıklar arasındaki ya da bir uygarlığın içinde bir arada var olan çoğul zamanları ele almışlardır.³⁷

Annales tarihçilerinin savunduğu amaçlar üç başlık altında sıralanabilir. İlk olarak olaylardan oluşan geleneksel anlatımının yerini sorun odaklı analitik tarih almıştır. İkinci olarak siyaset odaklı bir tarihin yerine insan faaliyetlerinin tamamına odaklanan bir tarih benimsenmiştir. Üçüncü olarak, sözü edilen ilk iki amacı gerçekleştirebilmek amacıyla, coğrafya, sosyoloji, psikoloji, ekonomi, dilbilimi, antropoloji gibi bilimlerden yardım alınmaya çalışılmıştır.³⁸ Sonuç olarak Annales tarihçileri başta klasik tarih fikri olmak üzere pek çok alanda tarih yazımına getirdiği yenilikler gelişmeye olan güveni ve Batı kültürünün üstünlüğünü savunan inancı ortadan kaldırmıştır.³⁹ Böylece Annales Okulunun tarihe bakışı dünya üzerinde pek çok düşünürü etkilemiştir.

³⁴ George G. Iggers, **Yirminci Yüzyılda Tarih yazımı, Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme**, Tarih Vakfı, İstanbul, 2007, s. 1.

³⁵ *a.g.e.*, 2007, s. 51.

³⁶ Peter Burke, **Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu**, Doğu Batı, Ankara, 2010, s. 23-24.

³⁷ George Iggers, *a.g.e.*, 2007, s. 56-67.

³⁸ Peter Burke, *a.g.e.*, s. 23-24.

³⁹ George Iggers, *a.g.e.*, s. 57.

Annalesçilerin tarih yazımı üzerine getirdiği bu yenilikler ve Cumhuriyet tarihçilerinin ilgisini çekmiştir. Örneğin İnalçık'a göre Türk kültürünün kökenleri üzerine çalışmalar yapan tarihçi Fuat Köprülü, Annales okulunun önemli isimlerinden biri olan Febvre'nin savunduğu tarih metodolojisinden etkilenmiştir. Bunun en önemli kanıtı Köprülünün 1931'de yayına hazırladığı akademik çalışma olan Türk Hukuk ve İktisat Tarihi mecmuasıdır.⁴⁰

SONUÇ

Erken dönem tarih çalışmalarının yapıldığı siyasi atmosfer düşünüldüğünde, yeni kurulan Cumhuriyetin birinci önceliğinin hem ulusal hem de uluslararası meşruiyetini sağlamak olduğu görülmektedir. Bu dönemde tarih yazımı dışındaki pek çok alanda da benzer bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Örneğin şapka kanunu ve harf inkılabı ile yeni kurulan Cumhuriyetin Batı tarafından daha kolay kabullenilmesi hedeflenmiştir. Tarihçiler tarih yazımı çalışmalarında benzer bir amaç ile hareket etmişlerdir. Ulusal ve uluslararası meşruiyetin sağlanması amacıyla ulusal tarih yazımı teşvik edilmiştir. Bu bağlamda yapılan çalışmaların en meşhur örnekleri Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi olmuştur. Ancak bu tür tarih çalışmaları ortaya çıkarılırken gelişigüzel, metodolojiden bağımsız bir tarihçilik yapılmamıştır. Tarihçiler yaptıkları çalışmaların batı bilim anlayışı ile örtüşmesi ve onlar tarafından kabul edilmesi için Batıda kullanılan metodolojiyi Türkiye'ye transfer etmişlerdir. Bu çerçevede erken dönem tarih yazımında tarihçilerin Pozitivizm, Romantik Tarih Yazımı ve Annales Okulu metodolojiden faydalanarak çalışmalar yürüttüğü görülmektedir.

Ancak bu dönemde tarih yazımı üzerine yapılan çalışmalarda Batı bilim anlayışına uygunluk öncelikli olarak görülmesine karşın, ortaya atılan iddialar bu çalışmaların uluslararası meşruiyetten yoksun kalmasına neden olmuştur. Bunun bazı nedenleri bulunmaktadır. Bu dönemde devrimci ve aceleci bir atmosferin varlığı, yapılan çalışmalarda birinci elden kaynaklara çok az yer verilmesi ve projelerin kavramsal bütünlüğünün daha çok açıklama ve destekleme gerektirmesi erken dönem tarih yazıcılığının başarısızlıklarından biridir.⁴¹ Bununla birlikte Davutoğlu'nun tarih çalışmaları bağlamında ortaya koyduğu "tarihçi, tarihçinin zihin dünyasının oluşmasını

⁴⁰ Halil İnalçık, "Impact of the Annales School on Ottoman Studies and New Findings", **Review (Fernand Braudel Center)**, Cilt: 1, Sayı: 3/4, 1978, s. 70.

⁴¹ Ahmet Şimşek, "Türk Tarih Tezi Üzerine Bir Değerlendirme", **Türkiye Günlüğü**, 2012, s. 4.

şekillendiren kültürel havza, ve medeniyet aidiyeti ve bu havza ile son derece farklı biçimlerde ilişki içinde buluna gelmiş, biri birinden farklı tarih tecrübelerine dayanan kültür havzalarından oluşan genel insanlık birikimi⁴² tarih yazımı bileşenleri bu dönem tarih çalışmalarında göz ardı edildiği görülmektedir.

⁴² Davutoğlu, *a.g.e.*, 1999, s. 2.

KAYNAKÇA

Akaman, Şefik Taylan, “Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmi Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri”, **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 2011, ss. 80-109.

Aksakal, Hasan, “Türk Modernleşmesinin Ambivalent Doğası: Modernleşme, Milliyetçilik, Medeniyet İlişkisi Üzerinden Türkiye’yi Okumak”, **ZFWT**, Vol: 2, No:1, 2010, ss. 245-264.

Anderson, Benedict, **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, Metis, İstanbul, 2009.

Aysevener, Kubilay, “Tarihte Yöntem Sorunu ve Fenomenolojisi”, **Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi**, Cilt: 15, 1994, ss. 23-30.

Benlisoy, Foti ve Stefo Benlisoy, “Milliyetçi Tarihyazımı ve ‘Azgelişmişlik Bilinci’: Yunan Tarihyazımında Geçmiş Algıları”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 91, 2001, ss. 242-279.

Böler, Tuncay, “Necip Asım Yazıksız ve Türk Diline Katkıları”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 25, 2009, ss. 195-208.

Burke, Peter, **Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu**, Doğu Batı, Ankara 2010.

Carr, Edvard Hallet, **Tarih Nedir**, İletişim, İstanbul, 2008.

Davutoğlu, Ahmet, “Tarih İdraki Oluşumunda Metodolojinin Rolü: Medeniyetlerarası Etkileşim Açısından Dünya Tarihi ve Osmanlı”, **Divan**, Cilt: 4, Sayı: 7, 1999, ss. 1-63.

Demircan, Ömer, “Güneş-Dil Teorisi”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi**, Say. 8, 2012, ss. 119-143.

Emeklier, Bilgehan, “Uluslararası ilişkiler Disiplininde Epistemolojik Paradigma Tartışmaları: Postpozitivist Kuramlar”, **Bilge Strateji**, Cilt: 3, Sayı: 4, 2011, ss. 139-184.

Hobsbaw, Eric ve Terence Ranger, **Geleneğin İcadı**, Agorakitaplığı, İstanbul, 2006.

Iggers, George G., **Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı, Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme**, Tarih Vakfı, İstanbul, 2007.

İnalçık, Halil, “Impact of the Annales School on Ottoman Studies and New Findings”, **Review (Fernand Braudel Center)**, Cilt: 1, Sayı: 3/4, 1978, ss. 69-99.

Kara, Seyfullah, “Milli Tarih Anlayışının Romantik Devri: Cumhuriyetin İlk Yılları”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 13, 2004, ss. 319-334.

Kaya, Emine Erden, “Erken Cumhuriyet Dönemi Ulus İnşa Sürecinde İrk ve İrkçılık (1923-1938)”, **Akademik Hassasiyetler**, Cilt: 2, Sayı: 3, 2015, ss. 21-64.

Köken, Nevzat, **Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları Ve Tarih Eğitimi (1923 -1960)**, (yayınlanmış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2002.

Miliori, Margarita, “Europe the Clasic Polis and the Greek Nation: Philhellenism and Hellenism in Nineteenth –Century Britain”, **The Making of Modern Greece: Nationalism, Romanticism, and the Uses of the Past (1797-1896)**, (Ed. David Ricks), Routledge, New York, 2016, pp. 65-80.

Misha, Piro, “Invention of a Nationalism: Myth and Amnesia”, **Albanian Identities: Myth and History**, (Ed. Stephanie Schwandner-Sievers ve Bernd Jürgen Fischer), Indiana University Press, Indiana, 2002, pp. 33-49.

O’Brien, Patric, “Historiographical Traditions And Modern İmperatives For The Restoration Of Global History”, **Journal of Global History**, 2006, pp. 3-39.

Ortaylı, İlber, **Osmanlı Düşünce Dünyası ve Tarih Yazımı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

Özlem, Doğan, **Tarih Felsefesi**, İnkılap, İstanbul, 2001.

Smith, Anthony D., **Ulusların Etnik Kökeni**, Dost Kitapevi, Ankara, 2002.

Smith, Steve, “Positivism and Beyond”, **International theory: Positivism & Beyond** (ed. Steve Smith, Ken Booth, Marysia Zalewski), Cambridge University Press, New York, 1996, pp. 11-46.

Şimşek, Ahmet “Türk Tarih Tezi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Türkiye Günlüğü**, 2012.

Şimşek, Ahmet ve Ali Satan, **Milli Tarihin İnşası**, Tarihçi Kitapevi, İstanbul, 2011.

Şimşek, Ahmet, “Türkiye’de Tarih Eğitiminin Ulusallığı ve Avrupa Merkeziliği”, **TSA**, Sayı: 1, 2007, ss. 3720-3749.

Tosh, John, **Tarihin Peşinde**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008.

Ünal, Yenal, “Türkiye’de Tarihçilik, Tarihçiliğin Gelişimi(15-20.YY) ve Türk-Batı Tarihçiliğine Örnek iki Kitabın karşılaştırmalı Analizi”, **Kelam Araştırmaları**, Cilt.8, Sy.2, 2010, ss. 183-210.

ÖRGÜTSEL BAĞLILIK - İŞ TATMİNİ İLİŞKİSİ

Hasan Fikri BİLGİÇ*

ÖZET

Örgütten kaynaklanan bir takım niteliklerin varlığı ya da yokluğu her bir çalışanın çalıştığı kuruma ilişkin tutumlarını ve çalışanın kurumuna karşı bağlılığını etkiler. İş tatmini ve örgütsel bağlılık ise birlikte değerlendirildiğinde kaçınılmaz olarak birbirleri ile ilişkili, fakat buna karşın ayırt edilebilir farklar gösteren tutumlar olarak belirtilmektedir. İş tatmini mevcut iş çevresi ile ilgili olarak işe yönelik verilen tepkilerden oluşurken, örgütsel bağlılık bu tepkilerle ilişkili daha kalıcı ve genel değerlendirilmelerden oluşmaktadır. Kişinin çalışacağı yer olarak seçtiği örgütün kendisine sağladığı olanak ve faydaları değerlendirerek, örgütle arasında kurduğu bağı vurgulayan örgütsel bağlılık, çalışanlar ve örgüt açısından olumlu sonuçlar getirmesi bakımından oldukça önemlidir. Çalışanlarda örgütün sunduğu yararlar sonucu oluşan iş tatmini kişinin örgüte bağlılığının önemli bir parçası olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bağlılık, Örgütsel Bağlılık, İş Tatmini.

ORGANIZATIONAL COMMITMENT - THE RELATIONSHIP BETWEEN JOB SATISFACTION

ABSTRACT

The presence or absence of the qualities of a team from the organization each employee worked and the employee attitudes of commitment to the institution affects the institutions. Job satisfaction and organizational commitment are considered together with when, inevitably are associated with each other, but distinguishable nonetheless is the attitude that shows the differences. Job satisfaction as related to the current business environment to get the job done as formed from the given reaction, these reactions are more persistent and associated with organizational commitment consists of the Overall evaluation. Which will employ people as the place chosen by evaluating the benefits and possibilities that the organization provides, the link established between organizations, emphasizing organizational commitment, it is extremely important to bring positive results for employees and the organization. You offer benefits to employees as a result of a person's job satisfaction is an important part of organization's commitment.

Key Words: Commitment, Organizational Commitment, Job Satisfaction.

* Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yönetim ve Organizasyon Dalı, Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi.

GİRİŞ

Örgütsel bağlılık, bireyi etkileyen çıkarlara bireyin bağlanması, işletme içerisinde örgütsel amaç ve çıkarların çalışanlar tarafından özümsemesidir. Çalışan bireylerin sosyal sisteme, sosyal sistemle ilgili ilişkilere sadık ve tutarlı bir şekilde bağlı kalmasıdır. Başka bir ifadeyle, çalışan bireylerin örgütsel amaç ve kurum içi hedefler oluşturarak benimsemesi, örgütün çıkarlarını kendi çıkarlarından üstün tutması ve örgüt üyeliğini ve örgüte bağlılığını devam ettirmesidir. Örgütsel bağlılıkta çalışanların ve yöneticilerin örgütün ve çalışılan işletmenin örgüt kültürüne ve örgütün değerlerine sadık kalmasıdır.¹

Balcı'ya göre ise örgütsel bağlılık, örgütlerin varlıklarını koruma amaçlarından hem temel hedeflerinden hem de nihai hedeflerinden biridir. Örgütsel bağlılığı yüksek olan örgütler hem daha uyumlu hem de iş doyumları daha yüksek ve daha üreticilerdir ve daha yüksek derecede sorumluluk duygusu ile yaşamaktadırlar ve sonuç olarak örgüt açısından daha az maliyetlidirler.

Örgütsel bağlılıkları yüksek olan çalışanlar, örgütün amaç ve değerlerine güçlü bir şekilde inanç gösterir, emir ve beklentilere isteyerek uyum gösterirler. Bu üyeler ayrıca, amaçların istenen biçimde gerçekleşmesi için en düşük beklentilerin çok üstünde gayret gösterirler ve örgütte kalmada kararlılık gösterirler.²

Kahn ve Katz'a göre örgütsel gayelere bağlılık, yalnızca belli bir rolün başarı seviyesini nitelik ve nicelik bakımından çoğaltarak devamsızlığın ve işgücü devir hızının düşmesine katkıda bulunmakla kalmayıp; aynı zamanda kişiyi, örgütsel hayat ve en yüksek seviyede sistem başarısı için gerekli pek çok gönüllü eyleme yöneltmektedir.³

Örgütsel bağlılık esasında, kişiyle örgüt arasındaki karşılıklı değişim sürecinde gerçekleşmektedir. Kişi örgütten belirli bir mükâfat veya çıkarlar sağlarsa, karşılığında

¹ Yavuz Demirel, "Örgütsel Bağlılık ve Üretkenlik Karşıtı Davranışlar Arasındaki İlişkiye Kavramsal Yaklaşım", **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl 8, Sayı: 15, Bahar (2009), s. 116, Erişim Adresi: <http://ticaret.edu.tr/uploads/kutuphane/dergi/s15/115-132.pdf> (Erişim Tarihi: 05.07.2017)

² Refik Balay, **Yönetici ve Öğretmenlerde Örgütsel Bağlılık**, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2000, s. 2.

³ Levent Bayram, "Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık", **Sayıstay Dergisi**, Sayı: 59 (2009 Eki-Ara), s. 126, Erişim Adresi: <http://acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423911649.pdf> (Erişim Tarihi: 05.07.2017)

kendini örgüte adamaktadır. Başka bir deyiş ile kişi ve örgüt arasındaki değişimde, kişi kendisini örgüte adaması karşılığında belli bir mükâfat ya da çıkarlar gözlemektedir.⁴

1. ÖRGÜTSEL BAĞLILIK

Kavramsal açıdan örgütsel bağlılığa değinmeden önce bu kavramla karıştırılan kavramlara değinmek yararlı olacaktır. Bu çerçevede örgütsel bağlılık ile karıştırılan kavramlar, örgütsel adalet algısı, örgüt psikolojisi ve örgütsel bağlılık düzeyi olarak ifade edilebilir. İfade edilen kavramlar çalışma konusu olan örgütsel bağlılık kavramı ile belli noktalarda benzerlik arz etse de örgütsel bağlılık kavramı, tam anlamıyla içerik olarak bu kavramlarla örtüşmemektedir.

İş hayatında bağlılık konusuyla ilgili yapılan açıklamalara ve tanımlamalara bakıldığında çoğu bilim insanının, bağlılık kelimesini örgüte yönelik duygusal yönelme, duygusal bağlanma olarak açıkladığı görülmektedir. Kimi yazar ise, bağlılık kavramını, örgüt içerisinden ayrılması halinde meydana gelebilecek durumların değerlendirilememesi sonucunda, örgüte karşı hissedilen sorumluluk ve hissettiği devamlılık mecburiyeti gibi çeşitli tanımlar biçiminde ifadeleri ileri sürmüşlerdir.⁵

Endüstri Devriminin sonrasında meydana gelen verimliliğin yükseltilmesi ve kaliteli hizmetin arzı gibi konular özellikle son yıllarda örgütsel bağlılık kavramının önemini arttırmıştır. Gelişen teknolojik koşullar dünyayı ufak bir köy niteliğine büründürmüştür. Ayrıca iletişimin bütün sektörleri ardı arkası yakalanamayacak süratle içerisine alması ve piyasa koşullarının rekabeti hizmet sektöründe zorlaştırmasıyla çalışanların örgütsel bağlılıkları önemli hale gelmiştir. Sağlık hizmetleri, insanların en güçsüz oldukları zamanlardan biri olan hastalık anlarında başvurdukları hizmettir. Sağlık hizmetleri, hastane çalışanlarının örgütsel bağlılıkları bakımından önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle Türkiye’de yakın zamanlarda uygulamaya sokulan sağlıkta dönüşüm programıyla özel hastanelerin faaliyete geçmesi sağlık sektöründe rekabeti de artırmıştır.

⁴ Ali Balcı, **Örgütsel Sosyalleşme**, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 27-28.

⁵ Gökhan Arslantürk ve Selman Şahan, “Örgütsel Adalet ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin Manisa İl Emniyet Müdürlüğü Örneğinde İncelenmesi”, **Polis Bilimleri Dergisi**, Sayı: 14 (1), (2012), s. 140, Erişim Adresi: <http://acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423910989.pdf> (Erişim Tarihi: 06.07.2017)

Küreselleşme neticesinde, örgütlerin varlıklarını sürdürebilmeleri ise rekabet koşullarında kendilerini başka örgütlerden daha sağlam ve farklı kılmalarına bağlıdır. Hizmete yönelik faaliyet gösteren örgütlerde ise farklılık yaratacak olan birim insan kaynaklarıdır. İnsan kaynakları faaliyetlerini örgütün hedefleri bağlamında inceleyebilmek için, örgütte hizmet veren çalışanların motivasyon seviyelerini ve örgütsel bağlılıklarını artırıcı faaliyetler gerçekleştirmek gerekir.⁶ Örgüt bünyesinde hizmet veren kişilerce benimsenen örgütün kültürel değerleri birçok faktörü doğrudan etkilemektedir. Bu faktörler iş tatmini, örgütsel bağlılık ve örgütsel başarı gibi örgütsel çıktı olarak ifade edilen faktörlerdir.⁷ Söz konusu faktörler dâhilinde olan örgütsel bağlılık, çalışanın örgütün hedeflerini ve değerlerini benimsemesi, bu hedeflere ulaşabilmesi yönünde emek harcaması ve örgütle bağlantısı olan bağlılığının sürdürmesi anlamına gelmektedir.

“Yukarıda verilen tanımlarda görüldüğü gibi örgütler, bünyesinde çalışan kişilerin örgütsel bağlılığını artırmak isterler. “Örgütsel bağlılık üzerine yapılan araştırmalar, örgütsel bağlılık düzeyi yüksek çalışanların görevlerini yerine getirmek için harcadıkları emek ve çabanın daha fazla olduğunu ortaya koymasının yanında örgütsel bağlılık düzeyi yüksek çalışanlar, örgütte kalma sürelerini uzatarak örgüt ile ilişkilerini olumlu yönde geliştirmekte ve ayrılmayı düşünmemektedirler. Bu doğrultuda örgüte bağlı performansı yüksek, eğitilmiş çalışanların örgütte kalmaları örgüte katkılarına artıracak olup verimlilik artışı sağlayacaktır.”⁸ Örgütsel bağlılığı yüksek çalışanlar örgütten ayrılmayı düşünmedikleri gibi örgütsel amaçların gerçekleşmesi için çaba ve emek harcayacaklardır.”

“Örgütsel bağlılık üzerine yapılan araştırmaların başlangıcı olarak kabul edebileceğimiz 1950’li yıllardan günümüze birçok araştırmacının yapmış olduğu araştırmalar incelendiğinde, örgütsel bağlılık hakkında farklı boyutları inceleyen birçok

⁶ İsmail Bakan, **Örgütsel Bağlılık**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2011, s. 66.

⁷ Ufuk Durna ve Veysel Eren, “Üç Bağlılık Unsuru Ekseninde Örgütsel Bağlılık”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Sayı: 6 (2), (2005), s. 213, Erişim Adresi: <http://journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/download/130/146> (Erişim Tarihi: 06.07.2017)

⁸ Hatice Necla Keleş, “İş Tatmininin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisine İlişkin İlaç Üretim ve Dağıtım Firmalarında Yapılan Bir Araştırma”, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 47.

çalışma yürütüldüğü görülmektedir. Örgütsel bağlılık üzerine yapılan araştırmalar ise günümüzde önemini daha fazla artırmıştır. Örgütsel bağlılığın giderek artan öneminin nedenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir”;

- “Örgütsel bağlılık düzeyi yüksek çalışanlarda çalışma davranışı istenilen şekilde geliştirilebilir.
- Yapılan araştırma sonuçlarının işten ayrılma nedeni olarak örgütsel bağlılığın iş tatmininden daha etkili olduğunu ortaya koyması,
- Örgütsel bağlılık düzeyi yüksek çalışanların, bağlılık düzeyi düşük çalışanlara göre performansının daha iyi olması,
- Örgütsel bağlılık, örgütsel etkililikte önemli bir gösterge olması,
- Örgütsel bağlılık, çalışanlarda fedakârlık ve dürüstlük gibi ifadeleri öne çıkaran örgütsel vatandaşlık davranışlarını tetikler olması,
- Her alanda olduğu gibi sağlık kurumlarındaki rekabet koşullarının artmış olması ve sağlık personelinin de büyük oranda bilgi birikimine sahip olması personeli elde tutmanın gerekliliğini ortaya koymakta, yöneticiler çalışanları örgüte bağlamanın yollarını aramaktadırlar.”⁹

“Örgütsel bağlılıkla ilgili geçmişten günümüze kadar çeşitli boyutlarda incelenen değişik çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalar günümüzde daha da bir önem kazanmış durumdadır. Sağlık alanının da kamusal alan tekelliğinden çıkarılmış olması ve işletme boyutunun ön planlara çıkarılmış olması ile çalışanların örgütsel bağlılığının önemi de artmış bulunmaktadır. Örgütsel bağlılık, ilgili örgüt tarafından kabulü ve kişinin psikolojik açıdan sözleşme yapmasıyla başlamakta, örgüte bağlı bir çalışan olarak hedef, amaç ve işin niteliklerine bağlı olarak gerekleri konusunda bilgi edinimi ile devam etmektedir. Bu bakımdan örgütsel bağlılık düzeyi yüksek çalışanlar örgüt ile kimliğini özdeşleştirerek güç birliği oluşturmaktadırlar. Özet olarak bireyin örgüt ile bütünlük oluşturması örgütsel bağlılıktır. Bütün örgütler için

⁹ Bayram, s. 126-127.

kaynakların etkin kullanılması ve maliyetlerin düşürülerek verimliliğin artırılması, önemli gündem konularından biridir. Bu kaynakların içinde yetişmiş iş gücü etkin kullanılması gereken en önemli kaynaktır.¹⁰ İş gücü kaynağı hem kendinde var olan potansiyeli hem de diğer kaynakları kullanacak olan büyük bir güçtür. Bu güç örgütlerde çalışan kişilerdir. Kısaca örgütsel bağlılığın önemini, örgütsel bağlılık düzeyi yüksek çalışanların çalıştıkları örgütte görevlerini yerine getirirken daha fazla çaba ve gayret sarf etmeleri ve daha fazla başarılı olmaya çalışmaları olarak gösterilebilir. Örgütsel bağlılığı yüksek çalışanlar daha özverili ve daha mutlu çalışacağından hem çalışan hem de örgüt açısından olumlu sonuçlar ortaya çıkacaktır. Örgütsel bağlılığı yüksek çalışan, örgütle özdeşleşerek örgütü benimseyecek ve örgüte uyum sağlayacaktır.”

2. ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

“Örgütsel bağlılığı etkileyen faktörler araştırıldığında; rol oynayan faktörlerin başında; bireysel, kurumsal ve kurum dışı faktörler olduğu görülür. Kişilerin beklentileri, profesyonellik, özellikleri, yeni iş bulma olanakları vb. kişisel ve kurum dışı faktörler dışında yapılan işin niteliği, yönetim tarzı, kurum kültürü vb. kurum içi yapı ve süreçlere ilişkin faktörler de bağlılık üzerinde etkili olmaktadır”¹¹

Örgütsel bağlılığı etki ettiği düşünülen kişisel-demografik faktörleri cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, medeni durum, tecrübe, meslek, kıdem, statü, başarı güdüsü, içsel motivasyon, çalışma değerleri, kontrol odağı gibi alt başlıklar altında ele almak mümkündür. Örgütsel bağlılığı etkileyen faktörler üzerinde yapılan bir araştırmada kişisel faktörlerin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinin diğer faktörlere oranla daha düşük olduğu sonucuna varılmıştır. Örgütsel bağlılığı etkileyen faktörleri çeşitli yazarlar değişik şekillerde tasnif edip sınıflandırmaktadır. Bunların başında gelen sınıflandırma ise kişisel ve kurumsal faktörler altında sınıflandıranlardır. Ancak bu ikili sınıflandırma dışında bir de kurum dışı faktörler görülmektedir. Dolayısıyla örgütsel bağlılık

¹⁰ Münevver Ölçüm Çetin, **Örgüt Kültürü ve Örgütsel Bağlılık**, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2004, s. 37.

¹¹ Ufuk Durna ve Veysel Eren, “Üç Bağlılık Unsuru Ekseninde Örgütsel Bağlılık”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Sayı:6(2),(2005),s.211.,ErişimAdresi: <http://journal.dogus.edu.tr>, (Erişim Tarihi: 07.07.2017)

sınıflandırmasını üç başlık altında toplamak mümkündür. Bu faktörler, kişisel faktörler, kurumsal faktörler ve kurum dışı faktörler.

“Bireysel özellikler örgütsel bağlılık üzerinde etki gösterebilmektedir. Genetik eğilim içerisinde yer alan faktörlere örnek vermek gerekirse; cinsiyet, yaş, aile faktörü olarak, eğitim, çalışma süresi gibi farklılıklar örgütten elde edilecek ayrıcalıklarla örgütsel gücün göstergesi olmaktadır. Bu ayrıcalıklar örgütsel bağlılığı etkileyen ve örgütsel bağlılığı derecesini belirleyen unsurlardır. Bu da örgütsel bağlılıkta farklılıklara neden olabilmektedir. Örgütsel bağlılığı etkileyen kişisel faktörlerden bir diğeri ise cinsiyeti ile ilgilidir. Varoluş olarak özellikle duygusal anlamda farklı tepkiler ortaya koyan kadın ve erkeklerin örgütsel bağlılık düzeylerinin olabileceğini araştırmalar göstermektedir. Toplumsal açıdan kadın ve erkeğe yüklenen görevler, iş yaşamında erkek ve kadının davranışını etkilemekte, işe bakış ve çalışma yaşamında önemli bir fark oluşturmaktadır. Son yıllara kadar yapılan araştırmaların bazılarında kadın çalışanların örgütsel bağlılığı yüksek çıkarken, başka araştırmalarda erkek çalışanların örgütsel bağlılıklarının yüksek olduğu ortaya konulmaktadır.¹² Yapılan araştırmalar örgütsel bağlılığı etkileyen kişisel faktörler olarak; yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi ve çalışma süresi (kıdem) unsurları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunların dışında, gruplandırması, genetik eğilim, aile faktörü, eğitsel faktör ve sosyo-kültürel faktör olarak yapılmaktadır.”

“Örgütsel bağlılığı etkileyen faktörlerde bireysel faktör dışında bireyin çalıştığı kurum da önemli bir faktördür. Kişilerin özellikleri, beklentileri, yeni iş bulma olanakları, kişisel ve kurum dışı faktörlerin yanı sıra yönetsel tarz, işin niteliği, kurumsal kültür, kurumsal yapı ve süreçlere ilişkin faktörler de bağlılık üzerinde etkili olmaktadır”¹³

“Kurumsal faktörlere genel anlamdaki bakış açısı kurumları, toplumda yaşayan insanların arasındaki etkileşimi şekillendirmeye çalışan, insanlar tarafından oluşturulmuş kurallar ve kısıtlamalar olarak tanımlar. Bu anlamda kurumlar eksik

¹² Özlem Çakır, **İşe Bağlılık Olgusu ve Etkileyen Faktörler**, Ankara: Seçkin Yayınevi, Ankara,2001, s. 97.

¹³ Durna s. 211.

bilginin ve belirsizliklerin hâkim olduğu piyasada, kişilerin başka ekonomik aktörlerin nasıl karar verecekleri veya ne yapacakları yönünde beklentilerini oluşturmalarına yardımcı olan bir tür oyunun kurallarıdır. Örgütsel bağlılık faktörlerinden bir diğeri kurumsal faktörlerdir. Kişisel faktörler, örgütsel bağlılığı etkilediği gibi kurumun yapısı, büyüklüğü, adalet yapısı, kültürü, ödülleri gibi birçok faktör de örgütsel bağlılığı etkilemektedir. Bireylerin bağlı olduğu örgütsel yapıdaki kurumdan elde ettiği kazanç, gelir ve menfaatler gibi faktörlerde kurumsal faktörler kategorisinde ele alınır. Bireysel olarak ele alınan konular olarak algılansa da işin niteliği, zorluğu gibi faktörleri de bu kategoride sıralanmaktadır.”

“Kurumun büyüklüğü ve yapısı kurumsal faktörler içerisinde örgütsel bağlılığı etkileyen önemli bir unsurdur. Kurumun büyüklüğü bireylerin örgütsel bağlılığını pozitif yönde etkilediği gibi, bazen de negatif yönde etkileyebilmektedir. Kurumun büyüklüğü kişiyi, bazen büyük bir aile içerisinde görüp, toplumda saygın bir yerde olduğu kanısıyla hareket etmesine neden olmaktadır. Aynı zamanda örgütsel bağlılıkta o büyük bir toplum içerisinde olmanın verdiği güç ile örgütsel bağlılığı en üst noktaya çıkarabilmektedir. Ayrıca örgütün büyüklüğü içerisinde kaybolmuş değersiz bir varlık olarak kendisini görüp, bağlılığı sonlandırılması şeklinde de ortaya çıkabilmektedir.”

“Örgütsel bağlılığı kurumsal açıdan etkileyen bir diğeri unsur da kurumun yapısıdır. Bireylerin hayata bakış açısı, düşüncelerine yakın bir yapıdaki kurumda çalışması kendisini daha fazla kuruma ait hissetmesi örgütsel bağlılığı daha pekiştirerek devam etmesini sağlamaktadır. Küçük yapıdaki kurumlarda çalışanların örgütsel bağlılıkları daha fazla fark edilmeleri ile bazen güçlü bağlar oluşmasına neden olmaktadır. Bunun yanında küçük kurumlarda çalışanların ilerleme veya yükselmelerinin çok mümkün olmamasına bağlı olarak ta örgütsel bağlılıklar zayıflaya bilmektedir.”

Kurum büyüklüğü ve yapısı dışında kurumsal faktörleri kimi yazarlar şu başlıkları da eklemektedir.

- İşin Niteliği ve Önemi
- Ücret Düzeyi
- Yönetim ve Liderlik

- Kurumsal Adalet ve Kültür
- Takım Çalışması
- Denetim (Nezaret)
- Kurumsal Ödüller
- Ait Olma İhtiyacı.
- Rol Belirsizliği ve Çatışması

“Örgütsel bağlılık faktörlerinde bireysel ve kurumsal faktörler dışında birey ve kurumdan kaynaklanmayan faktörleri kurum dışı faktörler olarak kategorize edilir. Örgütsel bağlılığı etkileyen faktörlerden alternatif iş imkânları ve profesyonellik kurum dışı faktörlerin başında gelir. Bireylerin içerisinde buldukları kurumlar ve örgütlerdeki bazı imkânların yetersizliği veya içerisinde bulunduğu örgütün misyonunu kendisine ters görmesi durumunda örgütsel bağlılığı zayıflar ve alternatif iş imkânlarını arar. Kurum dışı faktörlerden bir diğeri ise profesyonelliktir. Profesyonel hareket eden bireyler duygusal bağlılığa göre hareket etmezler. Bunun sonucunda kendilerine uygun iş bulduklarında örgütsel bağlılık göstermeden kurumlarından ayrılabilirler.”

“Bireyin işe başladıktan sonra örgütsel bağlılığını etkileyen en önemli kurum dışı faktör, yeni iş bulma olanağının olmasıdır. Alternatif iş imkânları sadece bireylerin yetenekleri ile ilgili olmayıp, bireyin içerisinde bulunduğu kurumun iş yapısı, ülkelerin ve milletlerin sosyo-kültürel durumları, ekonomik açıdan değişkenlerin belirlediği değişkenlerdir. Bireyler içerisinde buldukları örgütler ile bağlılıkları ekonomik açıdan avantajlı gördükleri yeni iş imkânlarını değerlendirir. Bu durumda alternatif iş imkânı bulan birey kurumdan ayrılır.”¹⁴

Bireyin içerisinde bulunduğu ortamda alternatif iş imkânının olmaması bireyi örgütsel bağlılığa iter. Alternatif iş imkânı, yaşanan toplumun yapısıyla doğrudan ilgilidir. Ekonomik olarak gelişmiş toplumlarda arasında, yeni iş olanakları fazla olduğundan bireylerin örgütsel bağlılıkları kuvvetli değildir. Alternatif iş imkânlarını değerlendirip kendisine uygun gördükleri anda bağlılığı sona erer. Alternatif iş

¹⁴ Mehmet İnce ve Hasan Gül, **Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık**, Konya: Çizgi Kitapevi, 2005, s.84.

imkânlarının örgütsel bağlılığa olan bu olumsuzluğu ortadan kaldırmaya yönelik olarak kurum kültürünün yaygınlaştırılması gerekir.

Profesyonellik, kavramı bir işte uzmanlaşma olarak bilinmektedir. Ancak son yıllarda bu kavram ekonomik anlamda işine karşı duygusal davranmayan işinin gereği olması gerekeni bağımsız düşünen, kendi çıkar ve menfaatine uygun olana yönelen anlamda kullanılmaya başlanılmıştır. Bunun en sabit örneği futbolculardır.

Profesyonel davranan futbolcu bir takımdan diğer bir takıma transfer olur ve eski takımına karşı hırsıyla çalışır. Profesyonel düşünen bireylerin bazen çelişkiler yaşadıkları durumlar da olabilmektedir. Eski takımına gol atan futbolcunun gol sonrası sevinmemesi gibi.

3. İŞ TATMİNİ

Çalışanların yapmakta oldukları işe karşı duygusal tepkiler geliştirmeleri engellenemez bir davranıştır. Çalışanın işi ile ilgili düşünceleri, duyguları, tutumları genel olarak sahip olduğu iş memnuniyetini yansıtır. Günümüz organizasyonlarında insan kaynakları yönetimi anlayışına duyulan ihtiyacın giderek artması ile birlikte örgütsel davranışı etkileyen önemli bir faktör olarak çalışanların iş doyumunu artırmaya yönelik tedbirlerin alınması daha da önemli bir hal almıştır.

İnsanların yapmakta oldukları işe ve çalıştıkları örgüte karşı geliştirdikleri duyguları ve tutumları iki nedenden ötürü önemlidir. Birincisi, çalışanın işi hakkında hissettiği duygular en başta kendisi ile ilgilidir ve beklentileri açısından önemlidir. İkincisi, yöneticiler çalışanların tutumlarının performans ve üretim üzerindeki etkilerinden sorumludurlar.

İş tatmini, “kişinin işine karşı sahip olduğu olumlu etki ya da duygular” bütünüdür.¹⁵

İş tatmini, çalışanların önemli olarak kabul ettikleri şeyleri, örgütün ne şekilde ve ne oranda karşıladığını algılama dereceleridir.

¹⁵ Daniel Feldman ve Hugh Arnold, **Managing and Group Behaviour In Organizations**, Auckland: McGraw Hill Int. Book Company, 1983, s. 192.

Schermerhorn ve arkadaşları da tanımı “kişilerin işleri hakkındaki olumlu ya da olumsuz hislerinin derecesidir” şeklinde yapmışlardır. Kişinin işindeki göreve, fiziki ve sosyal şartlara karşı cevabı olarak ele alınan kavram, “kişinin işinden beklediklerinden ne kadar tatmin olduğunun bir göstergesidir.”¹⁶

Bu anlayışa göre, kişinin beklentileri ile çalıştığı işin kendisine verdikleri arasındaki fark ne kadar az ise iş doyumu o kadar yüksektir.

Davis de iş tatmininin, çalışanların işlerinden duydukları hoşnutluk ya da hoşnutsuzluk duygusunu ifade ettiğini ve işin özellikleri ile çalışanların isteklerinin birbiriyle uyumlu olduğu noktada tatminin gerçekleşeceğini vurgulamıştır.¹⁷

4. ÖRGÜTSEL BAĞLILIK İLE İŞ TATMİNİ İLİŞKİSİ

Bazı araştırmalarda işletmeye bağlılığın iş doyumunun bir nedeni, bazı araştırmalarda ise işletmeye bağlılığın iş doyumunun bir sonucu olduğuna ilişkin bulgular mevcuttur. Bunun yanında, nedensellik arayışıyla başlayıp sadece güçlü ilişki bulan araştırmaların sayısı da oldukça fazladır. Bunun için, son yıllarda yapılan araştırmalarda işletmeye bağlılık ve iş tatmini birbirinin eş zamanlısı olarak ele alınıp değerlendirilmektedir.¹⁸

Örgütsel bağlılık daha çok örgütün hedef ve değerlerinden etkilenirken, tatmin düzeyi daha çok görev çevresinden etkilenmektedir. Kişi örgütüne bağlı olabilir ama işinin belirli bölümlerinden memnun olmayabilir.

Örgütsel bağlılık, örgütten ayrılabilme engelleri ile onu örgüte bağlayan seçenekler arasında bir tercihi gösterir. Tatmin ise mevcut iş ile ilgili algılardan kaynaklanır, iş tecrübesi ve işyeri hakkındaki inançlar bu iki tutumu birbirinden ayırır.¹⁹

¹⁶ John R. Schermerhorn, James J. Hunt ve Richard N. Osborn, **Managing Organizational Behavior**, New York: Wiley&Sons, 1988, s. 144.

¹⁷ Keith Davis, **İşletmelerde İnsan Davranışı**, Çev. Kemal Tosun, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1988, s. 96.

¹⁸ Süheyla Gökmen, **“İşletmeye Bağlılık Anketini Türkçeye Uyarlama ve Geçerlik ve Güvenilirlik Katsayılarını Belirleme Çalışması”**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, s. 13.

¹⁹ Charles Glisson ve Mark Durick, “Predictions of Job Satisfaction and Organizational Commitment in Human Service Organizations”, **Administrative Science Quarterly**, 10, (1988), s. 63. , Erişim Adresi:

İş tatmini, çalışanın işi ile ilgili tutumlarını ele alırken örgütsel bağlılık çalışanın örgütle ilgili tutumlarına önem verir. Mowday ve arkadaşları bağlılığı, çalışanın örgüt hakkındaki olumlu duygu ve düşünceleri şeklinde tanımlarken belirli görev çevresiyle ilgili tecrübeler hakkındaki olumlu tepkilerini ise iş tatmini kapsamında ele almışlardır.²⁰

Williams ve Hazer ise iş tatminini örgütsel bağlılığın belirleyicisi olarak kabul etmişlerdir.²¹

İş tatmini ile karşılaştırıldığında örgütsel bağlılığın zamanla gelişeceğini ve bu yüzden gün be gün değişiklik göstermeyeceğini söylemek yanlış olmayacaktır. İş tatmini ise işyerindeki faaliyetlere ve olaylara karşı daha hassastır.

İş tatminsizliğinin bireyler ve örgüt açısından doğurduğu olumsuzluklar farklı inceleme konularıdır. Bu çalışmada bireyler açısından yarattığı sorunlara yer verilmeyecektir. Ancak bilinmelidir ki tatminsizliğin bireye yönelik sonuçları sadece bireyin kendisi ile sınırlı kalmayacak, sosyal ve örgütsel çevresinde de dolaylı biçimde arzu edilmeyen olumsuzluklara yol açacaktır.

Örgütü oluşturan bireyler arasında bir uyum yaratılmadığı takdirde örgütsel amaçların gerçekleştirilmesi imkânsız hale gelecektir. Örgütü oluşturan çalışanlar, örgütsel amaçlara bağlılık derecelerine göre örgütü bu amaçları gerçekleştirmeye yönelteceklerdir.

Hem ekonomik hem de sosyal açıdan sorunlara yol açan örgütsel davranışları önceden tahmin edebilmek için çalışanların örgütsel bağlılık ve iş tatmin düzeylerinin belirlenmesi işletmeler açısından hayati derecede önemli bir konudur.

http://researchgate.net/publication/234021531_Predictors_of_Job_Satisfaction_and_Organizational_Commitment_in_Human_Service_Organization , (Erişim Tarihi: 10.07.2017)

²⁰ Richard T. Mowday, Lyman W. Porter ve Richard M. Steers, **Employee-Organization Linkages: The Psychology of Commitment, Absenteeism and Turnover**, New York: Academic Pres, (1982), s. 51.

²¹ Larry J. Williams ve John T. Hazer, "Antecedents And Consequences of Satisfaction and Commitment in Turnover Models: A Reanalysis Using Latent Variable Structural Equation Methods", **Journal of Applied Psychology**, 71, (2) (1986), s. 38. , Erişim Adresi: <http://psycnet.apa.org/buy/1986-23287-001> (Erişim Tarihi: 10.07.2017).

SONUÇ

Örgütsel bağlılık örgütlerde birlikte hareket etmeye ve konsensüsün esas bileşenlerinin temsilcisi olarak değerlendirilmekte; iş görenleri de ortak hedefe hizmet sunmak amacıyla güçlendirmektedir. Örgütsel bağlılık yani, iş görenlerin yapmış oldukları işten ve buldukları örgütten hoşnut olmalarını sağlamak, günümüzde üretim yapmak veya satışı çoğaltmak gibi önemli bir hale gelmiştir. Örgütlerine bağlılık gösteren iş görenler, örgütüne bağlılık göstererek başarımı yükselen ve işlerine sıkı bir biçimde sarılan iş görenler haline gelmektedirler. Örgütsel bağlılıkta, iş gören kendisini örgüt ile bütün hale getirmekte ve örgüt menfaatlerini kendi menfaatlerinin üzerinde tutabilmektedir. Bu durum örgütlerin maliyetlerini azaltmakta, kar yüzdelerini yükseltmekte ve imajlarını güçlendirmektedir. Bununla birlikte örgütüne bağlı olan personeller işlerinde daha yüksek düzeyde tatmin olacağına ilişkin görüş bildirmek mümkündür.

İş tatmini olan personel, işletmede yüksek performans gösterecek bu da müşteri tatminini sağlayacaktır. İş tatmini olmayan personel düşük performans ve yüksek personel devrine sebep olmakta ve işletmeye bağlılığı az olmaktadır. Bu da müşteriye tatminsizlik olarak yansımaktadır. Bu sorunların giderilmesinde en yalın işlem personelin güçlendirilmesidir. Personel güçlendirme işletmeye maddi açıdan, zaman ve enerji açısından bir kayıp oluşturmaz. Bu sayede, hem personelin, hem de müşterinin işletmeye bağlılığının artması mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Arslantürk, Gökhan ve Şahan, Selman. “Örgütsel Adalet ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin Manisa İl Emniyet Müdürlüğü Örnekleminde İncelenmesi”, **Polis Bilimleri Dergisi**. Sayı: 14 (1), 2012,ss. 135-159.

Bakan, İsmail. **Örgütsel Bağlılık**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2011.

Balay, Refik. **Yönetici ve Öğretmenlerde Örgütsel Bağlılık**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2000.

Balcı, Ali. **Örgütsel Sosyalleşme**, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2003.

Bayram, Levent. “Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık”, **Sayıstay Dergisi**, Sayı: 59 (2009 Eki-Ara).

Çakır, Özlem. **İşe Bağlılık Olgusu ve Etkileyen Faktörler**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2001.

Çetin, Münevver Ölçüm. **Örgüt Kültürü ve Örgütsel Bağlılık**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2004.

Davis, Keith. **İşletmelerde İnsan Davranışı**, Çev., Kemal Tosun, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1988.

Demirel, Yavuz. “Örgütsel Bağlılık ve Üretkenlik Karşıtı Davranışlar Arasındaki İlişkiye Kavramsal Yaklaşım”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl 8, Sayı: 15, Bahar (2009).

Durna, Ufuk ve Eren, Veysel. “Üç Bağlılık Unsuru Ekseninde Örgütsel Bağlılık”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Sayı: 6 (2), 2005, ss. 210-219.

Feldman, Daniel ve Arnold, Hugh. **Managing and Group Behaviour In Organizations**, Auckland: McGraw Hill Int, Book Company, 1983.

Glisson, Charles ve Durick, Mark. “Predictions of Job Satisfaction and Organizational Commitment in Human Service Organizations”, **Administrative Science Quarterly**, 10, 1988, pp. 488-503.

Gökmen, Süheyla. “**İşletmeye Bağlılık Anketini Türkçeye Uyarlama ve Geçerlik ve Güvenilirlik Katsayılarını Belirleme Çalışması**”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.

İnce, Mehmet ve Gül, Hasan. **Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık**, Çizgi Kitapevi, Konya, 2005.

Keleş, Hatice N. “**İş Tatmininin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisine İlişkin İlaç Üretim ve Dağıtım Firmalarında Yapılan Bir Araştırma**”, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Mowday, Richard T., Lyman, W. Porter ve Steers, Richard M. “Employee-Organization Linkages: The Psychology of Commitment, Absenteeism and Turnover”, **Academic Press**, New York, (1982).

Schermerhorn, John R., James G. Hunt ve Richard N. **Osborn. Managing Organizational Behavior**, Wiley&Sons, New York, 1988.

Williams, Larry J. ve Hazer, John T. “Antecedents And Consequences of Satisfaction and Commitment in Turnover Models: A Reanalysis Using Latent Variable Structural Equation Methods”, **Journal of Applied Psychology**, 71, (2) 1986, pp. 219-231.

KAPİTALİST İKTİSADİ DÜŞÜNCENİN GEÇİRDİĞİ DÖNÜŞÜMLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Muhammed ÇELİK*

Mehmet DAĞ**

ÖZET

Kapitalist sistem, kurumları ile geçirdiği ve geçirmekte olduğu dönüşüm süreçleri ile canlılığını korumaya devam eden, insanlığa katkısı ile birlikte insanlar üzerinde tüm ekonomik sistemlerde olduğu gibi sosyolojik ve psikolojik etkisi olan bir ekonomik sistemdir. Bu çalışmada kapitalizmin kelime olarak kullanım alanlarına değinilmek suretiyle, en genel anlamda açıklamalar ile birlikte tanımı yapılacaktır. Yerleşmesinde ve gelişmesinde etkili olan kurumları ve bu kurumların işleyişi üzerinde durulacak, bu kurumların sistem için önemi belirtilecektir. Tarihsel süreçte ortaya çıkışı ve bu sistemin doğumunu hazırlayan sebep ve düşünceler üzerinde durulacaktır. Daha sonra sistemin evrimi ve bu evrime sebep olan süreçler irdelenecektir. Bu süreçlerin sosyal etkileri üzerinde durulacak ve kapitalist sistemde sebep olduğu değişimlere değinilecektir. Son bölümde sosyo-ekonomik etkileri bakımından kapitalist sistemin üzerine genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kapitalist Sistem, Kapitalizm, Sermaye Birikimi, Özel Mülkiyet.

AN EVALUATION ON THE TRANSFORMATIONS IN THE CAPITALIST ECONOMIC THOUGHT

ABSTRACT

The capitalist system is an economic system that has sociological and psychological impact on people as well as on all economic systems, with contributions to humanity, which continue to maintain its vitality through transformation processes and processes that it has and is spending with its institutions. In this study, definitions will be made with explanations in the most general sense, referring to the areas of use as capitalism. The institutions that will be effective in the settlement and development and the functioning of these institutions will be emphasized and the importance of these institutions will be determined. It will focus on the emergence of the historical process and the causes and considerations that prepare the birth of this system. Then the evolution of the system and the processes that cause this evolution will be examined. The social effects of these processes will be emphasized and the changes in the capitalist system will be addressed. In the last part, a general evaluation will be made on the capitalist system in terms of socio-economic effects.

Keywords: Capitalist System, Capitalism, Capital Accumulation, Private Property

* Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Yüksek Lisans Programı
E-mail: muhammedcelik21711@gmail.com

** Yrd. Doç. Dr. , Hakkari Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü
E-mail: mehmetdag323@gmail.com

GİRİŞ

İnsanoğlu yeryüzünde var olduğu günden beri sınırsız istek ve ihtiyaçlarını karşılama arzusu ile yaşamakta ve bu arzularını gerçekleştirebilmek için çeşitli biçimlerde örgütlenme ihtiyacı hissetmiştir. Çağlar ilerledikçe insanoğlunun ihtiyaçları da değişmiş, bu ihtiyaçları ve gereksinimleri daha iyi karşılamak için yeni teknikler ve düşünceler ortaya çıkarmıştır. Bu düşünceler sonucu olarak da toplumda bir ‘ekonomik düzen’ ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu ekonomik düzenin başarılı bir düzen olup olmadığı toplumun iktisadi sorunlarına etkili çözümler sunup sunmadığına bakılarak anlaşılmıştır. Bu durumda bir toplumun ekonomik düzeni hangi kaideler üzerine temellendirilirse, daha etkili ve en verimli sunuca ulaşılacaktır. Ülkenin yetersiz kaynaklarının en verimli, en hızlı gelişmesi ve en adaletli paylaşımı nasıl bir sistem ile yapılabilir gibi sorular ortaya değişik ekonomik sistem modelleri çıkarmıştır.

Bu modellerden en çok tartışılanı şüphesiz kapitalizm modeli olmuştur. Kapitalist sistem daha fazla sermayenin birikmesine, biriken bu sermayenin üretime dönüştüğü ve emek sermayesine dayanan bir sistemdir. Ortaya çıkışı Merkantilist ve Fizyokrat düşüncenin etkisi ile tarım ve ticaretteki ilerleme ve yeni ticaret yollarının keşfi sayesinde olmuş. Sistemleşmesi ve yerleşmesi 16-18. Yüzyılları İngiliz sanayisindeki gelişmeler ile gerçekleştirmiş, Avrupa’ daki sanayi devrimi ile gelişimi hızlanmış ve 21. Yüzyıldaki küresel rekabet ve küresel rekabet gücü ile daha organize ve daha yayılcı bir hal almıştır. Sistem günümüzde birçok müdahalelere maruz kalmış birçok evrimsel süreçler geçirmek zorunda kalmış, biri diğerini tamamlayan kurumları ile varlığını tüm tartışmalarına rağmen devam ettirmektedir.¹

1. KAPİTALİZMİN TANIMI

Bazen bir hayat tarzı, bir siyasi görüş, bir moda, birleştirici bir düşman, bir hakaret argümanı, eleştirisel bir kavram olarak kullanılmasına rağmen, her sistemde olduğu gibi erken dönemlerde gelişerek amaçları ve hedefleri yönünden değişime ve dönüşüme uğrayan bir ekonomik sistemdir. Değişim ve dönüşüme çok çabuk adapte olabilen bir üretim organizasyonudur. Bu sistem en genel anlamda, “Bireylerin tek tek yada gruplar halinde, toprak ve genel olarak üretken kaynakların özel mülkiyetlerine sahip oldukları

¹ Aytaç, Ömer ve İlhan, Süleyman. “Yeni Kapitalizmin Kaotik Evreni: Belirsizlik, Sömürü ve Ahlaki Kriz”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:10, Sayı:1, 2008, s.186.

ve diledikleri gibi kullanabildikleri bir ekonomik örgütlenmedir”². Bu ekonomik örgütlenmede sermaye sahipleri sermayesi hakkında sınırsız tasarrufa sahiptir. Herhangi bir müdahale kabul etmez. Müteşebbisyet konusunda azadedir.

Bu sistem daha fazla sermayenin varlığı, bu sermayeye dayanan üretim yöntemlerinin kullanılması, emek sermayesine ve teknolojik bilgi düzeyine dayalı bir sistemdir. Üretime egemen olan işletmelerde üretimde amaç; işçilerin, sermaye sahibinin yada tüketicilerin gereksinimlerini karşılamak değil, tamamen geniş pazar ve kar elde etmek içindir. Üretim başkalarının ihtiyacını karşılamak için yapılan bir etkinliktir.³ Belirlenen bu hedefe ulaşmak amacıyla sistem kendi temel kurumlarını belirlemiş ve tayin etmiştir. Bu kurumların tamamı birbiri ile bağlantılı birinin tam uygulanabilmesi ötekinin uygulanmasına bağlıdır. Kurumlar dış müdahalelerden ne kadar azade olursa, belirlediği hedeflere ulaşma isabet oranı o kadar yüksek olur.

2. KAPİTALİST SİSTEMİN KURUMLARI

2.1. Fiyat Mekanizması ve Rekabet Kurumu

Dış müdahalelerden en fazla etkilenen ve tüketiciyi en fazla etkileyen kurumların başında fiyat mekanizması gelir. Bir malın hangi miktarda üretileceği, eldeki üretim faktörlerinin hangi alanlarda kullanılacağı, yatırımların neye göre tahsis edileceği, vb. gibi kararların tamamı fiyatların verdiği bilgiler çerçevesinde yapılır. Müdahalelere maruz kalmayacak şekilde oluşan fiyatlar karar alma aşamasının odak noktasıdır.

Fiyat mekanizmasının sağlıklı bir şekilde devam etmesi ve istenen seviyeye gelebilmesinde rekabetin inkar edilemez bir etkisi vardır. Rekabet; karşılıklı olarak ekonomik mücadele şeklinde ifade edilebilir. Özellikleri yönünden bir birine yakın olan malların satıcıları alıcıları kapabilmek için ve alıcılarda ihtiyaçları olan malı kapabilmek için daima bir mücadele içinde olmuşlardır. Ekonomik sistemin diğer unsurları olan işçiler iş bulmak için, işveren işçi bulmak için, yatırımcı kredi bulmak veya pazara ulaşmak için sürekli bir rekabet içindedirler. Alıcı ve satıcıların piyasa ile ilgili tam bilgiye sahip olduğu, alıcı ve satıcıdan herhangi birinin kendi fiyatını empoze etmediği, dış müdahalelerden uzak (hükümet, devlet veya başka kurumların müdahalesi), tekelci

² Hasan İslatince, **İktisadi Sistemler**, Bursa: Ekin Yayın Dağıtım, 2009, s. 43

³ Fuat Ercan, **”Meta ve Para Analizinde Finans Kapital (1970 Sonrası Yaşanan Ekonomik İlişkiler İçin Teorik Bir Çerçeve)”** Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Cilt 8, Sayı 27, s.160.

baskının etkin olmadığı ve piyasada bir alıcı ve satıcı kitlesinin mevcut olduğu bir rekabet ortamı kapitalist sistemin en ideal rekabet ortamıdır. Rekabet ortamı daha önce ifade ettiğimiz gibi malların normal fiyatının oluşmasına vesile olmaktadır. Adam Smith' in değer teorisinde üretim maliyetine eşit olan bir doğal fiyattan ve bunun karşısında olan piyasa fiyatından bahseder. Piyasa fiyatı alıcı ve satıcılar arasındaki rekabetten doğmaktadır. İşte bu rekabetten dolayı piyasa fiyatı doğal fiyata, başka bir ifade ile maliyet fiyatına doğru yaklaşır. Ayrıca rekabet; kaynakların en karlı şekilde kullanılmasında, yeni buluş ve dinamizmin ortaya çıkmasında, yeni tekniklerin kullanılmasına, üretimin tüketici tercihlerine daha yakın olmasına ve başarı oranının artmasına sebep olur.

2.2. Girişim Özgürlüğü ve Özel Mülkiyet

Girişim özgürlüğü kişinin sahip olduğu emek yada sermayeyi dilediği gibi kullanabilme serbestiyetidir. Bu özgürlük sayesinde işçi emeği karşılığı en yüksek ücreti vaadedene kayacaktır. Aynı şekilde toprak yada sermaye sahipleri de kaynaklarını istediği şekilde kullanabilir. Müteşebbis bu konuda özgür olduğundan sahip olduğu üretim faktörlerini en verimli düşündüğü alana sevk edecektir. Kaynakların en verimli alanlarda kullanılması öncelikle müteşebbisin daha fazla fayda sağlamasına sebep olduğu gibi toplumun da yararındadır. Kapitalist sistem bu inanca sahip olduğu için girişim özgürlüğünü bir ilke olarak edinmiştir.

Girişim özgürlüğünün tam manasıyla yerine gelebilmesi içinde özel mülkiyetin ayrı bir önemi vardır. Özel mülkiyet; sahip olunan değer sahibine özel bazı haklar tanımasıdır. Mülk üzerinde hak sahibi olan kişi mülk hakkında dilediği kararı verebilir, mülk üzerinde dilediği şekilde tasarrufta bulunma hakkına sahiptir. Bu şekli ile girişim özgürlüğüne ve rekabet kurumuyla yakın ilişki içindedir. Eğer Özel mülkiyet hakkı ortadan kaldırılır yada dış müdahaleler ile sınırlandırılır ise tam rekabet ortamından ve girişim özgürlüğünden bahsedilemez. Özel mülkiyet aynı zamanda ekonomik faaliyetleri özendirir ve sermaye birikimi sağlamaktadır. Oluşan sermaye birikimi daha fazla kar ve daha fazla sermayeyi tetikleyerek kârda sürekli bir artış trendine sebep olur. Dolayısıyla kapitalist sistemin olduğu bir yerde girişim özgürlüğünü ve özel mülkiyeti ortadan kaldırmak yada kısıtlamak sistemin özüne aykırıdır.

2.3. Veraset Kurumu

Kapitalist sistemin üretim mekanizmasının istenen düzeyde gerçekleşebilmesi için bir sermaye birikiminin olması gerekir. Oluşan sermaye birikiminin etkin bir üretime dönüşebilmesi için sermaye birikiminin devamı esastır. Sermaye sahibi sermayeyi istediği şekilde kullanma hakkına sahip olduğu gibi biriken sermayesini, yatırım araçlarını istediği kişiye bırakma serbestiyetinin olması gerekir. Bu şekilde müteşebbis özel mülkiyetindeki üretim araçlarını istediği kişiye bırakarak ve üretim araçları veraset yoluyla varislere geçerek üretimin devamı ve sermaye birikimindeki artışın devam etmesini sağlar.

Görüldüğü gibi kapitalist sistem kurumları ile beraber ahengini koruyabilen ve etkinliği maksimuma yaklaşan kurumları ile beraber yek vücut bir ekonomik sistemdir. Bir kurumu diğer birinden ayrı düşünmek olanaksızdır. Kurumları ile birlikte müdahalesiz bir ortam kapitalizmin en büyük arzusudur. Çünkü saf liberal kapitalist sistem kurumları ile beraber işleyen, dış müdahalelerden azade bir ortam kapitalist sistem için en ideal ortamdır.

3. KAPİTALİST SİSTEMİN TARİHİ VE TARİHSEL EVRİMİ

İnsanlık tarihi sadece el emeği ile tüm ihtiyaçların karşılandığı, ihtiyaçlarını karşılamamanın tek amaç olduğu dönemden muazzam bir üretim ve tüketim kapasitesine ulaştığı, üretimi ve tüketimi organize edecek olan ve değişen şartlara göre değişimini hiçbir vakit yitirmeyen sistemler inşa etmiştir. Kapitalist sistemde tıpkı yaşayan bir insan gibi doğumu gerçekleştirmiş tecrübesiz, ele avuca sığmayan çocukluk dönemi⁴, aktivitenin had safhada olduğu olgunlaşmanın sağlandığı ve en fazla etkinliğin olduğu gençlik dönemini yaşamış ve dış etkenlere, müdahalelere maruz kaldığı, adeta önceki dönemlerden alınan darbelerin ve tıkanıklıkların bu dönemde hastalığa dönüştüğü yaşlılık dönemini yaşamaya devam etmektedir. Öz yapısına ters ve aykırı unsurlarla birlikte yaşamını devam ettirmektedir.⁵ Kapitalist Sistemi geçirdiği bu geçiş dönemlerini Werner Sombart' ın “Erken Kapitalizm”, “Yüksek Kapitalizm” ve günümüzde de canlılığını

⁴Durusoy, Serap. “Kriz Sonrası Küresel Kapitalizmin Geleceği”, Alternatif Politika Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 3, s. 366

⁵Hilferding, Rudolf. **Finans Kapital**, çev. Yılmaz Öner, Belge Yayınları, İstanbul, 1995, s. 13

koruyan “Geç Kapitalizm” olarak tanımladığı dönem olmak üzere bir birini takip eden üç ana dönemde inceleyeceğiz. Bu üç dönem özünde aynı sistem ve sistemin kurumları ile işlemesine rağmen, sermayenin yönelim alanına göre birbirinden farklılık göstermektedir.

3.1. Erken Kapitalizm

Erken kapitalizm, değişik faktörlerin mevcudiyeti ile beraber asıl olarak tarım ve ticaret alanının ana omurgasını oluşturduğu bir dönemdir. Kapitalist sistem bu dönemde oluşumunu ve evrimini Merkantilist ve Fizyokrat düşüncenin etkisi ile tarım ve ticari kapitalizmin oluşması sayesinde gerçekleştirmiştir. Bu dönem takip edecek olan dönemlere göre üretkenliğin az olduğu, kar hırsının zirvelediği, ekonomik anlamda ahlaki olanın görmezden gelindiği saldırgan bir dönemdir.⁶

3.1.1. Fizyokrat düşüncenin etkisi

Kapitalist dönem öncesinin iktisadi hayatı, ekonomik olarak üretimin tarımsal olması ve büyük toprak sahiplerinin artı değere el koymasındır. Emek sahipleri de toprak sahiplerinin kendileri için uygun gördüğü miktarla yetinmek zorundaydı.⁷ Bu dönemde tarımsal faaliyetler ekonominin temelini oluşturuyordu. Kapitalist dönem öncesi tarımsal üretim sadece temel ihtiyaçların karşılanması için yapılırdı. Fakat erken dönem kapitalizmde toprağın, yani tarımın tüketim ihtiyacından çok daha fazlasını üretmesi tarımsal bir sermaye birikmesi düşüncesinin hakim olmaya başladığı bir dönemdi. Tarımsal üretimin artması devletin gücünün artması demektir. Devletin maddi serveti tarımsal üretim idi. Bunun dışındaki para ve kıymetli madenler mübadelede kullanılan araçlar idi.⁸ Bu nedenle Üretim araçlarının sahibi bir zümre, aile veya grubun olduğu, üretim aracının üretime dönüşmesini sağlayan emek sahiplerinin olduğu, devletin tarımsal üretime çokta müdahil olmadığı ve bu üretimin bir güce dönüştüğü ‘Tarım Kapitalizmi’ olarak adlandırabileceğimiz kapitalist bir düzenin olduğunu görmekteyiz.⁹

⁶ Aytaç, Ömer ve İlhan, Süleyman. “Yeni Kapitalizmin Kaotik Evreni: Belirsizlik, Sömürü ve Ahlaki Kriz”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:10, Sayı:1, 2008, s.186.

⁷ Bierman, Werner. Arno Klönne, **Kapitalizmin Suç Tarihi**, çev. Bülent Özçelik, Phoneix Yayınları, Ankara, 2007, s.56

⁸ Fizyokrat Düşünce

⁹ İbrahim Çütçü ve Malik Atış, “Kapitalizme Yöneltilen Eleştiriler ve Sosyal Çalışma Kapitalizm İlişkisi”, Adıyaman Üniversitesi Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu, (ADYÜ-Sempozyum-2014), s.103

Tarım kapitalizmi sadece ürün üretmek ile kalmıyor, ürettiği bu ürünleri diğer bölgelere, değerli madenler karşılığı veya bazen de başka ihtiyaçların edinilebilmesi için mübadelede kullanıyorlardı. Bütün bunlar bize tarım kapitalizminde bir özel mülkiyetin, serbest dolaşımın, girişim özgürlüğünün ve veraset kurumunun mevcut olduğunu da göstermektedir.

3.1.2. Merkantilist düşüncenin etkisi

Ülke içinde paranın ve uluslar arası ticarete çoğunlukla değerli madenlerin mübadele aracı olarak kullanılması sonucunda bu madenlere olan talep artışı göstermiştir.¹⁰ Ulusların zenginliğini rezervlerindeki bu değerli madenlere bağlayan, ülkeye ne kadar çok değerli maden girişi olursa, buna paralel olarak ülkenin zenginleşeceğine inanan iktisadi düşüncenin¹¹ etkinliği ile değerli maden talebinde artışa neden olmuştur.¹² Değerli maden rezervinin artırılması için diğer ülkelerde bulunan madenlerin ülkeye getirilmesi gerekir idi. Bunun da en legal yolu diğer ülkelere değerli maden karşılığı farklı ürünler satarak karşılığında değerli madenlerin ülkeye getirilmesi sağlanırdı. “Gümrük tarifelerinden anlamam, ancak İngiltere’ den bir palto alırsam palto bende, param İngiltere’ de kalacak. ABD’ den bir palto alırsam, paltoda paramda ABD’ de kalacaktır.” diyen Abraham Lincoln bu anlayışı en bariz şekilde açıklamaktadır. Bu anlayış karşı konulamaz bir değerli maden birikim isteğini tetiklemiştir. Bunun sonucu olarak değerli maden talebi artmış, yeni ticaret yollarının keşfi ile beraber tüccarlar aracılığı ile Avrupa kıtasında değerli maden arzında ciddi artışlar olmuştur.¹³ Değerli madenlere olan bu talebin tüccarlara büyük zenginlikler kazandırmaya başlaması ile beraber Avrupa’da “Ticari Kapitalizm” diyebileceğimiz ticari alanda bir kapitalizmin geliştiğini söyleyebiliriz.

¹⁰ Bierman ve Klönne, s.28-29

¹¹ Merkantilist Düşünce

¹² İbrahim Çütçü ve Malik Atış, “**Kapitalizme Yöneltilen Eleştiriler ve Sosyal Çalışma Kapitalizm İlişkisi**”, Adıyaman Üniversitesi Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu, (ADYÜ-Sempozyum-2014),s.102

¹³ Avrupa’ da değerli maden artışı ekonomik hayatta fiyatları ciddi oranda artırmış. Fiyat artışları üretim sahiplerini cezp etmeye başlamış. Karları ciddi manada artış göstermiştir. Bu durum Kapitalizmin gelişmesine önemli bir oranda katkıda bulunmuştur.

3.2. Yüksek Kapitalizm

Erken kapitalizm döneminde özellikle ticari kapitalizmin etkisi, maden arzındaki artış ve ulusal devletlerin ortaya çıkması ile birlikte devletin uygulamaya koyduğu gelişim politikaları ağırlığın devletten özel teşebbüse kaymasına sebep olmuştur. Sermaye birikiminin artması, büyük pazarların oluşumu, geniş hammadde kaynaklarına ulaşılması bu döneme adeta damgasını vuracak olan sanayileşme sürecini hızlandırmış ve dolayısıyla kapitalist sistemin gelişme odağının ticaretten sanayiye kaymasına neden olmuştur. Bu dönemde sistem adeta şahlanmış dönemini yaşamaya başlamıştır. Bu şahlanış ile beraber kapitalist düşünce şimdiki kadar en ciddi sıkıntıları yaşamaya başlamış ve sistem ile ilgili en ciddi tartışmaların başladığı dönem olmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan sıkıntıların sistemin geleceği ile ilgili tartışmaları beraberinde getirmesi ile beraber önemli müdahalelere maruz kalmış, bu müdahaleler sonucu değişimler geçirmeye başlamıştır. Kapitalist düşüncenin bu dönemde yükselişine ve evrimleşmesine sebep olan etkenleri, etkileri ile birlikte açıklamaya çalışacağız.

3.2.1. Endüstri devriminin etkisi

Merkantilist düşüncenin etkisi ve yeni ticaret yollarının keşfi ile beraber ülkelerde kapitalist sistemin vazgeçilmezi olan sermaye birikmeye başlamış ve bu durum şahıslara ve devletlere büyük bir güç kazandırmıştır. Sermaye birikimi sonucu oluşan güç çekiciliği, daha fazla güç edinilmesine sebep olmuş ve sermaye olarak daha düşük olan ülkeler büyük sermaye sahibi ülkeler tarafından, kaynakları paylaşılma yarışına girilmiş sömürge ülkeler haline gelmiştir.¹⁴ Böylece kapitalist sistemin temellerinden olan sermaye katlanarak birikmeye başlar ve yeni bilimsel buluşların sanayiye dönüşümü için gereken finansman sağlanmıştır. Bu sayede dünya bir sanayi devrimi yaşamaya başlamış, bu devrimin üretim tekniklerine getirdiği yenilikler ile birlikte daha az maliyete rağmen çok daha fazla ürün elde edilmeye başlanmıştır. Üretilen bu ürünler için yeni pazar ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Sanayi devrimi ile beraber büyük ölçekli fabrikaların artması daha fazla emek ihtiyacını ortaya çıkarmış ve toplumda bir emek sınıfı oluşmuştur. 18. Yüzyılın sonlarına doğru İngiltere’de üretim sahiplerinin daha fazla kâr hırsı ortaya emeği sömürülen işçi

¹⁴ Berman ve Klönne, s. 13-14

sınıfının daha organizeli hareket etmesini sağlayacak olan sendikal hareketler ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁵ Sendikal hareketler ile beraber işçiler üretim sahiplerine karşı emeğinin karşılığı olarak pazarlık yapmaya başlamıştır

Sanayi devrimi ile beraber üretimde teknolojinin yerleşmeye başlaması, insan gücüne olan ihtiyacın azalması, sağlık alanındaki gelişmeler ile beraber toplu ölümlere sebep olan hastalıklara çarelerin bulunması ile ölüm oranları azalmış, çok ciddi bir nüfus artışı ortaya çıkması ile birlikte nüfus yaşlanmaya başlamıştır. Bu nüfus artışının sebebiyle ülkelerde bir işsizlik sıkıntısı baş göstermeye başlamıştır.

Sanayi devrimi ile ortaya çıkan emek sınıfının, daha fazla üretim elde edilebilme amacıyla, çok büyük hak kayıpları yaşamaya başlaması, ciddi bir işsizlik sıkıntısının ortaya çıkması, nüfusun beklenilmeyen derecede artması toplumda bir huzursuzluğun ve farklı toplumsal sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sorunlar ile karşılaşmaya başlayan devletler çözüm yolları aramaya başlamıştır. İşte bu arayışlar sonucu liberal kapitalist sisteme müdahaleleri beraberinde getirmiş ve sistem bu yeni müdahaleler ile birlikte kendisini güncellemiştir.

3.2.2. Birinci dünya savaşının etkisi

Sanayi devrimi ve bu devrimle daha fazla kar, sermaye artışı ve güç kazanma arzusu sonucu dinamikleşen sömürgecilik rekabeti ve bu rekabetin baş nedeni olduğu 1. Dünya harbi saf kapitalist dönemin sonunu yaklaşıyordu. Bu savaşın ekonomik sonuçları çok ağır boyutlara ulaşmıştı. Savaşan devletlerin büyük harcamaları karşılayabilmek için devamlı para harcamaları fiyat istikrarının bozulmasına neden oluyordu.¹⁶ Savaşın ekonomik sonuçları da çok ağır olmuştu; savaşan devletlerin hepsinde üretim büyük bir oranında düşmüştü. Büyük işletmeler de çok ciddi tahribatlar oluşmuş, birçok işletmecisi savaş süresince üretimlerini durdurmak zorunda kalmıştır. Savaşan devletler tüm enerjilerini savaşa harcamıştı. Emek kaynağı nüfus savaş cephelerine sürülmüş, üretimine devam eden işletmelerde emekçi bulma da sıkıntılar yaşamaya başlamıştır. Yetişkin erkek nüfusta (emek kaynağı) ölümler sonucu azalma

¹⁵ Özkiraz, Ahmet ve Talu, Nuray. “Sendikaların Doğuşu: Türkiye ve Batı Avrupa Karşılaştırması”, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sayı :2, 2008, s. 108

¹⁶ İslatine, s. 52

olmuş; nüfus yaşlanmaya başlamıştır. Savaş sonrası azalan üretken nüfus sonucu yeni buluşlar ve üretim bir önceki yüzyıl ile karşılaştırılmayacak boyutta azalmıştı. Buluşların azalması üretimdeki artış trendini yavaşlatmıştır.

3.2.3. 1929 ekonomik krizin (büyük buhran) etkisi

Yeni ticaret yollarının keşfi ile kapitalist düşüncenin farklı coğrafyalarda da kabul görmesi, uluslar arası ticari etkileşimin artması ve Birinci Dünya Savaşının Avrupa da sebep olduğu ekonomik yıkım ile birlikte, bir önceki dönem Avrupa kapitalizminin gelişmesine hizmet etmiş olan ABD şimdi olumsuz etkiler yapmaya başlamıştı.¹⁷ Ayrıca uzak doğuda Japonya gibi rakipler ortaya çıkmaya başladı. Bütün bu gelişmeler Kapitalist sistemin içine girdiği bir bunalımı haber veriyordu.

Önceleri yaygın olmayan, konjektürel ve kısa süreli bunalımlar yaşayan kapitalist sistem 1929 yılında borsalarda oluşturduğu süpekülasyonlar ile bankalardan yüksek faizlerle krediler çekilip bunlar tahvil ve hisse senedi alımında kullanılmasına ve likitide ihtiyacının ortaya çıkmasına sebebiyet vermesiyle borsalara aşırı derecede tahvil ve hisse senedi sürülmüştür. Satışa sunulan hisse senedi ve tahvilin satılamaması sonucu birbirine bağlı iflaslar büyük bir çöküntüye neden olmuştur.¹⁸ Kısa sürede bu çöküntü dünyayı sarmaya başlamış.¹⁹ Hızlı bir şekilde büyük iş kayıpları ve üretim azalması baş göstermiştir. Ekonomik bir zaman dilimi olarak kısa sayılabilecek bir sürede birçok ülke bu ekonomik bunalımdan etkilenmiştir. Bu bunalım Kapitalist sistemin tarihi boyunca yaşadığı ilk büyük bunalım olmuştur.²⁰

3.2.4. Keynesyen teorinin etkisi

1929 Büyük Bunalımı kapitalizmin ruhu olan ‘bırakın yapsınlar’ felsefesinin bunalıma çözüm üretmeyip, dış müdahalelere ve düzenlemelere zemin hazırlamıştır. Keynesyen Teorisi böyle bir ortamın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Keynesyen teorisinde devletin bütçe gelir giderleri manipüle edilerek talebin artmasını sağlamak,

¹⁷Durusoy, Serap. “Kriz Sonrası Küresel Kapitalizmin Geleceği”, Alternatif Politika Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 3, s. 368

¹⁸ İslatince, s. 53

¹⁹ Yay, Turan, Yay, G. Gülsün ve Yılmaz, Ensar. **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler**, İTO Yayınlar, İstanbul, 2011, s. 16

²⁰ Delice, Güven.”**Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif**”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:20, 2003,s.66

aynı zamanda istihdam olanaklarını da artırarak işsizlik sorununa çözüm üretmeyi hedeflemiştir. Çünkü büyük buhrandan en çok etkilenen işsizlik sorunu olmuştur.²¹ Bu nedenle bu dönemde ekonominin canlandırılması amacıyla dönemin ABD Başkanı Roosevelt tarafından “New Deal” dediği, ücretlerin artırılması, işsizlere tazminat verilmesi, kamunun işsizliği azaltmaya dönük altyapı harcamalarının artırılması, üreticilere sübvansiyonlar verilmesi, ihracatı artırmaya dönük devalüasyon yapılması gibi Keynesyen Politolarını uygulamaya koymuştur²². Görüldüğü üzere Keynesyen teorisi de diğer dış müdahaleler gibi sistemin çelişkilerini görme yerine, sistemin aksaklıklarını örtmeye çalışmıştır. Keynesyen talep politikası ekonomik büyümeyi de etkileyerek, bu büyümenin kapitalistlerde yarattığı zenginliğin bir kısmı vergilendirilerek yeniden dağıtılmasını gerektirir. Bu şekilde refah devleti ortaya çıkar. Görünürde sosyal adalet zeminini yakalamak olsa da, asıl amaç emeğin mücadelesini dizginlemektir.

3.2.5. İkinci dünya savaşının etkisi

Dünya daha henüz 1929 Krizinin etkilerinden yeni yeni kurtulmuş iken, kapitalist sistemin doğum ve şahlanış merkezi olan Avrupa’ da ortaya çıkan İkinci Dünya Savaşı geride çok büyük bir ekonomik yıkım bırakmıştır. Bu savaş Avrupa’ da ortaya çıkmasına rağmen geniş bir alana yayılmıştır. Uzak doğuda Avrupa kapitalizmine rakip olarak gösterilen Japonya’ nın ve diğer taraftan da ABD’ nin savaşa dahil olması ile neredeyse tüm dünyayı etkisi altına almıştır.²³ Savaşa dahil olmayan ülkeler bile savaş tehdidi nedeniyle ciddi miktarda genç nüfusu silah altına almış, savaş tedirginliği nedeniyle büyük savunma harcamalarına girmişlerdir.²⁴ Bu durum çalışacak emek gücünün azalmasına neden olmuş ve yapılan harcamalar fiyat istikrarını bozmuş, neredeyse tüm dünyada enflasyon rekor seviyelerde yükselmiştir. Bu durum ülkeler de stokçuların çok büyük kârlar elde etmesine, tröst ve tekelleşmenin artmasına neden olmuştur. Ülkeler de

²¹ Işık Nihat ve Duman Erhan.” **Reel ve Finansal Göstergeler Açısından 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi: Karşılaştırmalı Bir Analiz.**” Calal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt No 19, sayı 2, 2012, s.240

²² Işık Nihat ve Duman Erhan.” **Reel ve Finansal Göstergeler Açısından 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi: Karşılaştırmalı Bir Analiz.**” Calal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt No 19, sayı 2, 2012, s.241

²³ Bierman ve Klönne, s. 165

²⁴ Bierman ve Klönne, s. 164-165

bu durumun önüne geçmek ve savaşın ekonomik etkilerini hafifletmek için ekonomiye daha fazla müdahalelerde bulunmak zorunda kalmıştır.

3.3. Geç Kapitalizm

Yüksek kapitalist dönemde ortaya çıkan Birinci Dünya Savaşı, 1929 Bunalımı ve İkinci Dünya Savaşının geride bıraktığı büyük yıkımlar, görülmemiş trajediler ve derin sosyal sorunlar ekonomik hayat üzerinde günümüzde de devam etmekte olan büyük değişimlere neden olur. Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra Ulusal kalkınmanın ön plana çıkması ile birlikte, bir önceki dönemin en dinamik parametrelerinden biri olan sömürgecilik akımı etkisini yitirmeye başlar.²⁵ Bu dönemde kapitalist sistem kendisine tepkisel olarak ortaya çıkan sosyalist düşüncenin bazı parametrelerinden etkilenmeye başlar.²⁶ Bunun da etkisi ile sosyalizm yayılmaya başlar ve bunun yanında planlı ve karma nitelik taşıyan yeni ekonomi politikaları doğar.²⁷ Devletler eksiklik veya sorun gördüğü yerde gerektiğinde birebir müdahale etmeye başlar. Ekonomi ile ilgili hedefler koyar ve bu hedefleri gerçekleştirmek amacıyla düzenlemeler yapar.²⁸ Devlet eksiklik hissettiği durumlarda yatırımcı, tüccar sanayici ve sermayeci hüviyetine bürünür.

3.3.1. Bretton Woods sisteminin etkisi

Krizler ve savaşların etkisini ortadan kaldırma ve yenilerinin önüne geçmek için güçlü ülkeler yeni arayışlara girişmiştir. Yeni bir düzen kurma, bir sistem inşaa etme arayışları baş göstermiştir. İşte Bretton Woods Sistemi bu arayışlar sonucu üzerinde mutabakat sağlanmış bir sistemdir.²⁹ Bu sistem kapitalist düşünceyi yeni bir mecraaya taşımıştır. Ekonomik hayatta şimdiye kadar sadece mübadele aracı olarak kullanılan paranın ekonomi üzerindeki etkinliği daha da artmaya başlamıştır. İkinci dünya savaşının sonunda Bretton Woods Sistemi (galip devletlerin daha çok söz sahibi olması koşulu ile)

²⁵ Aytaç, Ömer ve İlhan, Süleyman. “**Yeni Kapitalizmin Kaotik Evreni: Belirsizlik, Sömürü ve Ahlaki Kriz**”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:10, Sayı:1, 2008, s.185

²⁶ Özkiraz, Ahmet ve Talu, Nuray. “**Sendikaları Doğuşu: Türkiye ve Batı Avrupa Karşılaştırması**”, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sayı :2, 2008, s.112

²⁷ İslatince, s.55

²⁸ Cebeci, Kemal. “**Küreselleşme Bağlamında Ulus Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü**”, Sayıştay Dergisi, Sayı 71, 2008, s. 24-25.

²⁹ Karataş, Togan. “**Küreselleşme Sürecinde Finans Kapitalin Yükselişi ve 2007-2009- Dünya Ekonomik Krizi**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011,s.65

44 ülkenin katılımı ile yeni dünya düzeninin tahsisi için kurulmuştur. Alınan kararlarda şunlardır³⁰:

- Sabit kur sistemine geçiş ile Dolar ve Sterlin rezerv para kabul edilecektir. 1 sterlin=2.8 dolar paritesi ve 1 altın=35 dolar güvencesi sağlanacaktır.
- Merkez bankaları rezervleri ile kuru sabit tutmakla mükellef olacaktır.
- Sabit kur düzenine işlerlik için IMF kurulmuştur. Ödemeler dengesi kriz anında devaülasyon ve ihracat artışı ile ülkelere döviz geliri sağlamaya çalışacaktır.
- Özellikle Avrupa' ya uzun dönem kalkınma kredileri vermek için Dünya Bankası Kurulmuştur.
- Serbest ticareti geliştirmek için GATT yürürlüğe sokulmuştur.

Bretton Woods Sistemi ilerleyen yıllarda etkisini göstermeye başlamış, özellikle 1945-1973 yılları arasındaki periyotta kapitalizm tarihi boyunca en büyük büyüme oranlarını yakalamış. Şimdiye kadar görülmemiş bir toplumsal refaha zemin hazırlamıştır. Bu nedenle bu döneme ekonomistler tarafından kapitalist sistemde '*altın çağ*' denilmektedir.

3.3.2. Finansal sistemin etkisi

Kapitalizm bu dönemde endüstride de etkinliğini devam ettirmesine rağmen asıl etkinliğini finansal alanda göstermiştir.³¹ Finansal sistemin en belirleyici unsuru fonlardır. Bu sistemin çalışma düzeni fon arz edenler ile fon talep edenler üzerine kuruludur. Fon arzedenerler doğrudan finansal piyasayı kullanarak yada aracı kurumları kullanarak fonlarını kullanmak isteyen fon talepçilerine ulaşırlar. Fon talep edenler fon arzedenerlere fonları karşılığında getiri sunarak borçlanırlar. Bu fon akışı bazen doğrudan bazen de

³⁰ Köymen, Oya, **Sermaye Birikirken-Osmanlı, Türkiye, Rusya**, 2. Basım, İstanbul, Yordam Kitap, 2002, s. 174-175' den akataran, Togan Karakaş, **Küreselleşme Sürecinde Finans Kapitalin Yükselişi ve 2007-2009- Dünya Ekonomik Krizi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011,s.12-15

³¹ Öztürk, Serdar. ve Gövdere, Bekir. "**Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri**", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:15, Sayı:1,2010, s.381

dolaylı olarak gerçekleşir. Bu fon akışı yurtiçi olabildiği gibi yurtdışına doğru da çift yönlü olarak gerçekleşebilmektedir.³²

Finansal sistemdeki fon akışının en önemli kurumu fon talep edenler ile fon arz edenleri bir araya getiren aracı kurum bankalardır. Bankacılık sistemi, fon arz edenler ile fon talep edenlerin dünyanın neresinde olursa olsun fon akışının sağlanmasını daha da kolaylaştırmıştır. Böylece fon sahiplerinin fon talep edenlere ulaşmasını kolaylaştırmıştır. Bu durum daha fazla tasarrufun yatırıma dönüşmesini sağlamasıyla, fonlara olan talebi önemli bir oranda artırmıştır. Fonlara olan bu talep artışı, fon sahipleri ve aracı kurumların kâr oranlarının çok fazla artmasına neden olmuştur. Bu kâr oranlarındaki artış finans sektörünün, sanayi ve reel sektörün önüne geçmesine neden olmuştur. Hatta banka sermayesi (para sermayesi) sanayi ve ticaret sermayesini kontrol altına almıştır.³³ Sermaye akışının sebep olduğu gelir artışı emeğin önüne geçmiştir. Reel sektöre katkısı olmayan ve üretimsiz kâr amacı güden sermaye ekonomiyi krizlere sürececek kapasiteye ulaşmıştır. Finans sisteminin makroekonomik parametreler üzerindeki etkisi ve krizlere neden olabilecek kapasitesi nedeniyle devletleri bu sistemin daha düzenli işlemesi açısından müdahalelere teşvik etmiştir.³⁴ Düzenleyici, denetleyici ve planlayıcı bir anlayışla kurumlar inşa edilerek finans sektörü devlet eliyle kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.³⁵ Fakat küreselleşmenin de etkisi ile ülkelerin kontrolü sağlamaları, bu sektörü kontrol altına tutmaları neredeyse imkânsızlaşmıştır.³⁶

4. SOSYAL ETKİLER

Sosyal hayatı en çok etkileyen unsurların başında ekonomi gelir. Uygulanmaya çalışılan tüm ekonomik sistemlerde asıl amaç insanı maksimum faydaya ulaştırmaktır. Maksimum faydayı sağlayan insan, bu faydanın verdiği haz, sağladığı imkânlar ile mutlu

³²Can, Hande, **Finansal Krizler ve Kırılgan Ekonomiler Üzerine Etkileri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2016, s. 11.

³³ Togan Karataş, **Küreselleşme Sürecinde Finans Kapitalin Yükselişi ve 2007-2009 Dünya Ekonomik Krizi** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011, s.23.

³⁴ Altıntaş, Halil. “ **Bankacılık Krizleri, Nedenleri ve Ekonomik Maliyetleri**”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:22, 2014, ss. 39-61.

³⁵ Yay ve Diğerleri, s. 11

³⁶ Afşar, Muharrem.”**Küresel Kriz ve Türk Bankacılık Sektörüne Yansımaları**”, Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dersigisi, Cilt:6, Sayı: 2, 2011, s.146

bir hayat sürecektir. Kapitalist sistemde aslında tamda bu hedefe ulaşmak için ortaya çıkmış, geliştirilmiş ve değişimlere uğramıştır. Bu değişimlerin en büyük sebebi de hedefine ulaşma amacıyla sebep olduğu toplumsal sorunlardır.

Kapitalist sistemin sebep olduğu sanayi devrimi beraberinde büyük toplumsal ve ekonomik birçok sorun getirmiştir. Sanayileşen kentlere doğru büyük göç hareketleri baş göstermiş. Sanayi kentlerine doğru oluşan bu göç hareketliliği, inşaat sanayisinin sanayileşme hızının gerisinde kalması nedeniyle kentlerde kalabalık gecekondulaşmalara sebep olmuştur.³⁷ Bu gecekondu mahallelerinde sosyolojik, psikolojik başta olmak üzere çeşitli hastalık oranlarında büyük artışlara sebep olmuştur. Sanayileşme ile hayat standardı artmasına rağmen hayat kalitesinde gerileme meydana gelmiş buda beraberinde insanlarda psikolojik olarak mutsuzluğun ve memnuniyetsizliğin artmasına neden olmuştur.

Kapitalist sistemin sermaye birikimini ve karını artırabilmesi için üretim araçlarından olan emeği minimum masraf ile yada en fazla verimi elde etme amacıyla maksimum çalışma süresine ile elde etmek isteyecektir. Bu istek işçileri çok fazla çalıştırmaya sebep oldu.³⁸ Çalışma dışında nerde ise hiçbir insani haklarını kullanamaz hale getirdi. Buda beraberinde psikolojik sorunların, hoşnutsuzlukların artmasına, bu sorun artarak toplumsal bir hal aldı. Bu toplumsal sorun zamanla artarak toplumsal bir hareketin, toplumsal bir sınıf olan işçi sınıfının doğmasına neden oldu. İşçi sınıfı yaşanan bu sömürünün önüne geçebilmek ve üretim sahiplerine karşı haklarını savunabilmek için örgütlenmeye başladılar. Bu örgütlenmeler günümüze kadar gelecek olan sendikal hareketlerin ortaya çıkmasına neden oldu.

Kapitalizm sayesinde üretim sahipleri karlılık oranlarını inanılmaz derecede artırmakta ve karlılık sermaye sahiplerine dolaylı olarak ta devletlere inanılmaz bir güç kazandırmıştı. Bu gücün cazibesi devletleri adeta güç yarışına sevketti. Bu güç yarışını güçlü devletlerin güçsüz olan devletleri sömürgeleştirmesine sebep oldu. Bunun sonucu

³⁷ Özkiraz, Ahmet ve Talu, Nuray. “**Sendikaları Doğuşu: Türkiye ve Batı Avrupa Karşılaştırması**”, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sayı :2, 2008, s. 108

³⁸ İbrahim Çütçü ve Malik Atış, “**Kapitalizme Yöneltilen Eleştiriler ve Sosyal Çalışma Kapitalizm İlişkisi**”, Adıyaman Üniversitesi Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu, (ADYÜ-Sempozyum-2014),s.102

olarak sömürgecilik yarışı başladı. Bu sömürgecilik yarışı beraberinde büyük yıkımlar ve sosyal bunalımlara sebep olacak 2 dünya savaşına neden oldu.

Kapitalist sistemin sebep olduğu yıkımlar, krizler ve insani dramlar sistemin çok daha fazla tartışılmasına neden oldu. Bu tartışmalar beraberinde karşıt fikirleri, tepkisel düşünceleri ortaya çıkardı. Bu sistemin aksaklıklarına ve acımasızlığına karşı, günümüzde bir ideoloji haline gelecek olan tepkisel bir sistem olan, Karl Marks' ın düşünceleri etrafında şekillenecek ve somut bir vücut bulacak olan Sosyalist Sistemin ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Şüphesiz farklı tepkisel sistemlerde ortaya çıkmıştır fakat içlerinden sosyal anlamda en fazla etkili olan ve günümüzde de bir ideoloji olarak ta toplulukları peşinden sürükleyecek olan sosyalist sistem olmuştur.

Günümüzde Kapitalizm ekonomik bir sistem olmaktan çıkıp toplumların sosyokültürel ve siyasi, tüm yaşam alanlarını kapsayan, içinde insan hakları, sosyal adalet, bireysel haklar, sosyo ekonomik haklar ve katılım haklarının da olduğu bir sosyal sisteme hatta ondan öteye bir dini anlayışa dönüşmüştür.³⁹ Bunun yanında düşünce dünyasını çağın gereklerine göre değiştirebilen özelliği, kapitalist düşünceyi diğer karşıt düşüncelere karşı avantajlı hale getirmektedir. En katı karşıtlığı savunan düşüncelerin uygulamasında bile kendine yer bulabilmektedir. Böylece mevcut küresel toplum koşullarında kapitalist düşünceyi görmezden gelmek mümkün değildir.

5. KAPİTALİST SİSTEMİN DEĞERLENDİRMESİ

5.1. Olumsuz Yönleri

Kapitalist sistem geçmişten günümüze kadar çok tartışılan sistemlerden belki de en çok tartışılan sistem olmuştur. Bu tartışmalar çok çeşitli yönlerden olmuş. Bu tartışmalar özellikle 1. Dünya savaşından ve 1929 büyük bunalımından sonra hız kazanmış ve kapitalist sistemin geleceği çok ciddi tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmaların ana eksenini kapitalist sistemin eksikliklerinin nasıl giderileceği konusu olmuştur. Sistemin daha faydalı bir şekilde işlemesi için nasıl bir müdahalede

³⁹ İbrahim Çütçü ve Malik Atış, “**Kapitalizme Yöneltilen Eleştiriler ve Sosyal Çalışma Kapitalizm İlişkisi**”, Adıyaman Üniversitesi Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu, (ADYÜ-Sempozyum-2014),s.104

bulunulabilirdi. Bunun için sistemin eksik kalan yönlerinin iyi araştırılıp irdelenmesi gerekir.

Kapitalist sitem içinde sorun teşkil eden konuların başında, endüstri devrimi ile beraber bilimdeki ve sağlıktaki gelişmeler hastalıkların kontrol edilmesine ve bunun sonucu olarak ölümlerin azalmasına neden olmuştur. Bu durum görünürde iyi gibi görünmesine rağmen özellikle 1750 ile 1850 yılları arasında nüfusun iki katına çıkmasına sebep olmuştur. Bu nüfus artışı daha çok sanayileşmenin merkezleri olan şehirlerde olmuş, bu artış gecekonduların oluşmasına ve bireylerin barınacak yer bulma sıkıntısı yaşamasına neden olmuştur. İnşaat teknolojisi endüstriyel teknolojinin gerisinde kaldığından, insanlar kötü koşullarda kalmak zorunda kalıyor bu durum onların psikoloji ve ruhsal açıdan büyük sıkıntılar yaşamalarına sebep oluyordu.

Kapitalist sistem refah yönünde birçok insanı olumlu anlamda etkilemesine, yaşam standardının artmasına sebep olmasına rağmen yaşam kalitesini bazı yönlerden çok olumsuz etkilemiştir. İnsan sadece fiziksel ihtiyaçlar sahibi bir varlık değildir. İnsanın bir de sevgi, aşk, muhabbet, şefkat, merhamet gibi manevi yönleri de mevcuttur. Fakat kapitalist sistem insan hayatını sadece maddi bir tatminlik üstüne kurar, maddi olarak tatmin olan insanın rahatlayacağı ve daha mutlu bir yaşam süreceğini düşünür. Ama gerçek bu değildir. Fabrikalar, imalathaneler, kısacası üretim merkezlerinin tamamı kapitalist sistemde işçiyi adeta robotlaştırır, insanın fiziksel özellikleri dışındaki özelliklerini yok sayar, kısacası insanı sistemin yalnızca bir metası olarak ele almaktadır.⁴⁰

Kapitalistlerin dizginlenemeyen daha fazla kar ve sermaye birikimi isteği ve arzusu ışığında ortaya çıkan rekabet eşit şartlarda olmadığı zaman daha güçsüz olanın sosyal eşitsizliğe, hatta haksızlığa maruz kalmasına sebep olur. Rekabetin güçsüz olana yaşam hakkı tanımaması sebebiyle ortada sadece güçlüler kalır ve güçlenmelerinin artarak devam etmesine sebep olur.⁴¹ Yalnız kalan güç sahipleri fiyatları diledikleri gibi ayarlamaya başlar. Böylece tüketicilerde büyük mağduriyetlerin ortaya çıkmasına neden

⁴⁰ Bierman ve Klönne, s. 122

⁴¹ Karataş, Togan, **Küreselleşme Sürecinde Finans Kapitalin Yükselişi ve 2007-2009- Dünya Ekonomik Krizi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011, s. 5

olur. Benzer şekilde rekabetin bir sonucu olarak daha fazla üretim yoluna gidilir bu şekilde bazen ihtiyaçtan çok fazla mal üretilir, bu mallar çoğu zaman daha düşük fiyata satılmak suretiyle yada imha edilmek zorunda kalınarak, kaynakların israfına neden olmaktadır.

Kapitalist sistemdeki veraset kurumu ve sermaye birikimi isteği çok büyük gelir adaletsizliğine sebep olmaktadır. Çoğu zaman herhangi bir emek harcanmadan bireyler çok büyük zenginlik sahibi olabilmektedir. Sermaye sahiplerinin artı değer ekseriyetinin hak sahibi olması nedeniyle, kârını katlayarak büyümesine rağmen, artı karın elde edilmesi aşamasında görev alan diğer kesim ise bundan cüzi bir miktarda faydalanmaktadır.⁴² Bu durum toplumun gelir dağılımında uçurum oluşmasına neden olmaktadır.

5.2. Olumlu Yönleri

Kapitalist Sistemin bu kadar zararlarının yanında hiç mi faydalı tarafları yok? Tabii ki bütün sistemlerin tartışılmaz hedefi insana en verimli faydayı sağlamaktır. Bu yönden baktığımız zaman kapitalist sistemin birçok faydasını sıralayabiliriz. Örneğin rekabet kurumu tüketicinin ihtiyacının karşılanmasında maksimum düzeyi yakalamaya çalışır. Bu sistem de fertlerin her birinin bireysel faydalarının toplamı, toplumun genel menfaatine eşittir. Rekabet sayesinde refah seviyesi artan kişi sayısı arttıkça toplumun da genel olarak refah seviyesi artmış olur bu da toplumun menfaatinedir.

Yine kapitalizmdeki özel mülkiyet ve girişim serbestiyetinin sağladığı imkânlar ile müteşebbisler daha rahat hareket eder. Bu da müteşebbislerde özgüven oluşmasına ve doğal olarak girişimcilik ruhunun oluşmasına vesile olmaktadır. İnsanda teşebbüs ruhunu ve heyecanını sağlamak çok zordur. Aslında birçok ülkede eğitimin asıl amacı da buna yöneliktir. Ülkeler bireylerini geçirdikleri eğitim sistemiyle, bireylerde özgüven duygusu ve girişimcilik ruhunu aşılama hedeflemektedir. Özgüven ve girişimcilik ruhunun mevcudiyeti bireylerde yeniliklere ve yeni fikirlere yönelme rahatlığı sağlar. Buda toplumun faydasına gelişmelerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

⁴² İbrahim Çütçü ve Malik Atış, “**Kapitalizme Yöneltilen Eleştiriler ve Sosyal Çalışma Kapitalizm İlişkisi**”, Adıyaman Üniversitesi Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu, (ADYÜ-Sempozyum-2014),s.105

Kapitalist sistem aynı zamanda sermaye birikiminin desteği ve daha fazla kar elde etme düşüncesi ile teknolojik gelişmelerin artmasına ve bu artışın hızlanarak devam etmesini sağlar. Yine kapitalist sistemin teşvik etmesi ile birlikte yapılan teknolojik ve bilimsel araştırmalar hayatımıza yeni tüketim malları getirmiş. Bunlar da hayatımıza yeni kolaylıklar getirmiştir. Bu sayede toplumun hayat standardının artması sağlanmıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada günümüze kadar hem sistem olarak, hem sosyolojik olarak hem siyasi olarak hemen hemen her alanda tartışma konusu olan kapitalist sistem; tanımı, geçirdiği tarihsel süreçler, kurumları ve kurumlarının işlevi, topluma pozitif ve negatif yönden katkısı ve sosyolojik etkileri yönünden ele alınmıştır.

Çalışmamızda elde edilen sonuçlara göre;

Kapitalist sistemin esası kardır. Kar olmadan sermaye birikiminin, emek piyasasının, işletmenin v.b hiçbir önemi yoktur. Sistem kurumları ile beraber en fazla kar amaçlar. Kapitalist sistem tüm kurumları ile birlikte işler, bir kurumu diğerinden, ayrı tutmak, önem açısından karşılaştırmak mümkün değildir.

Liberal kapitalist sistemdeki serbestiyet beraberinde çeşitli sorunlar getirmiştir. Rekabet kurumunda bozulmalar meydana gelmiştir. Tröstleşme ve tekeleşme ortaya çıkmıştır. Emek piyasası sömürüsü beraberinde itirazlar ortaya çıkarmıştır. Sendika hareketleri ortaya çıkmış. Bu sorunlar tüketicinin ve emek sahibinin korunması amacıyla beraberinde devlet müdahalelerini getirmiştir. Bu şekildeki sorunların çoğalması Liberal Kapitalist sistem müdahaleci kapitalist sisteme evrilmeye başlamıştır. Karşıt düşüncelerden etkilenmeye başlaması ile beraber, sistemin ruhuna ters düşünceleri kabullenmeye başlamıştır. Sisteme müdahale ekseriyetle sistem sayesinde güçlenen güç sahipleri tarafından yapılmıştır. Bu müdahaleler bazen sistemin aksayan yönlerine derman olmuştur, bazen de sistemi yeni bunalımlara, krizlere sürüklemiştir. Kapitalist sistem tarihsel süreç boyunca yaşadığı krizler sonucu müdahaleler yaşamış ve günümüze değişimler geçirmiş haliyle ulaşmıştır.

Sebebi olduğu birçok ekonomik krize, insani dramalara, sömürgeciliğin yaygınlaşması ve bunun sebebi olarak ortaya çıkan birinci ve ikinci dünya harplerine, bu savaşların sebebi olduğu büyük yıkıma rağmen, çağdaş dünyamızda insanoğlunun

hizmetine sunulan, yaşamı daha da kolaylaştıran hemen hemen bütün icatlarda liberal kapitalist sistemin katkısı inkar edilemez bir realitedir.

KAYNAKÇA:

Afşar, Muharrem. “Küresel Kriz ve Türk Bankacılık Sektörüne Yansımaları”, Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dersigisi, Cilt:6, Sayı: 2, 2011, ss.143-171.

Altıntaş, Halil. “ Bankacılık Krizleri, Nedenleri ve Ekonomik Maliyetleri”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:22, 2014, ss. 39-61.

Aytaç, Ömer ve İlhan, Süleyman. “Yeni Kapitalizmin Kaotik Evreni: Belirsizlik, Sömürü ve Ahlaki Kriz”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:10, Sayı:1, 2008, ss.182-210.

Bierman, Werner. Arno Klönne, Kapitalizmin Suç Tarihi, çev. Bülent Özçelik, Phoneix Yayınları, Ankara, 2007.

Can, Hande. Finansal Krizler ve Kırılgan Ekonomiler Üzerine Etkileri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2016.

Cebeci, Kemal. “Küreselleşme Bağlamında Ulus Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü”, Sayıştay Dergisi, Sayı 71, 2008, ss. 23-39.

Çütçü İ.ve Atış M. “Kapitalizme Yöneltilen Eleştiriler ve Sosyal Çalışma Kapitaliz İlişkisi”, Adıyaman Üniversitesi Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu, (ADYÜ-Sempozyum-2014), 2014, ss. 101-108.

Delice, Güven.”Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:20, 2003,ss.57-81.

Durusoy, Serap. “Kriz Sonrası Küresel Kapitalizmin Geleceği”, Alternatif Politika Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 3, ss. 363-389.

Ercan, Fuat. “ Meta ve Para Analizinde Finans Kapital (1970 Sonrası Yaşanan Ekonomik İlişkiler İçin Teorik Bir Çerçeve” Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Cilt 8, Sayı 27, s.157-186.

Hilferding, Rudolf. Finans Kapital, çev. Yılmaz Öner, Belge Yayınları, İstanbul, 1995.

Işık, Nihat ve Duman, Erhan.”Reel Finansal Göstergeler Açısından1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, Celal Byar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt:19, Sayı: 2, 2012, ss.239-260.

İslatince, H. İktisadi Sistemler, Ekin Yayın Dağıtım, Bursa, 2009.

Karataş, Togan. Küreselleşme Sürecinde Finans Kapitalin Yükselişi ve 2007-2009- Dünya Ekonomik Krizi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.

Köymen, Oya, Sermaye Birikirken-Osmanlı, Türkiye, Rusya. 2. Basım, İstanbul, Yordam Kitap, 2002

Özkiraz, Ahmet ve Talu, Nuray. “Sendikaları Doğuşu: Türkiye ve Batı Avrupa Karşılaştırması”, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sayı :2, 2008, ss. 108-126.

Öztürk, Serdar. ve Gövdere, Bekir. ”Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:15, Sayı:1,2010, ss.377-397.

Yay, Turan, Yay, G. Gülsün ve Yılmaz, Ensar. Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler, İTO Yayınlar, İstanbul, 2011.

AKADEMİK İZDÜŞÜM DERGİSİ YAZIM KURALLARI

Yayın İlkeleri

Makaleler, MS Word programında "Times New Roman 1" punto karakteriyle *1.15 satır aralıklı ve iki yana yaslanmış* olarak yazılır.

Sayfa yapısı "A4" olmalı; sağ, sol üst ve alt kenarlardan "3 cm" boşluk bırakılmalıdır. Paragraf başlarındaki boşluk "1.25 cm" ve paragraf aralığı önce ve sonra "6nk" olmalıdır.

Makalenin genel kurgusu sırayla şöyledir; *makalenin adı, yazar adı ve soyadı, Türkçe özet, Türkçe anahtar kelimeler, makalenin İngilizce adı, İngilizce özet, İngilizce anahtar kelimeler, tam metin, dipnotlar, kaynakça ve ekler.*

Özet ve anahtar kelimeler "Times New Roman 10 punto" karakteriyle taralı yazılmalıdır.

Makaleler herhangi bir yerde sunulmuşsa, bu durum mutlaka makalenin başlığına dipnot verilerek gösterilmelidir.

Makalenin ilk sayfası kapak sayfasıdır. Bu sayfada, çalışmanın başlığı (büyük harflerle Times New Roman 11 punto ve koyu), yazar adı ve soyadı (soyadı büyük harflerle), unvanı ve adresi bulunur. İkinci sayfada, makalenin başlığı tekrar yazılmalıdır. Türkçe öz, Türkçe anahtar kelimeler, İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler olmalıdır.

Özetler ortalama 150 kelimedenden oluşmalıdır. Özette, çalışmanın amacı ve kapsamı, özgün yönü ve incelediği alana getirdiği katkı, yöntemi ve başlıca vurguları, değerlendirmeler ve öneriler kısaca belirtilmelidir.

Anahtar kelimeler en az üç en çok altı tane olmalıdır.

Makalenin ana metni üçüncü sayfadan başlamalıdır. Metindeki ana başlıklar büyük harfle ve koyu olarak yazılmalıdır. İkinci düzey başlıklar koyu ve sadece ilk kelimelerin ilk harfi büyük yazılmalıdır. Üçüncü düzey başlıklar koyu ve sadece ilk kelimenin ilk harfi büyük yazılmalıdır.

Tablo ve şekil başlıkları tablo ve şekillerin üzerinde numaralandırılarak "Times New Roman 10 punto" karakteriyle yazılmalıdır. Tablo içi yazım karakteri "Times New Roman 9 punto" olmalıdır.

Çalışma, dil bilgisi kurallarına uygun olmalıdır. Makalede noktalama işaretlerinin kullanımında, kelime ve kısaltmaların yazımında en son çıkan TDK *Yazım Kılavuzu* esas

alınmalı, açık ve yalın bir anlatım yolu izlenmeli, amaç ve kapsam dışına taşan gereksiz bilgilere yer verilmemelidir. Makalenin hazırlanmasında geçerli bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir.

ATIF USULLERİ

Akademik İzdüşüm Dergisi dipnot yöntemini benimsemiştir. Dipnotlar tüm metin içinden başlayarak numaralandırılır. Dipnotlarda Times New Roman için 10 punto kullanılır. Bu yöntemde bir konuya ilişkin açıklama yapılması istendiğinde açıklama sayfa altına dipnot olarak verilebilir.

- Kitap için;

Hamza Al, **Kamu Yönetimi**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 51.

- Aynı kaynağa ikinci kez atıf yapıldığında yazarın soyadı ve atıfta bulunulan eserin sayfa numarası yazılır.

Al, s. 55.

- İki yazarlı esere atıfta bulunulurken,

Abdullah Yılmaz ve Mustafa Ökmen, **Kamu Yönetimi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2004, s. 12.

-İki yazarlı esere ikinci kez atıfta bulunurken,

Yılmaz ve Ökmen, s. 12.

- İki den fazla yazarı olan bir esere metin içinde atıfta bulunulurken;

Durmuş Tezcan ve diğerleri, **İnsan Hakları El Kitabı**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 10.

- İki den fazla yazarı olan bir esere metin içinde ikinci kez atıfta bulunulurken;

Tezcan ve diğerleri, s. 11.

-Bildiri, konferans, kongre, sempozyum kitaplarının bir bölümüne yapılan atıflar aşağıdaki gibi gösterilir:

Örnek:

Halil Sarıaslan, “KİT’lerin Özelleştirilmesinde Sistemik Bir Yaklaşım”, **Özelleştirme Sempozyumu Kitabı**, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü ve Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F., Manisa, 28-29.04.1994, s.186.

- Atıfta bulunulan eserin yazarının adının belirtilmemesi halinde, “Başvurulan Metnin Başlığı, Kitabın Adı, Yayınevi, Basım Yeri, Yılı, Sayfa numarası” şeklinde atıfta bulunulur.

Avrupa’da Dil Öğrenimi, **Avrupa Dergisi**, Aralık 1978, ss.15-16.

- Yazar bir kurum ise, yazarın soyadı yerine kurumun adı yazılır.

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, **AB Adalet ve İşleri Politikası-Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanı**, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayınları, Ankara, 2000, s.3.

- **Derleme (editörlü) yayınlara atıfta bulunurken derleyen anlamında (Der.), editör anlamında (Ed.) ifadesi kullanılır.**

Örnek:

Mehmet Altan (Ed.), **Hukuk Devleti**, Akademi Yayınları, İstanbul, 2006, s.40.

Ahmet Livaneli, “Devlet ve Piyasa”, **Hukuk Devleti**, (Ed. Mehmet Altan), Akademi Yayınları, İstanbul, 2006, s.40.

-**Çeviri kitaplara atıfta bulunulması halinde çeviren Çev. şeklinde kısaltılır.**

Köşim Yesmagambetov, **Mustafa ÇOKAY Türkistan Bağımsızlık Mücadelesine Adanmış Bir Ömür**, çev. Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2015, s. 27.

-**Orijinal kaynağa ulaşılamaması durumunda yapılan aktarmalar dipnotta aşağıdaki şekilde gösterilir:**

Ahmet Livaneli, **Hukuk Devleti**, Akademi Yayınları, İstanbul, 2003, s.40’dan aktaran Mehmet Altan, Piyasa ve Devlet, Bilim Yayınları, İstanbul, 2006, s.99.

- **Yayınlanmamış tezlerden yapılan atıflarda;**

Vildan Saba Aktop, **Türkiye’de Para Arzının İçselliği: Ekonometrik Bir Uygulama**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010, s.32.

-**Sürelili yayınlardan yapılan atıflar şu şekilde yapılır:**

Tunç Demirbilek, “Liderlik Tipleri Açısından İşçi Sendikası Yöneticileri Üzerine Bir Araştırma”, **D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, 2003, s.25.

Tom Baum and Vjollca Bakiu, “Tourism in Albania: Competing in the Mediterranean Region”, **Anatolia: An International Journal of Tourism And Hospitality Research**, Vol.10, 1999, p. 5. –

-**İnternet alıntılarında internetten alıntı yapıldığı tarih parantez içinde ve internet adresinin sonunda verilmelidir. Yazarın Adı Soyadı, “Alıntı Yapılan Kaynağın Başlığı”, varsa Kaynağın Tarihi, Erişim Adresi, (Erişim tarihi gün.ay.yıl olarak), varsa Sayfa numarası.**

Örnek: TÜSİAD, “AB Komisyonu’nun Raporu ile AB-Türkiye İlişkilerinde Tarihsel Bir Aşama Kaydedilmiştir”, **Basın Bülteni**, 06.10.2004, [http://www.tusiad.org/internet.nsf/0ce54dd76703eef8c225669b0026d587/2ef1340e85d2053ec2256b22004abd42/\\$FILE/duyuruno104.pdf](http://www.tusiad.org/internet.nsf/0ce54dd76703eef8c225669b0026d587/2ef1340e85d2053ec2256b22004abd42/$FILE/duyuruno104.pdf), (30.08.2007), s.1.

KAYNAKÇA

-Tek yazarlı kitap için;

Al, Hamza. **Kamu Yönetimi**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2013.

-Çok yazarlı kitap için;

Yılmaz, Abdullah ve Mustafa Ökmen. **Kamu Yönetimi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2004.

Tezcan, Durmuş, Mustafa Ruhan Erdem, Oğuz Sancakdar ve Rıfat Murat Önok. **İnsan Hakları El Kitabı**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006.

- Kitap içinde bölüm olması halinde başvurulacak kaynağın sayfa aralığı belirtilir;

Baltas, Nickos. “The Economy of the European Union”, **European Union Enlargement**, Palgrave Macmillan, New York, 2004, pp.146-157.

-Makalenin ve bildiri kitabının yayınlandığı dergi ya da kaynağın sayfa aralığı belirtilir;

Demirbilek, Tunç. “Liderlik Tipleri Açısından İşçi Sendikası Yöneticileri Üzerine Bir Araştırma”, **D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, 2003, ss. 22-37.

Lee, Daniel Y. “Purchasing Power Parity and Dynamic Error Correction Evidence from Asia Pacific Economies”, **International Review of Economics and Finance**, Vol.:8, 1999, pp. 199–212.

Sarıaslan, Halil. “KİT’lerin Özelleştirilmesinde Sistemik Bir Yaklaşım”, **Özelleştirme Sempozyumu Kitabı**, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölüm ve Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F., Manisa, 28-29.04.1994, ss.183-193. 21

-Tez için;

Çolakoğlu, Ülker. **Konaklama İşletmelerinin Yönetici-Yönetilen İlişkilerinde İletişim Stratejileri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1997.

-İnternet alıntılarında internetten alıntı yapıldığı tarih parantez içinde ve internet adresinin sonunda verilmelidir. Yazar Soyadı, Adı. “Alıntı Yapılan Kaynağın Başlığı”, varsa Kaynağın Tarihi, Erişim adresi, (Erişim Tarihi).

TÜSİAD, “AB Komisyonu’nun raporu ile AB – Türkiye İlişkilerinde Tarihsel Bir Aşama Kaydedilmiştir”, **Basın Bülteni**, 06.10.2004, [http://www.tusiad.org/internet.nsf/0ce54dd76703eef8c225669b0026d587/2ef1340e85d2053ec2256b22004abd42/\\$FILE/duyuruno104.pdf](http://www.tusiad.org/internet.nsf/0ce54dd76703eef8c225669b0026d587/2ef1340e85d2053ec2256b22004abd42/$FILE/duyuruno104.pdf), (30.08.2007).

-Çeviri kitaplar için;

Yesmagambetov, Köşim. **Mustafa ÇOKAY Türkistan Bağımsızlık Mücadelesine Adanmış Bir Ömür**, çev. Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2015.